ONDERSOEK en ANTWOORD

Van

BALTHASAR BEKKER, S.S.Th.D.

Predikant tot Amsterdam,

Op 't

REQUEST

Door de *Gedeputeerden der Noordhollandsche Synode* tot Edam, in den Herfst des jaars 1691. ingegeven aan de Ed. Gr. Mog. Heeren Staten van Holland en West Friesland tegen sijn Boek de

BETOVERDE WEERELD.

Onlangs t'Enkhuisen in druk uitgegeven door Gecommitteerden der Noordhollandsche Synode tot Alkmaar/ achter derselver Acten of Handelingen in de sake van den selfden Auteur en desselfs Boek.

t'AMSTERDAM,
By DANIEL VANDEN DALEN,
Boekverkoper op 't Rockin/ ter zyden de Beurs. 1693.

ONDERSOEK en ANTWOORD

Van

BALTHASAR BEKKER's STRIJD

Predikant tot Amsterdam,

met

DEN DUYVEL.

Over

DEN GEEST DER WAARHEYD

en

DEN GEEST DER DWALINGE.

AAN,

d'Edele Mogende

HEEREN,

De Gedeputeerden der Ed. Groot Mog. Heeren STATEN van Holland en Weſt Vrieſland, tot de kerkelike ſaken.

EDELE MOGENDE HEEREN,

HEt ſal voor my niet vreemd noch onbetamelijk geoordeeld worden, dat ik dit laatſte mijner byſchriften, betreffende de beide eerſte deelen van mijn Boek, daar ik ſo grotelijx voor lijde, aan uwe Ed. Mog. beſta te bieden. Want het is een Antwoord op 't Requeſt, dat van twe mannen, ſich daarin noemende Gedeputeerden der Synode, 't aan de Ed. Gr. Mog. Heeren Staten ingeleverd, en door deſelve in uwe Ed. Mog. handen is geſteld, om, ſo het nutt of nodig ware, over deſſelfs inhoud voorberadinge te maken. Ik ben altyd ſo wel geruſt geweeſt, in uwer Ed. Mog. beſcheidenheid, om ſonder my te horen niets daar in te doen: als ik gereed was tot verantwoordinge, en verlangen om 't Requeſt te ſien; dat my eerder niet gelukte, dan wanneer het al de weereld moghte ſien, eindelik in openbaren druk t'Enkhuiſen uitgegeven zijnde, door eenen van die tweegelaſt beneffens noch vier anderen, de Handelingen van de laatſte Synodus, die tegens my gehouden zijn, te laten drukken. Daar achter ſietmen dan ook dit Requeſt,

met noch een nader ſchrift, aan uw Ed. Mog. affonderlik geright, al om het ſelfde oogmerk voort te ſetten. Maar 't zyn al veertien maanden ruim, na dat het gemelde ſchrift is afgegaan: waarom het moght onnodigh ſchynen (indien maar niet onnut met een) nu dus lang achter na, op 't een of 't ander enig Antwoord in te ſtellen; indien ik niet en dachte, dat het niet ſo ſeer behoort te weſen, om U Ed. Mog. te informeeren, als om 't gemeen behoorlijk te berighten. Want mitsdien ſy hebben goedgevonden het ſelve door den druk der Synodale Schriften, na hun vermoghen tegen my te ſterker in te nemen, en mijnen goeden naam, getrouwen arbeid en godvrughtig opſett hatelijk te maken; en dat geen bitterder geſchrift van allen tegen my is opgeſteld, en d'inhoud my volkomen ſtoffe geeft, om mijn werk te reghtveerdigen, en mijnen onſchuld noch veel kraghtiger als ooit aan 't licht te ſtellen: ſo heb ik 't voor geluk geacht, dat die gelegentheid my nu in handen quam; om ook Uwe Ed. Mog. in hun beſcheiden oordeel over mijn perſoon en werken, noch meer te beveſtigen: welker goede gunſt ik ook behoudens reght en billikheid verſoeke; ſo ſeer als ik derſelver waardige perſoonen, ſtaat, bewind en regeeringe, tot heil van Land en Kerke, in de hoede des Almaghtigen beveele. My ſelven belijdende te zijn,

Ed. Mog. Heeren,

Uwer Ed. Mog. onderdanigen
dienaar in Gode

Amſterdam den 19. Jan. 1693.

ONDERSOEK en ANTWOORD

Op't REQUEST van de Gedeputeerden der Noordhollandsche Synode, gehouden tot Edam, 1691. tegen't Boek van B. BEKKER, genaamd de Betoverde Weereld.

DE Gedeputeerden der Synode van Edam gelast zijnde / volgens Resolutie / alle bequame officien te doen tot suppressie van gemelde Boek, en daar over voor af met sijn wel Ed. den heere Commissaris te confereeren: hebben (so als blijkt) voor een seer bequaam officie geacht / aan den Staat by requeste te versoeken / dat het selve moght verboden werden; het zy al borens / volgens hunnen last / daar over met den heere Commissaris geconfereerd hebbende / of niet. Die omstandigheid gaat my nu hier niet aan / maar 't Request dat gaat my aan. Een bequaam officie, (dat weet een ieder wel) om een boek te supprimeeren, dat men het wil doen verbieden: maar gemakkelik nochtans / voor degenen die de moeite niet en willen nemen van weerleggen; en met eenen seer gereed voor degenen die de Schrift en de Kerk en den Staat op sijn paapsch gewoon zijn aan te sien. De Schriftuur: om die niet anders uit te leggen / dan na d'overlevering der Leeraars; of so iemant dat bestaat / hem na te geven / dat hy de Schrift verdraait / en d'insettingen der ouden overtreed. De Kerk: om die door uiterlijk gesagh te stichten; en geen andere daar voor te kennen / dan die daar 't opsight over hebben: in voegen / dat hy die de Leeraars niet in alles volgt / by hen word aangesien / als een die van de Kerk verschilt of sich daar tegen stelt. Den Staat: om selfs de hoogste Overheid daar toe te houden; dat sy slechts aan dese Kerk also genaamd het oordeel toestaan / wat Boeken onder hun gebied te lyden zijn; en die sy niet wil dulden / op haar bloot verfoeyen doen verbieden. So sullen dan die Vaderen des Vaderlands de lusten van de Moeder / dat is dese Kerk maar inwolgen; en de spyse daar sy eens van walgt / aanstonds uit den huise doen: sonder vragen of bedenken / of hen self daar af noch wel iet lusten mogte / ja wel ook tot nodig voedsel dienen konde. 't Is seker / dat de Overigheid so veel reghts heeft van oordeel aan haar self in 't een geschil der Leere / als sy heeft in 't ander; sose beide even seer schriftuurlijk zijn. Maar neemt eens / datmen meinde uit de Schrift te leeren (gelijk men 't Utrecht al voor lang gedreven heeft / en heden nu tot Rotterdam op 't sterkste dryft) dat het regt van Predikanten te beroepen / en so ook van af te stellen geensins tot den Magistraat behoort: so ik nu het tegendeel beweerde; sal de Magistraat versocht worden / en sal die versocht zijnde daar toe moeten komen / datse sulken boek ook sal verbieden? Dat is / sal d'Overig-

heid / den Kerkelijken te gevalle / haar eigen vonnis wijſen / en ſich ſelf ontvoogden / en partye laten Heghter zijn? So ongerijmd als dit is / ſo nodig is het dat ſy uit hare eigene oghen ſie; en dat onſe Schrijftgeleerden door de Schrift de boeken ſupprimeeren (ſoſe kunnen) die hen in den wege zijn. Want dat is hun amt; en ſo doende wiſtmen raad de ſchadelijxte boeken te verdelgen, eerder kriſten Overheden waren: nu ook na de Reformatie / als het Pausdom noch op 't kuſſen ſat / en wy God wel dankten / dat wy maar onſe eigene boeken / en voor al den Bijbel vrylijk leſen moghten. Maar nu wilmen / dat de hoogſte Overigheid ſo blind ſal zijn / dat als een Boek by Kerkelijken / eer die 't ſelf reght kennen / (ja / eer ſy 't ſelf geſien hebben) is verfoeid, dat aanſtonds ook verbieden ſal. Dit ſeg ik niet / om dat my dit nu tegengaat: maar 't is my altijd tegen mijnen ſin geweeſt / ſo dikmaals als men ſpraak daar ik mede wat te ſeggen hadde / van boek of boeken te verbieden. Van over 24. jaar / wanneermen de Philoſophie van Deſcartes uit de Kerk en Academie van Friesland wilde bannen / ſchreef ik ſelf een boexken in't Latijn / om dat te verhoeden: en met een / datmen op gelijkie wijſe met het boek van den heer Wolzogen niet en handelde van den Uitlegger der Schriften; alsmede dat van den heer Veldhuſen van 't gebruik der Vaden in deſaken des Geloofs; daarna ook van d'Afgodery en Superſtitie / dat gelijk het mijne nu / dies tyds op alle Claſſen en Synoden om geſonden en ten ſcherpſten onderſocht wierd. Ik hebbe noch Extracten / door Gecommitteerden des Claſſis van Franeker daar uit gemaakt; en den voortgang van dat werk gedaan beletten. In den jare 1676. hoorde ik hier in deſe Claſſis Brands Hiſtorie der Reformatie ſwaar beſchuldigen / dat het was een boek tot merkelijk nadeel der Gereformeerde Kerk; en geen kleine onbeſchaamdheid van den man / dat hy 't ook noch onder onſe oghen dede brengen / 't ſelve toeeigenende aan de Leeraars der publijke Kerk; als of hy ons noch tergde / en ten ſpyte van ons allen ſchreef. Men ſtelde daarom voor / of de Claſſis geen Gecommitteerden maken / of de Synodus tot ſulx verſoeken ſoude / om de ſchadelikheid van Brands Hiſtorien te tonen; en alſo te doen bewerken / dat het by den Staat verboden wierde. Mijn advys was; dat Brand niet op den name van de Remonſtranten / noch door hunnen laſt geſchreven hadde / maar uit eigene beweeginge en voor hem ſelven. So hadde Uitenbogaard ook gedaan; en Trigiandius doe weder-ſelven. om daartegen; Claſſen noch Synoden hadden hunne achtbaarheid doe niet aan eenen man gewaagd: jammer ſoude 't weſen / ſoder nu niet een Triglandius en ware / die deſen niewen ſchryver konde tegen ſchryven; dat ſich daar geheele Claſſen en Synoden om bewegen ſouden. Het ging by ons doe ook niet voort: maar evenwel het quam noch op 't Synode; uit welx laſt ook de Gedeputeerden by den Staat verſochten / dat Brand in ſyn verder ſchryven wierd belett gedaan. En dat is juiſt geweeſt / wanneer hy aan de jaren van het Nationaal Synode was gekomen; waarom de Remonſtranten ſich nu ook verbeelden / dat wy deſe

dingen

dingen niet aan't licht betrouwden/ maar die ſochten te verdonkeren. Onder-
tuſſchen blyven ſyne beide eerſte deelen in de weereld; ſonder dat ſich iemant
heeft gerept/ om deſelve te weerleggen/ daar hy ons te na gekomen zy: be-
halven dat een oud eerwaardig man ſyne achtinge gewaagd heeft/ om iets/
voor hem ſelf of voor de ſynen/ daar hy in geraakt was/ in het open-
baar te wederſpreken. Siet daar nu de eere der gereformeerde Kerken
wel bewaard: uit dat eene voorſtel waren alle die beweegingen geko-
men. Ingelyx gebeurde 't inden jare 1680. dat een wiens advys doe
veel vermoght/ in den Kerkenraad voorſtelde: hoe seker boek/genaamd
Hiſtoire Critique du vieux Teſtament, in Vrankryk by koninglyken plakka-
te verboden/ en door beuls handen verbrand/ gelyk desſelfs ſchryver
R. Simon uit den lande gebannen was; over verkleininge de H. Schriftuur
daar in aangedaan. Dat nu seker lik dit boek hier by L. Elſevier gedrukt
wierd: ende in 't licht komende/ onvermydelik tot onuitwiſſchelike blame
der Gereformeerde Nederlandſche Kerke ſtrekken moeſte; ſo by ons onge-
ſtraft gedrukt en verkocht wierd een boek/dat by de Roomſchgeſinden niet
geleden wierd/ tegen wien wy echter ſulken ſtryd voeren voor de achtbaar-
heid der H. Schrifture. Niemant wiſte van dat boek; des word de man
daar in geloofd: en den yver voor de H. Schrift/ en dat tegen 't Pausdom/
maakte datmen na 't Stadhuis ging/ om dien druk te ſtuiten. L.
Elſevier daar op ontboden/ ſeide niet te weten van alſulken boek als daar
nu geſeid is. De Kerkenraad geen bewys hebbende/ ſoude daarom wach-
ten/ tot dat het uitquame; en dan nader klaghte doen. Einde-
lik quam uit den boekwinkel van L. Elſevier een boek in 't Franſch aan
't licht/ genaamd *Hiſtoire Critique du Vieux Teſtament*, 't welk ſo veel wil-
de ſeggen als Taalkundige Hiſtorie van't Oud Teſtament; ſonder naam
van drukker of auteur. Ondertuſſchen was er mede uitgekomen *Lettre à un
amy ſur l'Hiſtoire critiq; &c.* dat is/Brief aan enen vriend over die Hiſtorie, welke
bekend was van den heer Ezechiel Spanheim te zyn; waar in dat boek
wel in veelen/ en inſonderheid aangaande 't eigentlyk gevoelen des Au-
teurs/ beriſpt; doch anders doorgaans hoghelik geprezen wierd. Ik
wierd beneffens eenen myner oudſte Medebroederen gecommitteerd/ om
het Boek te leſen/ en den Kerkenraad rapport te doen hoedanig wy 't be-
vonden hadden. Myn medegelaſtigde dede dat voor my/ ende in myn
afzyn; ſonder dat wy by malkander geweeſt/ of ons oordeel tſamen ver-
geleken hadden. Enige Extracten van dien ſchryver opgeleſen klonken
ganſch niet wel/ en ſo verre was het boek wel waardig datmen 't ook
verfoeyde. Maar 't berigt dat ik doe gaf/ was/ dat ik die ingeleverde
uittrekſels in 't Boek aanwees; de woorden ſtonden daar: maar gele-
ſen in den ganſchen tſamenhang/ ſo alsſe met de vorige en volgende ver-
bonden waren; dan was de ſin bequaam/ ſo datter niet of weinig op te
ſeggen viel. Ik ſeide voorder: wel te weten dat het Boek in Vrankryk
niet verbrand/ maar alleen verboden was; d' Auteur ook niet gebau-
nen uit den lande/ daar hy ergens was Curé, dat is Paſtoor geworden:

maar dooꝛ ſijne eigene Medebꝛoeders uit de Oratoire / hun Collegie tot Parijs / daar hy medelid van was / verſtoten. En waarom? Had hy de Schꝛiftuur verkleining aangedaan? Neen: maar de Gꝛieksche en Latijnſche Overſetting / die in 't Pausdom autentyq geacht is / hier en daar gepoogd te verbeteren. Hy leed dan om deſelfde reden als ik mede lyden moet. Doch daar volgde by den Kerkenraad doe meer niet op: dan 't Boek wierd naderhand / met name des Auteurs en Boekverkopers / wederom en bꝛeeder binnen Rotterdam gedꝛukt; gelijk ook noch het tweede deel / zijnde over 't Nieuw Teſtament. Doch daar heeft geen hane tſedert na gekraaid. Die van Utrecht / anders ſeer naauwkeurige *Cenſores librorum prohibitorum*, ſchatters van de boeken diemen moet verbieden, hebben ons daar over niet gealarmeerd: maar wel over enig ander ſchꝛift / tegens dat van Simon hier t' Amſterdam uitgegeven / genaamd *Sentimens de quelques Theologiens d'Hollande, ſur l'Hiſtoire Critique de R. Simon.* Gevoelens van enige Hollandſche Godgeleerden over de Taalkundige Hiſtorie van R. Simon; overleverende dooꝛ hunnen Coꝛreſpondent in de Nooꝛdholl. Synode / doe mede tot Alkmaar / (daar ik Scriba was / en alſo het ſelf behandeld hebbe) enige Extracten, van gelijke waarde als de vooꝛgenoemde uit Simon. 't Is waar / dat de Gedeputeerden der Synode van Zuidholland een plakkaat by de Heeren Staten hebben opgelopen / tegen 't boek van G. Deuſing Regtsgeleerde tot Gꝛoningen: maar die van Nooꝛdholland / noch Jacobi noch Coſterus / (die 't doe met haar beiden waren) wilden daar niet aan. D. Jacobi ſpꝛak het in de Synodus t'Enkhuiſen vooꝛ / dat het boek wel ingeſien ſo quaad niet was / ende vele nutte dingen hadde. Den Duivel maakte niemant ooit ſo groot / als de heere Deuſing daar in doet; dat konnen D. D. Depp. dulden: maar dat ik hem ſo klein make / dat en ſtaat hen niet te lyden. Niet tegenſtaande ſijn gevoelen tegen 't mijne ſo ſeer ſtꝛydig is; heb ik echter ſelf / beneffens eenen mijner amtgenoten / vooꝛ dat boek en den Auteur alhier geſpꝛoken; en ſijne korte verantwooꝛdinge tegen de boosaardigſte misduidingen aan 't licht geholpen: oordeelende / dat elk ſijn gevoelen vry moet hebben / of ten minſten dat hy ſich verantwooꝛden magh. Doch wat heb ik veel van anderen te ſeggen? Het valt ongelijk veel lichter iemants boeken te verbieden dan te wederleggen. Dat hebben wy malkander over 20. jaar in Fziesland al geleerd: waar af ik / eer dit lopend jaar ten einden ga / den Leſer hope blyk te tonen / met mijn Boek op den Catechiſmus / dat nu wederom gedꝛukt wooꝛd / en 't gene daar noch by ſal komen. Dat boek / eer 't eens gedꝛukt was al beſchuldigd / wierd veroordeeld van 't Synode / ſonder 't Boek geſien / of my eens gehooꝛd te hebben. 't Is waar. Ik bood aan / al wat niet goed was te verbeteren: ſy wiſten 't niet. Ik had dan niet te wedeꝛroepen; maar by de gis / (gelijk hier nu dzie / viermaal / met Artykelen van ſatisfactie) ſo hier en daar wat in veranderd hebbende / in wooꝛden / niet in ſaken; gaf ik 't hen op 't ander jaar te overſien; doe was het goed. Daarna quamen andere Gedeputeerden 't van Synode

op

op het twede jaar/die 't voorgaande werk / niet van my alleen / maar ook der Deputaten hunne Voorſaten / wederom bedilden/ en ene ſpaak in 't wiel ſtaken. Van de Ed. Mog. heeren Gedeputeerde Staten had ik al verlof by Acte / om het uit te geven: nochtans wiſten deſe mannen wederom het werk te ſtremmen. Om 't welk op 't niew te redden / ik geen niewe moeite dede: maar 't wierd by deſelfde mannen / ſonder dat ik meer daar in veranderde / voor goedgekeurd / in d'eerſte Synodus/na dat ik/door myn beroep na Loenen/maar uit Frieſland was gegaan.

Ereptum ex oculis quærimus invidi.
So haaſt is hy ons niet onttoghen
Of ſien hem na met beter oghen.

Men moet niet meinen/dat ik doe meer dan nu herroepen hebbe / gelyk ſich vele hebben laten wijs maken. Ik hebbe nergens na ſo veel gedaan als nu: en myn Boek is ſo wederom goed gekeurd als 't veroordeeld was. Sy hebben dan herroepen / en niet ik. 't Schyjnt ongeloofelyk; en nochtans is 't waar: ik ſal 't den Leſer ſelf doen ſien: indien ons God dit jaar (gelyk geſeid) ten einde leven laat. Maar dat men my toch ſegge: hoe ſal de Overigheid / daar 't ſo toegaat/ op der Kerkeliken klaghten en Requeſten ſtaat maken / om een Boek te doen verbieden? Wanneer haar dat believt / ſy kan daar toe wel reden hebben: en dikwijls iſſer anders geen / dan 't onbeleefd aanhouden van alſulke klaghers / dat ſich dan de Heeren dus daar van ontſlaan; of om te verhoeden dat ſy op de Predikſtoelen niet voor Atheiſten/ of ten minſten ongodsdienſtigen uitgekreten / en ſo met den haat des volx beladen werden. Want niet anders dan een menſchelike dwaſt / geen geſond verſtand / ſal ooit tot verbieden ſulker boeken raden. So het iemant anders dunkt / ik ſal hem de reden ſeggen / die ik altyd by my ſelf daar in heb overdacht / en als 't pas gaf ook in 't openbaar gemeld. Eerſt is de vraage / of men ſulke boeken die de zeden niet betreffen / maar alleenlik tot de kennisſe behoren / wel verbieden magh? Van de Zeden hebben wy een ingeſchapen licht: waar door wy ſelf/ als uit ene ingeborene wett ons eigene Richters weſen konnen / onſe gedachten ons beſchuldigende of ontſchuldigende. Rom. 2:14. Daarbeneffens weet een ongeletterd menſche ſelf wat eerlyk of oneerlyk is; wat lieflyk of haat/wat regt of onregt is; dat liegen / ſtelen / vechten / dronken drinken en hoereeren ſonde is; dat een eerlyk man ſyn woord moet houden; dat ſcheuring / oproer / muiterjen ſtrafbaar zijn. Maar welke de nature van de Geeſten zy; hoe die of gene plaatſe der Schrifture / na den aart van 't Griekſch of van 't Hebreewſch/ vertaald moet worden; welk het gevoelen der geleerden/trum 16. eewen lang/veranderlyk of onveranderlyk geweeſt magh zyn; en diergelyke dingen meer / de kennisſe van ſaken die onſeker zyn / betreffende / en derhalven vere en met grote moeite moetende gehaald worden: dat en zijn geen dingen daar elk voor deel ſo gereed voor is. Derhalven moet het ieder vry ſtaan om daar na te ſoeken / en te ſeggen of te ſchryven wat hy heeft gevonden; gelyk

elk ander ook de vryheid hebben wil / daar van te voordeelen / 't selve aan te neemen / of verwerpen. Niet alleen 't Geloof / maar ook de Zeden worde qualik onderright / door de griekſche en latynſche boeken / die men onſe jeugd in alle ſcholen leert. Waarom die allereerſt dan ook niet afgeſchaft? is in deſen myne vrage al geweeſt / doe ik over 36. jaren ſelf als Rector het bewind der ſcholen hadde. Hebben ook de boeken van Simon ('t is waar, een papiſt) verdiend datſe verboden wierden / daar hy maar een hoofdſtuk dat paapſch is / van de Schrifture / en dat noch niet op ſyn plomp paapſch, behandelt: en ſal ſulk een die het wil doen verbieden ſelf de paapſche ſchryvers / by exempel Bellarmyn en anderen gaan kopen; daar 't geheele Pausdom en d'Afgodery der Beelden en der Miſſe in verdedigd word / en ſyne boekkamer niet genoegh voorſien achten / ſo hy die auteuren niet en heeft? Men druckt hier 't Amſterdam ſelf / en in andere ſteden van ons land / wel paapſche boeken; en wat ſeg ik paapſche? heidenſche en allerhande boeken; ſonder wederlegginge daar by: en ſalmen andere verbieden / die noch kriſtelike leere / hoewel met enig mengſel van genaame dolingen / behelſen? Ik ſegge van genaamde dolingen; om dat het d'eene daar voor houd / en d'ander niet. Word het nu daar voor gekeurd by 't meerendeel der kerkeliken / gelyk het my nu wedervaren is: ſal daarom d'Overigheid dat ſo geloven moeten? daar ſoude vry wat veel noch af te ſeggen vallen: maar ik wil nu liever noch ene andere reden melden. Wanneer nu ſulken Boek verboden is / ſal 't dan daarmede uit de weereld zyn? Zal 't dan niemant leſen / die daar af beſmett magh worden? Dezre van daar: nitimur in vetitum ſemper, cupimusque negata: verboden ware word meeſt geſocht. Dat leert ons d'onderbindinge van geen ding meer als van de boeken. Hy doet den Boekverkopers dienſt / die maken kan dat een boek verboden wezde. Self heb ik dat voor 22. jaren al bevonden. Myn boek de Vaſte Spyſe was voor 4. ſchellingen te koop / daarna gold het enen dukaton; en de Betoverde Weereld van den frieſchen druk / heeft achterna meer guldens dan te voren ſchellingen gekoſt; alleen om dat het niet ſo wel te krygen was / en geoordeeld wierd meer ſulke woorden in te hebben als men daarin had begonnen te beriſpen. Daar by komt / dat ſodanige boeken / door niewsgierigheid / met meer opmerkinge dan anders wel geleſen worden: en ſo is 't gebaar te groter / dat de menſchen door verbodene boeken meer / dan of ſy vry te koop ſtonden / beſmett of misleid ſullen worden. En ſoſe niet meer te bekoop ſtonden / beſmett of misleid ſullen worden. En ſoſe niet meer te bekomen zyn / ſy leenenſe malkander af; en leſen dan te vlytiger ten einde toe / om het wederom te moghen geven: waar toe ſy ſulken haaſt niet maken ſouden ſo 't hun eigen ware / of ſy wiſten datſe 't altyd in de winkels krygen konden. Wat behoeve ik hier van meer bewys dan 't gene met myn eigen werk gebeurt? En 't is te wel by alle man bekend / om daar over hier ter plaatſe meer te ſeggen. Maar nu / als 't ware dat een Boek verboden / opgehaald / ja verbrand en nooit herdruckt en wierde: dan ſo pleeg ik echter te bedingen / dat het niemant ook weerleggen moe-

ſte,

ſte. Want ſo dat geſchied; ſo ſal de gene die dat doet het verboden boek van woord tot woord / of op 't minſt den ſin daaraf in het ſijne moeten ſtellen. Doet hy 't eerſte niet / ſo en ſal de Leſer naawlix; laat hy 't ander / ſo en ſal hy geensins deſe wederlegginge verſtaan. Doch ſo hy een van beiden doet / ſo doet hy met ſijn boek herdzukken 't gene niet gedzukt moght wozden/volgens het verbod daar op gedaan. Ik weet / hier op ſal iemant ſeggen / dat het verboden boek met die weerlegginge daar by niet ſchaden kan: want dat vergif (ſo daar in ſteekt) heeft dan een tegengift Maar wat behoeft een boek weerleid dat uit de weereld is? Waar voor men houden moet het gene daar 't verbod niet meer te vinden is. Hoe ſalmen ook verſekerd zijn dat het wel weerleid is; ſo lang de ſchzyver van 't verboden boek daar op niet wederom geantwoozd heeft? 't welk hem dan niet vzy gelaten zijnde / ſo geſchied heim buiten twijfel ongelijk; ſich te moeten laten ſlaan / daar hem handen ende voeten eerſt gebonden zijn. Sekerlik ene wijſe van doen / die met geen ſtwelbeſtelde Regeeringe kan beſtaan. Doch buiten dat / het boek noch niet beantwoozd zijnde / kon iemant lichtelik in dit bedenken komen / dat meer dan gemeen verſtand de redenen daar d'ongeletterden vooz ſtil ſtaan/gemakkelik om vzye werpen ſal. Maar ſo die wederlegginge niet wel beſlaat: ſo ſal de Leſer in 't gevoelen / dat niet wel weerleid is / dies te meer bevestigd wozden. En ſo heeft hy meer doling voorgeſett / dan 't boek ſelf magtig was te doen. Het mangelt my aan geen exempelen/om daar onderwindinge af te hebben. Een geleerd man ſchzeef van enen anderen / dat hy hebbende Socinus willen wederleggen met ſijn boek / noch meer Socinianen had gemaakt. So is 't ook tot op heden met mijn tegenwoozdig Boek gegaan. Die dooz voozoozdeel weigerden daar in te leſen / hebben 't evenwel gedaan / na dat ſy ſommige boeken geleſen / of vzedikatien gehoozd; en daar uit begrepen hadden / dat de redenen / die ſy meinden dat beroemde ſchzyvers ofte vzekers hadden mijn gevoelen te weerleggen / van geen kragt en waren: daarna de mijne leeſende / vonden ſich daarmede overtuigd. Ja ik weet ſe / die dooz ſulke en diergelijke middelen volkomelik in mijn gevoelen zijn geraakt; en daar ook vooz ſtryden / hoe ſeer ſy ook in 't eerſt daar tegen waren. Daarom/gelijk geſeid is; die ſtijl van dolingen te wederſtaan / en vooz de waarheid dus te waken / dat de boeken maar verboden werden; is een doen dat beſt vooz 't Pausdom paſt / 't welk ons niet betaamt om na te volgen: alſo het ons aan mannen niet ontbzeekt die bequaam zijn om de dolingen te wederleggen / en de menſchelike overheerſching tegen onſe leere ſtrijd. Wit ſo veel als 't oogmerk en den inhoud van 't Requeſt betreft: 't welk dus nu in 't gemein eerſt aangemerkt / blijkt uit voozſeide redenen / dat onnodig / onbetamelijk / en nadeelig aan de vozdering der kennis en den voorſtand van de waarheid is.

Des tijds gelegentheid ontſlaat my vooz een deel van verder werk; 't welk was om te betonen / dat ſulk een Requeſt van geen uitwerkinge kan zijn / ſodanig als het is. Want ik hadde willen ſeggen / ſo ik 't hadde

ko-

konnen maghtig zijn / ter tijd wanneer het ingeleverd was / en voor't uitemde mijner saken by de Classis; dat men eerst wel diende te bedenken / of men dit versoek had aan te merken als van mijne Reghters in die saak / die d'executie / in hunne maght niet zijnde / by de hoogste Maght versochten; of als van partyen / die als aanklagers reght begeerden. Indien't eerste: dan begeerde ik hen gevraagd te hebben / of sy meinden / dat de hoghe Overigheid sich / op sijn paapsch tot blinde executeurs der kerklike besluiten / Concilien / Synoden souden moeten stellen: en dat ontrent het Boek van enen die self ook Predikant is / en een onderdaan van desen Staat; als ook borger van alsulken stad als Amsterdam / die mede stemme heeft in de Staats vergaderinge / en gewoonlik de commissie beneffens Leiden en Alkmaar / over kerkelike saken? Voch dewijle nu de gansche weereld de Synode / Classen / Kerkenraad in dese sake houd en kent voor mijn party: so sal het moetē vast staan / dat sy alles wat se seggen ook bewysen moeten / ende lyden dat ik in contradictorio gehoord magh werdē. 't Is een gemeen appointement of apostille op alsulke hatelike Requesten, dat deselve gesteld sullen zijn in handen van party advers, of op 't sachtste den gerequireerden; om daar op binnen sekeren bestemden tijd sijn goed bedunken te moghen seggen. Nu en is het noch so verre niet gekomen: volgens't eigene rapport der Gedeputeerden in de Acten der Synode / niets tot noch toe van der Heeren Staten wege op dat Request gedaan zijnde: des stellen sy't nu self in handen van de gansche weereld; en so kom ik eindelik aan de Coppe / daar ik seer na verlangd hadde / met dat alle man daar aan komt. Is derhalven nu mijn plight / mijn goed bedunken ook voor alle man in 't openbaar te seggen: so als ik dan my daartoe nu begeven / en van stuk tot stuk ten einde toe vervolgen sal; d'eigene woorden van't Request / en bygevoegde stukken / tusschen in voegende / om het so te beter te verstaan.

Daartoe sal mede konnen dienen / onderscheidentlik in desen aan te merken; I. Wat beschuldiginge sy tegens my over dat Boek inbrengen? II. Wat bewijs van die beschuldiginge? III. Wat beweegredenen tot hun versoek. En IV. Waar dat eindelik op uitkomt?

I.

Op de Beschuldiging.

Het voorseide Request begint aldus.

Aan de Ed: Gr: Mog: Heeren, de Heeren Staten van Holland en Westvriesland.

VErtonen met alle eerbiedinge de Gedeputeerde van de Noordhollandsche Synodus, *in gevolge van de Resolutie* des-

desſelven Synodus, hoe by D. Balthaſar Bekker, Predikant tot Amſterdam, en Doctor in de H. Godgeleerdheid, een ſeker Tractaat, de Betoverde Weereld geintituleerd, gemaakt, ende in vier Boeken afgedeeld is: waar van het derde en het vierde tot noch toe onder den Auteur beruſten; maar het eerſte en het tweede deſen jare in het licht gekomen zyn; eerſt tot Leewarden in 8°. gedrukt, ende daarna tot Amſterdam een en andermaal herdrukt: zynde die *beide Boeken*, ende wel voornamelik het tweede, *ſeer ergerlike en ſchadelike* Boeken; en waarin den Auteur van *de H. Schryvers*, van *de Nederlandſche Overſetters*, en van *de Bedienaars des H. Euangeliums* ſulke tale voert, al was *ſijn voorneemen en toeleg* geweeſt, *om den luiſter* van het Woord des Heeren *ganſch en gaar te verdonkeren*, de Nieuwe Nederduitſche Overſettinge *alle geloof* by het volk te beneemen, en het geſegend werk der Bedieninge by de Kriſten *Weereld* in *een diepe verachtinge* te brengen; ſo als uit de *Extracten* en de Bylagen hier aan blyken magh.

In den eerſten heb ik anders geen bewijs van noden dan hunne eigene woorden, om te tonen dat ſich deſe twee Gedeputeerden niet alleenlik tegens my/maar ſelf tegen de Synode groffelik vergrypen. Want ſy eerſt hen ſelf / hoewel bedektelik en by gevolge / nochtans met waarheid; daarna my wel uitdrukkelik / maar met onwaarheid hier beſchuldigen. Hun ſelf: door dienſe seggen/ dat ſy dit ſo doen/als 't behoort / in gevolge van de Reſolutie der Noordhollandſche Synode; te kennen gevende / datſe ſich te buiten gaan/indien dit hun bedryf/mitsgaders d'inhoud ende ſtyl overeen komt met de Reſolutie/daar al hun reght om ſulx te doen uit moeſt ontſtaan. Maar nu ſeit de text niet van de Reſolutie / dat ſy by Requeſte aan den Staat verſoeken ſullen het verbieden van myn Boek: maar alleenlik alle bequame officien tot desſelfs ſuppreſſie te werke ſtellen. Doch ik hebbe / mein ik / al voor afgetoond / hoe onbequamen officie dit zy. Maar hadden ſy gewild ofte vermogt het ſelve te weerleggen / en alſo my beter te onderrighten: dat ſoude buiten twyfel het bequaamſte officie geweeſt zyn / dat bedacht konde worden. Doch daar toe en hebben ſy de minſte moeite niet gedaan. Sy hebben dit officie voor hun eigen ſelfs bequaamſt gevonden; en ſelf in deſen wel getoond / dat ſy daar ſeer be-

bequaam toe zijn: te weten / tot quaad ſpreken en beſchuldigen; daar ieder menſche van naturen ſelfs bequaam toe is. Nochtans ſy komen ſich hier wel verſchonen met de bygevoegde woorden van de Reſolutie; ſoo den heere Commiſſaris Politijk, met wiens advys ſy die officien gelaſt zijn aan te wenden, dit middel van Requeſt daar toe bequaam geoordeeld heeft. Doch ſchoon niet weetende (gelijk ik in 't begin als eens geſeid hebbe) noch onderſoekende wat daar van zy; ſo kan ik echter dat niet lichtelik vermoeden / uit inſighte van 't beſcheidenoordeel / dat ſijne Wel-ed. by dat Synode van Edam / voor de oren der Correſpondenten (daar ik het af wete) openlik verluiden liet. Hebben dan de Deputati dit officie uit ſich ſelf ſo aangenomen: dies te minder is het in gevolge van de Reſolutie gedaan.

Maar indien ik hier in misſpelle: en het preſenteeren van Requeſt om het Boek te doen verbieden volgens Reſolutie geſchied is: waarom is de Reſolutie dan niet gevolgd? Waarom voeren ſy ene andere tale in 't Requeſt dan ſy laſen in de Reſolutie? Waarom ſpreken ſy ſo bitter en ſo vinnig; en van waar hebben ſy gehaald ſulke bloedige beſchuldigingen / welker in de ganſche Acten van 't Synode niet een woord te vinden is? Niet een woord / ſeg ik; en daar tegen wederom niet een / dat in de Reſolutie ſtaat word in dit Requeſt gevonden: in voegen dat behalven deſen bloten naam de Betoverde Weereld, geenſins te bemerken is / dat ſy ſpreken van het ſelfde Boek / waartegen ſy quanſwijs / in gevolge van de Reſolutie, dit Requeſt als een ſeer bequaam officie hebben ingeſteld. Men heeft ſlechs 't een te leſen tegen 't ander / om terſtond te kommen ſien het gene ik ſegge: overſulx en hebben de Gedeputeerden van 't Synode hun officie niet in gevolge van de Reſolutie, en alſo ganſch geen bequaam officie gedaan.

Doch laat ons nu eens ſien / indien ſy anders moghen ſpreken dan hen hunne meeſters in den mond gegeven hebben: of ſy echter alles moghen ſeggen watſe willen. Want geenſins te wreden in 't gemein / ſo als hen goed dunkt van mijn Boek te ſpreken; ſo onderſcheiden ſy het eerſt wel duidelik / in twee die nu gedrukt / en twee die noch te drukken zijn: en dan hebben ſy het herte om te ſeggen / dat die beide boeken (hoe wel voornamelik het twede) ſeer ergerlike en ſchadelike boeken zijn. Beide boeken dan dus makende ten onderwerp van d' alderbyſterſte beſchuldigingen; ſo moeten die op beiden / (hoewel niet even ſeer) noodſakelik gepaſt zijn. Derhalven ſtaat hen te bewyſen / dat niet alleen het twede / maar ſelf ook het eerſte Boek / niet alleen in 't gemeen aangemerkt een ſeer ergerlyk en ſchadelyk boek zy; maar ook wel beſonderlik / dat ik daar in van de H. Schrifture, van de Nederlandſche Overſetters, en van de Bedienaars des H. Euangeliums ſulken tale voere; als ware mijn voorneemen en toeleg geweeſt (ik ſchrikke onder 't ſchryven!) om den luiſter van het Woord des Heeren, ganſch en gaar te verdonkeren, de nieuwe Nederduitſche Overſettinge alle geloof by het volk te benemen, en

es het geſegend werk der Bedieninge by de kriſten Weereld in een diepe verachtinge te brengen. Nu en woȝd van de heilige Schȝpvers / nocht uit de H. Schȝifture niet een woȝd in 't eerſte Boek gerept: deȝ komt er d' Overſettinge ook niet te pas; en het werk der Bedieninge ter naawer nood als in 't voȝbygaan / en ſonder d' alderminſte verkleininge / misſchien in 't 24. hooſdſtuk eens gemeld. En ȝs het eerſte ook ſo ergerliken en ſo ſchadeliken Boek: hoe komtet dat ons deſe mannen geene ſtaaltjes daar van tonen? Maar van wel 90. plaatſen / die ſy in hun byſchȝift uit de beide boeken aanwȝſen / vind ik niet meer dan 5. getrokken uit het eerſte; daar ik ten hoogſten maar niet genoegh eere aan alſulke Leeraars geven ſoude / die de menſchen onderhouden in de bygelovigheid: ſonder dat het eens op 't Woȝd deȝ Heeren aankomt; ſelf op d' Overſetters niet; noch op het werk der Bedieninge / maar op enige Dienaars / daar ik ſlus van ſpȝeken ſal. Siet / ſo gereed was het hen / my te beſchuldigen / dat om ſulken kleine oȝſaak (indien 't ſo al weſen moghte / (want dat ſullen wy daarna noch ſien) mijn eerſte boek al mede een ſeer ergerlyk en ſchadelyker Boek moet zijn.

Doch ſoſe 't van het tweede maar bewȝſen konden / ik ſoude hen dit noch te goede houden: deȝ laat eens ſien / wat kraght van waarheid deſe mannen magh gedȝongen hebben / om hunnen amtgenoot dus ongenadig te beſwaren. Sy derven eigentlik niet ſeggen / dat het mijn voorneemen en toeleg ȝs geweeſt: maar dat ik ſulken tale voere, als ware 't ſo geweeſt, om den luiſter van het Woord des Heeren ganſch en gaar te verdonkeren. Maar indien ik waarlik ſulken tale voere / ſo ben ik al te boȝs of bott. Boȝs / indien ik wete wat ik ſchȝpve; en derhalven my niet ſchame ſelf te tonen dat ik ſo gevoele. Maar indien niet: ſo moet ik botter zijn dan ik ooit geweten hebbe / die niet eens en wete wat ik ſegge: ſo ik voȝ hebbe / God en ſijn geheiligd Woȝd te eeren met alſulken tale / die niet anderȝ verſtaan kan woȝden dan dat mijn voȝneemen moeſt zijn / den luiſter van deȝ Heeren Woȝd te verdonkeren. Schȝikkelyk opſett voȝwaar; dat God verhoede! Maar wat heeft die mannen tegens my dus opgeſett / om ſo laſterliken taal van my te ſpȝeken. Iſſer reden? iſſer oȝſaak ſin mijn Boek te vinden? Sy ſeggen ja / en dat het uit Extracten en Bylagen blyken ſal; die ſy wel by hun Requeſt overgeleverd / maar hier niet goed gevonden hebben by te ſtellen. Ik hebſe evenwel: en ſal derhalven deſen blinddoek van deȝ Leſerȝ oghen aſnemen / waarin ſy met 8. letterȝ van het A B C. ſo velerhande laſterlike misdaden tot mynen laſte hebben tſaamgeweven / ſonder 't minſte van den inſlagh van die ſcheeringe te tonen: 't welk ik doende / haaſt den Leſer wel wat anderȝ ſal doen ſien.

II.

Op 't Bewijs.

Dat meinen ſy te geven door een bygevoegd geſchrift / 't welk ſy noemen

Extract uit het Boek van D. Balthaſar Bekker, de Betoverde Weereld *geintituleerd, ſo als dat tot Leewaarden in 8°. gedrukt is.*

Hoe verre ſy met dit Extract ter goeder trouwe gaan of niet / ſal in 't verbolg van ſtuk tot ſtuk noch moeten blyken: maar dit is door eerſt niet trouwelik noch broederlik gedaan / dat ſy den druk van Leewarden te bate nemen; door dienſe weten datter is een later druk / daar in ik my op verſcheidene plaatſen nader verklaard hebbe. Doch daar op en hebben ſy niet willen ſien: maar wel / ſo in den nieuwen druk iet nieuws te vinden ware / daar ſy iet op bitten konden. En ik achte dat ſy met meer ſchijns verdacht zijn moeten / dat ſy aan de Heeren de verciſchte kenniſſe van ſaken niet en hebben willen geven / maar ſlechs in plaatſe van bewijs iet in de handen ſteken. Want het is inſonderheid aanmerkens weerdig / dat deſe mannen willende myn Boek verboden hebben / ſo als het in 8°. is gedrukt geweeſt / en ſo als het nu in 4°. is herdrukt / en noch verder ſtaat gedrukt te worden: van 90. plaatſen niet meer dan eene uit het Boek ſelf / en eene uit de Voorrede / ſo als het nu in allemans handen is in 4°. voortbrengen; en alle d' anderen uit den druk in 8°. dienſe ſelf beleden dat nu niet en wiſten te bekomen / ten ware voor groot geld: dat ſy er ſelf niet voor te koſte wilden doen; wanneer de Ed. Mog. Heeren Commiſſarien tot de kerkelike ſaken ſulx van hen begeerden. Dus weſen ſy de Heeren daarmede op een dorp daar geene huiſen ſtonden; en toonden ſo met een / hoe veel datſe over hebben / wanneer 't maar weinig geldts koſt / voor den luiſter van het Woord des Heeren / voor de eere van den opperleermeeſter Chriſtus / en de H. Profeten en Apoſtelen. Immers dienen ſy ook deſen altaar des Deputaatſchaps niet voor niet. 't Was dan niet de ſiekte van den heere Penſionaris Ravens, noch de dood van den Secretaris Schagen, 't gene hen belett heeft van op hun Requeſt ene favorabele apoſtille te bekomen; (gelijk ſy in de laatſte Synodus het daar op ſchoben) maar datſe gereeder waren tot beſchuldigen dan tot bewijſen; en datſe Heeren voor hadden die uit hunne eigene oghen wilden ſien. Maar laat ons hunne voordere beſchuldinge en bewijs eens horen. In 't ſelve voor te ſtellen ſal ik openhertiger gaan dan ſy: want ik ſal de plaatſen in myn Boek aanwyſen / niet alleenlik ſo als ſyſe aangetekend hebben na den druk in 8°. maar ook na den tweederleyen druk in 4°; den eerſten daar het II. boek 35 / en den tweeden daar het 36. hoofdſtukken heeft. Daar by wil ik den Leſer vriendelik gebeden hebben / dat.

dat hy ſelf de moeite nemen wille / d' aangewe ſene plaatſen in 't Boek ſelve na te ſien; op dat hy wete hoe een woord of rede daar te paſſe komt / en hoe trouw of niet deſelve van de Deputaten uitgetrokken zijn. Want alles hier nu uit te ſchryven / ſoude 't werk te lang maken; en den Leſer dan noch evenwel in twyfel laten / of van my ook niet een kunſtje in 't verkorten of verlengen moghte zijn gepleegd. Het Requeſt vervolgt aldus.

Ganſch oneerbiedighlik ſpreekt hy van de H. Profeten en Apoſtelen, lit. A en niet min oneerbiedighlik van onſen opperſten meeſter Chriſtus ſelve, lit. B.

Hier op geven ſy nu dit bewijs van 't eerſte.

Lit. A.

§. 399. H. 8. § 6.

Ondertuſſchen ſeit de Schrift, dat de Engelen Geeſten zyn, wanneer ſyſe *gedienſtige Geeſten* noemt. Hebr. 1: 14. Maar uit Davids woorden Pſal. 104: 4. is dat ſo licht uit te bewyſen alsmen meent ---- ſonder dat komtet met den ganſchen inhoud van den Pſalm op het naaſte over een, datmen dit vers van den Wind, en 't Vuur des donderblixems magh verſtaan. Want de draad der rede is op Gods wonderwerken in 't natuurlyk beloop van Hemel ----- toegepaſt -----. So dat Gods werken in de Lucht, op der Aarde, in de Zee het gedurig onderhoud van deſen Loffang zyn. Om deſe reden ging ik lichtelik van alle overſettingen af, ſo my Paulus daar aan niet en hielde.

Sie daar / Leſer / het bewijs myner oneerbiedigheid ontrent de H. Profeten en Apoſtelen. Maar uit welke deſer woorden ſal dat nu te perſſen zijn? Want wat my belangt / ik bidde / leeſt doch in mijn Boek deſe afgebroke ne rede achter een vol uit; en gy ſult wel ſien wat ik daar in ſeggen wil: te weten dat die text van d' Engelen ſpreekt / ſo als het Paulus neemt: maar ſonder dat men ſonde Davids woorden anders overſetten. David een Prolegger van den eerſten boven alle overſettingen geſteld. Is't dan oneerbiedigheid aan den Proſeet David / dat ik enen Apoſtel tot ſynen uitlegger neme; of aan den Apoſtel Paulus / dat ik hem boven alle Overſetters ſtelle? Of hebben ſich misſchien de mannen in de plaats alhier vertaſt / datſe die een weinig verder op de letter C hadden ſullen ſtellen / tot bewijs dat ik de Overſettingen taxeere? Want om eenen Paulus van alle Overſettingen af te

willen gaan, of daar by te blyven, is dat niet genoegh deſelve getaxeerd? Maar wat ſullen onſe mannen ſeggen/ alſſe leſen in mijn KORT BERIGHT, pag. 70. (of 36. na den tweden druk) dat Petrus Datheenus hier in ſijnen rijm van Paulus en van alle Overſetters afgaat / en dat hem de ganſche Nederduitſche Kerke / met de Deputaten der Synode van Noordhelland daar in volgen / tegen Paulus en tegen alle Overſetters aan: aldus ſingende.

Van den winden, die licht zijn ende ſnel,
Maakt gy uwe poſten en boden wel;
Vyer en tempeeſt zyn de dienaars bequame
Uwer gereghtigheid alle te ſame.

Op den ſelfden ſin heeft het Ambroſius Lobwaſſer in het Hoogduitſch ook gerijmd.

Zu Engeln macheſtu die ſchnellen wind,
Die du ausſendſt gleich wie poſtbotten gſchwind;
Donner und blitz mit ihren fewerflammen
Haben bey dier der diener ampt und namen.

De Franſche en Walſche gereformeerde kerken volgen ingelijx Clement Marot / aldus eemparig ſingende.

Des Vents auſſi diligens & legers
Fais tes herauts, poſtes & meſſagers:
Et foudre & feu, fort promts à ton ſervice,
Sont les ſergens de ta haute juſtice.

Ziet daar de ganſche Kerk / ſo verre ſich de naam ſtrekt van gereformeerd/ in Duitſchland / Vrankrijk en de Nederlanden / gelijkelijk van Paulus en van alle Overſetters afgaan / met hun ſingen in de Kerk.

Het Latijnſch gerijmde Pſalmboek van Andreas Spethe ſtemt den anderen mede toe / het ſelve dus vertalende.

Sunt angeli flatus tui leves,
Et nunciant mandata præpetes:
Fulgur fero cum fulminis fragore
Et flammeo ſervit tibi calore.

Eobanus Heſſus / voor wiens Latijnſch Pſalmboek / in den jare 1540 gedrukt / ik een brief van Doctor Luther vinde / van den 1 Aug. 1537. waarin hy het ten hoogſten prijſt / heeft het mede aldus vertaald.

Qui flammas ignemque tuos facis eſſe miniſtros,
Ut ſint præcones ventus & aura tui.

De

Buchananus ook alſo.

Apparent accincta aura, flammaque miniſtra,
Ut juſſa accipiant.

Deſe vooꝛ 110 jaren al tot Edenburg overleden zijnde / heeft alſo de eerſte tyden der herſtelde Schotſche Kerk onder koningin Eliſabet beleefd. Laatſtelik heeft ook de heere Marnix van St. Aldegonde / d' oudſte aller Nederduitſche Overſetters / 't eerſte deel van 't veers wel twijfelachtig / maar het ander evenwel al op den ſelf den ſin vertaald en gerijmd. Want dus geeft hy 't ons te leſen. Van geeſten maakt hy ſijne Engelen, en van vlammende vyer ſijne dienaars. In rijm aldus.

De geeſten bruikt tot ſijn dienſtenglen ſnel,
Die altijd ſtaan gereed op ſijn bevel;
De vlammen vyers tot boden ende knechten,
Die ſijn gebod getrouwelik uitreghten.

Welke vertalinge Joannes Gerobulus / predikant laatſt geweeſt tot Utrecht / met d' uitlegginge van Beza t'ſamenvoegt / die hy aldus doet luiden: Hy [gebied ende] gebruikt de Winden niet anders, dan ofſe ſijne boden waren; ende den Blixem als ſijne dienaars ende knechten. Calvinus volgt den ſelf den ſin; en Muſculus / ſijn tijdgenoot / ſeit / *qui ſenſus mihi arridet*, welke ſin my beſt gevalt. Cocceius. *Vult Piſcator, Angelos omnino eſſe ſubjectum: cujus opinionis nullum video fundamentum*, Piſcator wil enkelik, dat hier van d' Engelen geſproken word: van welk gevoelen ik ganſch geenen grond en ſie.

Sie daar / Leſer / ſo veel treffelike mannen ſo van d' oude als van onſe nieuwe Nederduitſche Overſetters afgaan / ſonder datſe ſich van Paulus daar aan laten houden. Segt derhalven / dat alle onſe kerken / en ſo veel geleerde mannen / ganſch oneerbiediglik in opſighte van de H. Profeten en Apoſtelen geſproken hebben; afgaande van de overſettinge die van Paulus is gevolgd: en ſiet / hoe ik my daar aan houdende / den ſelven meer eerbiedigheids bewijſe dan van iemant hunder allen wordt gedaan.

Ik hebbe dit / als 't eerſte ſtaaltje / wat uitvoerliker behandeld: om den Leſer te doen ſien / wat ruimt van ſtoffe my ter hand is / ſo ik die in alles ſoude willen aanleggen. Echter ſal ik my in 't volgende bekorten; niet uit gebrek; maar om den Leſer niet te overladen / en om dat de tijd my ook ontſchiet.

II. §. 436. *ſub finem.* [tegen 't einde] II. 12 §. 3.

Ik ſie dat dit alles ſo verbloemder wijſe geſegd word, gelijk het ook met die drie boodſchappen in een geſighte was; datmen qualik weten magh, wat er af te ſeggen zy.

Die

Die de plaatſe na ſiet daar ſy deſe woorden uit getrokken hebben / ſal niet weinig werks behoeven om daar in te vinden d'oneerbiedigheid, die ik door alſo te ſpreken aan de H. Proſeten of Apoſtelen bewyſe. Ik ſegge daar voor eerſt / dat de Schrift van Michaël en Gabriël, twee naamkundige Engelen / Openb. 12: 7 / 9. 1 Theſſ. 4: 16. Dan. 10: 13. en 12: 1. en 8: 16. en 9: 20. Luk. 1: 11 / 19. 26. verbloemder wijſe, dat is / oneigentlik en by gelijkeniſſe ſpreekt. Is dat qualik geſeid / ſo moeten ſy 't dan eigentlik verſtaan / dat Michaël met den Draak of Satanas gevochten heeft / en den ſelven uit den Hemel nederwaarts geſmeten. Maar onſe Overſetters moghen ſeer wel lijden / datmen niet alleenlik dit / maar ook 't verſchijnen van den Satan voor Gods troon / Job. 1. en 2. figuurlik (dat noem ik in duitſch verbloemder wijſe) ſal verſtaan. Want daar aan is / ſeggenſe op Openb. 12: 8. N°. 20. niet veel gelegen. Maar daar moeſte wy veel aangelegen zijn / by aldien daar ſulken grote oneerbiedigheid aan de H. Schryvers in gelegen ware. Of ſoudemen geloven moeten / dat d'Engelen geeſten zijnde nochtans vleeſch en been / en oghen hebben om Gods aangeſight te ſien; (of God ſelf een aangeſight) of voeten / om voor God te ſtaan. So niet / ſo word dat mede al verbloemder wijſe daar geſeid.

Doch ſo het om de laatſte woorden is te doen (want ik moet wel raden watſe meenen) datmen qualijk weten magh wat er af te maken zy: ſo moghen ſy ai wederom de Overſetters even ſeer als my van oneerbiedigheid beſchuldigen; want die weten 't mede niet: Dan. 10: 13. op N° 40. tuſſchen beiden latende / of men Chriſtus ſelf / of enigen geſchapen Engel door den naam van Michael verſtaan ſal; ſo ſtaan ſy rechter duidelik bekend / dat deſelve op den naam van Archangel 1. Theſſ. 4: 16. wel uitdrukkelik van Chriſtus onderſcheiden word. N°. 36. Maar dan wederom Openb. 12: 7. enſ. werken ſy op deſen grond / dat Chriſtus ſelve, na 't gevoelen van meeſt alle d'uitleggers, door den opperengel Michaël verſtaan moet worden. Waar uit ik dan met reden magh beſluiten / dat onſe Uitleggers en Overſetters / aangaande deſe ſake (ſonder qualik) noch veel minder weten, wat daar af te ſeggen zy.

Indien dat nu ganſch oneerbiedig van Proſeten en Apoſtelen geſproken is / datmen ſijne onwetenheid ontrent alſulke ſaken ofte woorden der Schrifture wil bekennen / daar de ſaligheid niet aan en hangt: hoe is het dan den meeſten leeraars te vergeven / die op ſtoel of in hun ſchryven hunne weetenſchap betonen / door de beelerhande uitleggingen van hebreeuwſche en griekſche woorden; en dan noch de leſers en toehoorders in 't onſeker laten / watſe daar af maken ſullen: ſelf in ſaken van het grootſt gewighte; om te weten of de Schrift van God of van den Duivel ſpreekt / gelijk Jeſ. 53: 10. of iet den naam van God of van een ſchepſel is; (dat dikmaal / ſeggenſe / maar eenen ſtip verſcheelt / of aan 't gelove van de Joden hangt) als Geneſ. 18: 19. en honderd diergelyke dingen meer. Als dat dan

dan al geſeid is / ſo weet de leſer noch toehoozder / noch de leeraar ſelve niet / wat daar af te maken zy. Heb ik nu hier op noch niet genoegh geſeid: ſo ſal de Leſer 't overige vinden in mijn Antw. op d' Alkmaarſche Artykelen / ter Viervoudige Beantwoordingen, pag. 11/69/70.

III. §. 570. *circa medium* [ontrent het midden] II. 22. §. 4. II. 23. §. 5.

Wiſtmen nu te dier tyd de hiſtori niet, ſo wiſtmen niet wat Judas daar by ſeggen wilde; gelyk wy 't nu niet weten.

Dit ſal nu wederom ganſch oneerbiediglik van den Apoſtel Judas zijn geſeid / datmen niet en weet / wanneer hy van den twiſt van Michaël met den Duivel ſpreekt / wat hy daar by ſeggen wil. Nu ſo zijn my deſe heeren ſchuldig te verklaren / wat hy dan daar mede ſeggen wil. Weten dat die beide mannen beter dan ſo veel geleerde luiden / dan onſe eigene en ſo veel andere Overſetters / die gelijkelik bekennen dat ſy 't niet en weten: ik wil 't geerne van hen leeren / en dan in de plaatſe van die woozden deſe ſtellen / dat ik ſeer wel wete wat d'Apoſtel ſeggen wil. Dan gelijken ook dan 't gene volgt.

IV. §. 572. *ſub initio*, [ontrent het begin] II. 22. §. 7. II. 23. §. 8.

Wat maak ik dan van deſen twiſt? Niet meer dan van verſcheidene andere dingen, in de Schrift vermeld, daar niet van te maken is.

Vooz eerſt is 't ſeker / dat de ſchzijvers noch op heden niet en weten / watſe maken ſullen van dien twiſt / welken Judas ſeit dat tuſſchen Michaël en den Duivel zy geweeſt. Voozts ſal niemant my ontkennen / dat dit d'eenigſte plaats niet is / waarover d' uitleggers onderling ſo ſeer verſchillen / dat het konſt zy om te kieſen / wat men daar af maken ſal. Volgens dien ſo magh ik ſeggen / datter in de Schzift noch verſcheidene andere dingen zijn / daar niet af te maken is.

V. §. 617. *ſub initio* [ontrent het begin] II. 24 §. 16. II. 25. §. 18.

De ſekerheid en waarheid der geſchiedeniſſe ſta ik toe; ſchoon by velen al van oude tijden af daar aan getwijfeld is. Maar om meerderen indruk van ſo merkeliken voorval op des Leſers hert te

geven: ſo word de ſake in 't vertellen met omſtandigheden bekleed, die ſo niet geſchied zijn als de letter mede brengt.

Dit ſiet op de hiſtorie van Job: wat oneerbiedigheid daar in van my begaan zy / valt my duiſter om te raden. Want het kan niet zijn / om dat ik de waarheid der hiſtorie vaſt ſtelle: daar het heden en gisteren by hebzeewſche en kriſten Godgeleerden / *haud infimæ notæ* niet van de geringſten, (ſeit de heer Spanheim) voor ene uitbeelding ener verſierde ſake *rei fictæ ὑποτύπωσις* gehouden is; en het onſe Overſetters ſelf (als ſlus is aangewesen) over Openb. 12: 8. als figuurlijk hebben aangemerkt. Maar hoewel deſelve eerſt de waarheid der geſchiedeniſſe vaſt ſtellen / gelijk ik mede doe: ſo en laten ſy daaromme niet met een bekend te ſtaan / daar de vertellinge begint / dat dit geſeid word by gelykeniſſe, ſo als ik ook §. 20. in dat hooſdſtuk aangetekend hebbe. Nu is dat vaſt de ſtijl en eigenſchap van allerley gelykeniſſe / de ſake te bekleeden met omſtandigheden die ſo niet geſchied zijn als de letter medebrengt. Want ook deſelf de heer Spanheim dit toeſtaat Hiſt. Jobi c. 1. §. 3. *Mos Scripturarum, fingendi quandoque hiſtoricè geſta, quæ non niſi parabolicè, ſeu virtuti in perfectiſſima effigie repræſentandæ, ſeu vitiorum tetro ad vivum exprimendo, quales v. gr. parabolæ Jothami Jud.* ix. 7. *Nathanis* 2 *Sam.* xii. & *id genus in utroque Inſtrumento compiures.* Dat het in de H. Schriften gebruikelyk is, ſomtyds ſaken te verſieren als geſchied zynde, die 't nochtans maar by gelykeniſſe zyn: 't zy om de deugd op 't volmaaktſte by uitbeeldinge te vertoonen, of om 't vuil der ondeugd des te levendiger uit te beelden: als te ſien is in de gelykeniſſe van Jotham Richt. 9: 7. van Nathan 2 Sam. 12. en diergelyke veel in 't Oud en Niew Teſtament. Dat is mede myn gevoelen: ſo geloof ik / daar om ſpreek ik ſo. Maar is dat nu oneerbiedig tegen de Schrifture geſproken / en moet myn Boek daarom verboden: de Profeſſor is de eerſte geweeſt; waarom ſijn Boek dan ook niet eerſt?

VI. §. 408. *ſub finem* [tegen 't einde] II. 8. §. 8.
II. 9. §. 8.

Doch de ſwarigheid komt op de woorden *helle*, *ketenen* en *duiſternis* aan. Door alle drie word by de Hebreen de Dood betekend. So dat de meininge kan zijn, dat ſy tot ſtraffe hunder ongehoorſaamheid en ondankbaarheid, op ene ſonderlinge wyſe, anderen ten voorbeeld geſtorven zyn: 't welk met ſulken verbloemde reden kraghtigſt geſeid word, om 't gemoed te beweghen.

Dat ik hier uit Daillon een ander gevoelen voorſtelle dan men gewoon is by d' uitleggers vind: daar en ſal 't niet om te doen zijn; maar dat ik

miſ-

miſſchien in deſe woorden ook ganſch oneerbiedig van den heiligen Schryver ſpreke. Doch dat kan niet weſen 't gene ik van 't betekenen der woorden / helle, ketenen en duiſterniſſe ſpreke: want die heb ik daar ter plaatſe duidelik genoegh bewesen. Ook en is het ganſch geen oneerbiedigheid / te ſeggen / dat God d'ongehoorſaamheid en ondankbaarheid op ene ſonderlinge wyſe, anderen ten voorbeeld ſtraft. 't Sal dan wederom op die verbloemde reden aankomen / die ik in de woorden des Apoſtels ſie. D. D. Deputati, ſo 't ſchijnt / moghen geene bloemen rieken in den Luſthof van Gods Woord: daar nochtans onſe eigene Overſetters poëtiſche wyſen en allegorien in bemerken / gelijkſe over 't laatſte hoof dſtuk van den Prediker verklaren N°. 4. Zijn dat geen bloemen? doch alſulke die te kraghtiger 't gemoed beweghen, gelijk ik ſpreke / en ſo even ook den heere Spanheim hebbe doen getuigen. Is dat oneerbiedigheid / te ſeggen dat God bloemen heeft in ſijnen hof / die ſo kraghtig zijn van reuk / dat die's menſchen herte treft? Och wat rijker ſtoffe ware my hier niet geboren / om in 't plukken deſer liefelike bloemen / myne diepſte eerbiedigheid aan des Heeren heilig Woord / op 't alderklaarſte te betonen: hadde ik tegenwoordig geenen haaſt / om tot verdere proeven voort te gaan! So meinen onſe Overſetters / dat ſy ganſch niet oneerbiedig / maar wel ſeer eerbiedig van de H. Schryvers ſpreken / wanneer ſy 't Hoge Lied van Salomo als eenen geeſtelíken bloemhof goddelíker plantinge bemerken. Want onder den naam (ſeggenſe op den Inhoud van dat Boek) des Bruidegoms en der Bruid worden in dit Hoghe Lied onder verbloemde woorden beſchreven de hertelike liefde en voortreffelike weldaden des Heeren Chriſtus, &c. Siet daar / hoe verbloemde woorden tot de kraght der goddelike redenen behoren: en dienvolgens ook den leſer dies te meerder tot eerbiedigheid verwekken moeten / daarmen myne oneerbiedigheid uit halen wil.

VII. §. 461. *ſub finem* [tegen 't einde] II. 12. §. 11. II. 13. §. 11.

Dit doet ſich klaarlik op, als na der Heidenen gevoelen geſproken, die alle onvoorſiene hulpe den Daimones toeſchreven, die van der opperſte Godheid wege de ſaken hier beneden ſtieren.

Om dat het hier al mede niet op mijn gevoelen aankomt / dat ik daar verklare: ſo en heb ik niet van node / mijnen Leſer tot den laatſten druk mijns Boeks te wijſen; daar ik deſe plaatſe noch wat nader uitgebreid / en daarmede getoond hebbe / wat my daar bewoog alſo te ſpreken. Boven dien heb ik 't geſeid in mijn antwoord op d' Artykelen van Alkmaar / in myne Viervoudige Beantwoordingen p. 11, 72. Maar voor ſo veel als dit mede tot bewijs van mijne oneerbiedigheid ontrent de H. Schryvers dienen ſal; ſo moeten grote mannen my verſchonen / die my voorgaan met alſo te ſpreken. Coccejus over 't gene Paulus Hand. 17: 23. tot die van Athenen

ſprak /

ſpraak / meint niet dat hy hem onteert / wanneer hy hier voorſichtigheid in ſijn beleid van redenen beſpeurt: dat hy / ſchoon de Dæmones ſelf voor quaad houdende, die van Athenen echter deſelve voor goed en godlijk achtende / daar in niet tegen ſpreekt; en alſo hunne δεισιδαιμονία *deiſidaimonia* als godsdienſtig ypſende / hen daarinne niet mishagen wilde. So ſpraak dan Paulus volgens 't oordeel van Corcejus / na 't gevoelen deſer Heidenen. Derhalven kan ſulk ſeggen geen bewijs van oneerbiedigheid in deſen zijn / of deſe grote man is ſo wel ſchuldig als ik ben: insgelijx als Voetius / wanneer die ſeit / dat de Heere Jeſus ſelf na 't gevoelen van de Joden ſpraak / als was het balſch; gelijk hier na p. 24. getoond ſal worden.

VIII. §. 511. *ab initio*, [van 't begin af] II. 18. §. 2. II. 19. §. 2.

Daar toe heeftmen, na myn oordeel, d'uiterſte omſightigheid van node. Want ſo men ſlechs vlak wech op die ſpreekwyſen toetaſt, die de voorverhaalde dingen op den Duivel paſſen: ſo ſalmen onvermydelik enen God van hem maken, diergelyke nooit geweeſt is.

Deſe plaatſe myn ook in de laatſte Artykelen t' Alkmaar voorgeworpen / heb ik in myne Viervoudige Beantwoordingen p. II/ 73/ 74. wel ſo duidelik verklaard / dat ik niet en wete / wat hier meer toe ſeggen ſal.

IX. §. 677. *ſub finem*, [tegen 't midden] II. 30. §. 1. II. 31. §. 1.

De H. Schrift op ſulken wyſe ſpreekende, en alſo verſtaan datſe dus van den Duivel ſpreekt; heeft van ouds af tot gelegentheid gediend, om der Heidenen *Daimones* in den Duivel te veranderen, en hem ſulk een maghtig bewind in de Weereld toe te ſchryven.

Hier op is myn Antwoord in de Viervoudige Beantwoordingen p. II/ 74. ſo volkomen / dat ik mede onnodig achte hier ter plaatſe meer te ſeggen.

X. §. 668. *ab initio* [op 't begin] II. 29. §. 3. II. 30. §. 3.

Om te weten wat dien jongeling gedeerd heeft, moet men na de reden die de Vader gat niet horen: alſo die met vooroordeel ſpraak, na 't gemeen gevoelen van de Joden, hier voor henen al geſeid. En hoe ſich de Schrift in 't ſpreken daarna voegt, is voorhenen al verſtaan.

Hier ſal dit de ſwarigheid nu zijn: of ik / by my van oneerbiedigheid, de H. Schrift magh toeſchryven / datſe ſich in 't ſpreken na 't gemeen gevoelen

len voegt, ſchoon dat op een vooroordeel gegrond zy? Dit ſtuk is al ſo lang en veel bediſputeerd / dat het niet meer veilig is / het ſelve iemant als iet onreghtſinnigs voor te werpen / behoudens d'eere van opreghtigheid en vreedſaamheid des genen die ſo doet. Want het is een van die ſo genaamde ſchadelike en aanſtotelike Niewigheden, daarmen over 20. jaren noch de volgers van Coccejus en Descartes van beſchuldigde: Doch waar over ook al lang rondt omme by de Claſſen en Synoden is beſloten / datmen daar niet meer af ſpreken ſal. Derhalven deſe beide Deputati Synodi hier inne grotelijx misdoen / dat ſy een van deſe langbegravene geſchillen weder opgraven / en my in 't aangeſighte werpen: inſonderheid D. Jacobi / die een van deſe ſo genaamde niewgeſinden is / en alſo in deſen tegen ſijn gevoelen doet. Ook en konnen ſy ſich met den laſt der Synodus hier niet verſchonen / dien ſy in dit ganſche werk te buiten gaan; ſo als in 't begin genoegſaam is getoond: noch daar is my ook die plaats niet voorgeſteld geweeſt / ſo veel ik uit d'Aantekeningen / van 't gene daar met my verhandeld is / beſpeuren kan. Niet dat ik my het antwoord dus ontrekken wil: want dat is / ſo klaar en breed als 't nodig is / in de redenen ter aangemelde plaatſe van mijn Boek te vinden; ſo dat degene die daar onpartydig maar op letten wil / ſich genoegſaam houden ſal voldaan te zijn. Met anderen / die niet zijn te voldoen / en heb ik niet te doen.

Tegen-bewijs.

Dat zijn dan nu 10. plaatſen uit mijn Boek getrokken / om mijne oneerbiedigheid, den H. Profeten en Apoſtelen van my betoond / daarmede te bewyſen. Doch al ſo klaar als 't is gebleken dat ſulx niet en is; ſo ſal ik hier nu tegen ſtellen even veel plaatſen / daar ik mijne eerbiedigheid boven anderen / aan Gods H. Woord ende desſelfs Schryveren te kennen geve.

(1) II. 8. §. 10. In deſen heb ik al voor lang met droefheid aangeſien, datmen ſich tweefins te buiten gaat. Ende eerſtelik daar mede: dat elk ſcheer genegen is veel over ſulke dingen te bepalen, daar de Schrift af ſwygt, of in't voorbygaan, of wat duiſter ſpreekt; ondertuſſchen datmen over ſaken daar de H. Geeſt het meeſte werk af maakt niet veel en doet. enſ.

Het bewijs volgt daar dan aan. 't Is uit eerbiedigheid / dat ik het oneerbiedig handelen van velen met de Schrift beriſpe: willende datmen verder niet ſal ſpreken dan ſy ſpreekt / en daar ſy ſpreekt niet ſwygen ſal; op dat een ſterflijk menſche ſich geen meeſter make van Gods levendig en kraghtig Woord.

(2) II. 9. §. 10. Dan hier uit ſiet nu de Leſer, hoe weinig ik myſelven ſoeke: en dat ik de Schrift niet na myn hoofd wil buigen, om haar ſo te doen ſpreken als beſt op mijn gevoelen paſt; aangeſien het weinig ſcheelt, of ik ſoude hier, de waarheid te geval, myſelve 't ſonnis tegen wyſen. enſ

Die maar leeſt en wel bedenkt de rede daar ik dat op segge / ſal de waarheid van mijn seggen sien.

(3) II. 20. §. 1. Echter 't werde dan bevonden so als 't wil, so en sal 't getuigenis der Schrift, dat den oorspronk van des menschen sonde uit den Duivel is, niet den minsten twyfel lyden. En daarna §. 3. Doch in sulx te doen wil ik geensins aan de waarheid van 't verhaal, dat daar af in Genesis te lesen staat, getwyfeld hebben. enſ. Noch eens §. 27. Daar is so veel gebeurd, ende kan so veel gebeuren, daar den mensch de wegh en wyse van verborgen is: datmen lichtelik misdoet door onseker gissen, over saken die God niet gewild heeft dat wy weten souden.

Dit altemaal geseid in opsight der historie van 's Menschen Val in 't Paradijs / den Duivel toegeschreven in de Schrift / en door Moses onder het bedryf van ene Slange uitgebeeld: wil ik dan uitdrukkelik / uit enkele eerbiedigheid aan de H. Schrift / datmen vastelik geloven sal / al is 't dat ons die onoplosselike swarigheden daar in tegen komen.

(4) II. 32. §. 15. Wel hoe salmen langer menschelike Geesten onderscheiden en beproeven, gelyk Johannes leert; of een Geest uit God of niet uit God is: 1. Joh. 4: 1. by aldien de Duivel self, die als een schepsel niet alleen oneindig van God onderscheiden, en als d'alderbooste alderverdst van hem verscheiden, en reghtdraads tegenstrydig is, hem nochtans so wel gelykt? Daar na 't exempel en 't getuigenisse van Elihu bygebraght hebbende uit Job. 33: 14/ 15/ 16. so seg ik. Siet dien heiligen man, so yversuchtig voor Gods eere: hoe weinig denkt hy om den Duivel, als hy van openbaringe in den Droom is sprekende. In trouwen, hy wist al te wel, dat het God alleen is die sulx doen kan. En wat maakt ons dan so stout, dat wy onsen en Gods grootsten vyand goddelike eere doen: of hoe veel verschilt dat van Afgoderye?

Wat anders doch dan ware eerbiedigheid tot Gods geheiligd Woord en openbaringen / heeft my dese woorden uitgeperst? En wat verschoninge sal d'oneerbiedigdeid hier vinden / der genen die den Duivel sulke werkingen en openbaringen door Dromen toeschryven / welke ik aan niemant buiten God / so de Schrift Gods Woord en God self God sal blyven / toestaan kan?

(5) II. 33. §. 14. Is het dan geen klaar bewys van volstrekte dulligheid, datmen dingen die Natuur te boven gaan van den Duivel weten wil? &c.

Siet dus were ik daar en door dat ganssche hoofdstuk / en op vele andere plaatsen / voor Gods eere en syns Woords / datmen daar so veel af aan den Duivel geest: en ben ik dan noch oneerbiedig aan de H. Schrifture? of zijn zy 't / die sulke dingen als ik tegenspreke voorstaan / en my dan so swaarlik noch beschuldigen?

(6) II. 35. §. 5. Laat ons dese beide saken tsamen voegen, Gods- en syns Woords volstrekte heiligheid, enſ.

Die dit bekend staat / en tot enen grond legt van al syn bewijs: is die oneerbiedig of eerbiedig aan Gods Woord en aan de Schryveren van dien?

(7)

(7) II. 35. §. 7. Maar waarom niet, (werptmen my voor) indien het God alſo believen moghte? Het kan hem niet believen. Waarom? Deſelfde reden, om dat het onmoghelyk is dat God liege. Heb. 6. 18. Nu weet ik niet wat liegen en bedriegen is, ſo het dat niet is. Neemt, dat een bode, my van ſelf onbekend, brengt my enen valſchen brief, en God leent er ſelf ſyne hand en zegel toe. Magh ik die in twyfel trekken? en ſo niet, moet ik dan ook niet geloven dat de brief van God is? En word ik van God ſelf genoodſaakt, ſchoon ik waarheid ſoeke, om de leugen te geloven? Hoe verre komt de menſche te vervallen, dat hy God ten leugenaar moet maken, (ik ſchrikke 't woord te noemen!) om des Duivels groot vermoghen te bepleiten!

Siet / dus yverig pleit ik / uit eerbiedigheid aan Gods onfeilbare ſchryvers / voor 't Woord dat ſy beſchreven / en de godlikheid daar af met wonderdaden door Gods kraght bevestigd hebben: om daarmede te weerleggen die den Duivel achten mogheliik te zijn / en betamelijk voor God hem toe te laten / dat hy tot verleidinge der menſchen alle 't ſelfde doe.

(8) II. 36. §. 12. *tegen 't einde.* Dus word de Wijsheid die van boven is te kort gedaan, indien deſelve ook van onder uit der Hellen komt.

Op deſe wyſe ſpreek ik uit eerbiedigheid, die ik Gode en den heiligen Propheten en Apoſtelen verſchuldigd ben; en daar ik voor ſtryde / die ik niet wil hebben datmen in het allerminſt bekorten ſal / gelijk ik achte datmen doet door ſulke dingen alsmen doorgaans van den Duivel ſeit.

(9) In de Voorrede van 't eerſte deel ſeg ik pag. 10. Want of enigen van ons al te voorbarig zyn geweeſt, om 't getal der bewyſredenen tegens anders geſinden te vergroten, daar toe de Schriftuur op vele plaatſen te doen ſpreken 't gene in de woorden niet en leit: dat is voor hunne rekeninge; niet voor ons, die van beter wapenen voorſien zijn, om de waarheid voor te ſtaan, daar de ganſche Kerk op ruſt. Maar dit is een gemeen gebrek, dat elk ſyn verſtand, of dat van ſyne meeſters mede brengt, wanneer hy tot den Bybel komt; om denſelven dan te ſchikken na den ſin, welken hy, ſonder grondig onderſoek, als hem aanvalligſt, eerſt verkoren hadde. Dat dekſel van vooroordeel neem ik weeh; en ſie dan watter overblyft, om 't onſydig oordeel uit te vinden, dat den reghten ſin der Schrift verklaart.

Die dus voor de achtinge der H. Schrifture pleit / ſal die noch van oneerbiedigheid beſchuldigd worden / door de genen die ſich ſelf aan 't gene dat hy hier beſtraft / voor een deel ten minſte ſchuldig maken?

(10) En ſelf konnen ſy my op de letter D van geen verkleininge der Leeraars enigſins beſchuldigen; dan uit woorden daar ik voor d' onfeilbaarheid der goddelike Schriften ſtryde: gelijk dit volgende van ſulken inhoud is.

In de Voorrede van 't I. deel pag. 9. Met ſulken gemoede heb ik dan ook niet geſchroomd, in het twede boek Gods H. Woord op verſcheide plaatſen anders te verklaren, danmen wel tot noch toe heeft gedaan. Die

daar

daar in niet ſo wel en ſiet, dat het is om Gods eere te vergroten, als de ſyne dieſe anders heeft verklaard daarmede word verkleind, die toont ſo, welk van beiden dat hem meeſt ter herten gaat, Gods of ſyn eigen lof. Ik wederom, die ook in haar gevoelen ben geweeſt, geef de myne geern ten beſten, op dat God verheerlikt werde, en de waarheid in het licht geſtelt. Ziet daar mijne oneerbiedigheid, en der anderen eerbiedigheid voor Gods Profetiſch en ſijn Apoſtoliſch Woord

Nu moeſt het niet gebeuren / dat ik in 't getal der blyklikſte bewijſen tegen mijne aanklagers te kort ſoude komen; 't is beter datter noch een over ſchiete. Laat dan dit volgende het elfde zijn.

(11) II. 35. §. 1. op 't einde. Wy ſullen klaarlik ſien, dat Gods allerhoogſte eere, en ſijn alderheiligſt Woord van der menſchen ſaligheid niet en kan verſekerd worden, ſo die dingen waar zyn daar ik tegen ſchryve.

Die met ſulken oogmerk ſchryft / die dat voor een ſijner drie hoofdgronden neemt / dat de waarheid van Gods heilig Woord verſekerd werde; ſal die noch van oneerbiedigheid ontrent het ſelve Woord beſchuldigd werden? Nu volgt hunder eerſte beſchuldiging het tweede deel.

Op de letter B.

11. I. §. 487. *ſub initio* [op 't begin.] II. 15. §. 7. II. 16. §. 7.

Want voor eerſt is 't ſeker (hier na ſullenwe daar af de proeven ſien) dat hy menigmaal der Joden meiningen, waar of niet waar, ſo als die zyn, tot gronden van ſyn ſeggen neemt.

Hier over heb ik my wel duidelik en ernſtelik op de ſijnodale Artijkelen verklaard / als in mijne Viervoudige Beantwoordingen pag. II. 76. 77. te ſien is: waarhenen ik den Leſer wyſe; ſonder anders iet daar by te doen / dan dat ook hader Voetius ſo ſpreekt als ik te deſer plaatſe doe. Want in 't I. deel ſijner Diſputatien pag. 979. op de vraage / of 't bewijs van 't onderſcheid der boſe geeſten in oversten en onderdanen / genomen uit Matt. 12: 24/ 26/ &c. daar Beëlzebub een overſte der Duivelen genaamd word / voor hondig doorgaan magh; geeft hy dit tot antwoord. *Nos malimus negare, aut ſaltem ἐπέχειν. Sunt enim verba Phariſæorum, quorum theologia non erat infallibilis. Et Chriſtus, dum hanc hypotheſin eorum repetit ſolummodo, exſerte eam nec probat nec improbat: ſed tantum aſſertionem principalem impugnat, quod Satanam per Satanam ejiceret.* Wy ſouden 't liefſt ontkennen, of ten minſten tuſſchen beide laten. Want het zyn de woorden van de Fariſeën, welker Theologie niet onfeilbaar was. En Chriſtus deſe hunne onderſtellinge blotelik herhalende, kent die daarmede niet voor goed, noch en verwerptſe niet: maar beſtrijd alleenlik hunne voorneemſte onderſtelling, dat hy den eenen Satan door den anderen uitdreef. Laat de ſchryvers van 't Requeſt my

ſtp nu eens ſeggen / wat onderſcheid hier tuſſchen deſe woorden en de myne zy. So ſulken groten leeraar noch in deſen niet genoegſaam voor getuige ſtrekt: ſo moeten my de Overſetters ſelve helpen; niet tegenſtaande ſo veel ongelyks alsmen ſeit dat ik hen doe. En dit is iets dat my een vriend / terwyle dit blad onder de pers is / in myn huis komt ſeggen / 't gene hem in 't leſen van den Bybel onder oghen is gevallen. Over 2 Kron. 2: 13/ 14. teggenſe onder anderen op N°. 24. dat ſomtijds in de H. Schrifture enige worden ingevoerd te ſpreken, niet na de waarheid, maar na hare meininge: welker woorden de H. Geeſt wel verhaalt; maar daarom niet toe en ſtemt. als 1 Sam. 4: 8. Mar. 6: 1. Joh. 1: 45. &c. Nochtans laat dus de H. Geeſt de menſchen in die doling blyven; alſo God nooit enigen menſche van alle dolingen of gebreken heeft verloſt; maar ſo lang als dit leven duurt noch enige onvolmaaktheid in ons over laat. In de plaatſen daar sy hier op wyſen ſietmen / dat de Schrift niet blotelik der Joden woorden meld / die Jeſus noemden Nazarener; maar ſelf Nazaret den naam geeft van ſyn Vaderland: ja dat de Heere 't ſelf liet aan ſich leunen / en ook d' Apoſtelen hem Nazarener noemden: ſonder datmen leeſt dat hy of sy den menſchen 't reght beſcheid gegeven hebben / dat hy geboren was te Bethlehem; niet tegenſtaande dat ſo veel daar aan gelegen was / om te tonen dat hy was de Chriſtus / na de Schriften? Men ſie de plaatſen na Luk. 24: 19. Hand. 2: 22. vergel. met Matt. 2: 4/ 5.

12. II. §. 645. *ſub initio* [op 't begin] II. 27. §. 2. II. 28. §. 2.

Te weten, dat onſe Heere Jeſus, wanneer hy op aarden wandelde, nooit in ſyne leeringen liet blyken, dat hy gekomen was om ---- de dolingen ontrent de enkele bevattinge der ſaken; maar alleenlik om degene die de ſeden en den Godsdienſt betreffen te verbeteren. Sulx blijkt genoegſaam uit verſcheidene beſcheiden, die hy op deſe en gene voorvallen gaf: daar hy niet voorby gekonnen hadde de dolingen te ontdekken, indien 't syn oogmerk geweeſt ware. Op de vraghe, *wat doende ſal ik 't eewig leven beërven*, ſeit hy niet, dat het met geen doen te doen is; maar, *onderhoud de geboden*. Matt. 19: 16, 17.

Dit ſelve is my ook tot Alkmaar voorgeworpen; en derhalven al genoegh beantwoord in myne Viervoudige Beantwoordingen p II/ 76. Doch daar had ik dit niet by te ſeggen / dat sy myne woorden dus breed uittrekkende: enige weinige / gelyk hier is geſchied / nochtans uit gelaten hebben; die nochtans de ſake noch wat meer verklaren. Want mitsdien de Heere Jeſus even ſeer bequaam was om den menſchen in de kennis der Natuur als in Geloofſaken onderwys te geven: ſomen kan voorbygaan / 't

gene ik ſegge / dat hy 't eerſte niet en doet ; het en heeft geen reden / om my over 't ander te derſpen. Want ſo wel als hy degene is die ons den Vader openbaart / ſo ſeker is hy ook 't waarachtig Licht, dat enen iegeliken menſche verlicht, komende in de weereld. Johan. 1 :

13. III. §. 646. *ſub finem* [tegen't einde] II. 27. §. 9. II. 28. §. 9.

En 't gene nader ter ſake komt: over de Geeſten ſelf en hun bedryf, heeft de Saligmaker ſulken taal geſproken, die na de letter verſtaan ſo ongerymd is, dat het niet gelykt -----. Geeft hy ſo veel toe in een ſtuk dat ſyne eere ſo naby betrof : ſo maghmen lichtelik ſien, dat ſyn oogmerk niet en was, de menſchen teffens van de dolingen te verloſſen, die ſy in hun ſpreken toonden, wanneer hy ſlechs op 't gene dat de vrage was behoorlyk antwoord gaf. Ja dat hy ſich ſelf wel met de dolingen behielp, om den tegenſprekeren met hunne eigene woorden den mond te ſtoppen.

Dit uittrekſel hoewel lang / is nochtans veel te kort. Want het gene van hen uitgelaten is / daar het dwarſche ſtreepje ſtaat / is 't bewijs van alles dat daar voor gaat / en dat daar aan volgt. Dies heeft de Leſer anders niet te doen / dan 't geheel ſleghs wel te leſen / en den draad der ganſche rede na te ſporen. Voorts moet ik hem wederom te rugge wyſen na myner Viervoudige Beantwoordingen p. II/ 76. daar ik deſen draad en t'ſamenhang ook tone ; welke na behoren nageſien / hem niet ſo vreemd ſal laten dunken / dat ſich onſe grote meeſter Chriſtus ſelf ook met de dolingen behielp / om den menſchen met hunne eigene redenen den mond te ſtoppen. Myne blote woorden dus ten toon te ſtellen / en de redenen te ſmooren / of voorby te gaan / is maar tegenſpreken / dat my niet bekeeren kan / indien ik dole ; maar men moeſt my wederleggen. En dus blyf ik by het woord des Heeren : heb ik qualik geſproken, ſo overtuigt my dan van 't quaad ; ende indien wel, waarom ſlaat gy my ? Joh. 18.

Tegen-Bewÿs.

Maar ſiet eens wat ik hiernu tegen hebbe / om uit noch meer plaatſen van mijn Boek dan hier uitgetrokken zijn te tonen / dat ik meer eerbiedigheids aan den Heere Jeſus gebe dan de gene die my hier van oneerbiedigheid beſchuldigen. Want dus iſſet dat ik onder anderen van hem / en in opſight van de eere / die elk menſch aan hem verſchuldigd is / met voller herten en volmondig ſpreke.

(1) II. 29. §. 15. Des ik nu vrymoedelik ook ſegge : wech van hier met den Duivel ; en laat Chriſtus d' eere hebben, diemen onbedachtelik aan boſe geeſten

ſten geeſt. Want then ſegge my eens, wat meer is; dat duiſenden van Duivels; of dat Chriſtus ganſch alleen door goddelike kraght twee duiſend ſwynen teſſens met den geeſt van dulligheid ſlaat, en van boven neer in 't water ſtort. Dus verklein ik hier het wonderwerk des Heeren niet, maar vergroot het noch veel meer. enſ.

Door deſe woorden / en de redenen daar voorgaande en die volgen / ſtell ik my met ernſt ter weere / voor de eere en achtinge des Heeren Jeſus. De Leſer / willende de moeite nemen om het breder na te ſien / ſal van ſelf genoegſaam ſien wat ik daar ſegge; en dat al de kraght van mijne redeneeringe beruſt op die eerbiedigheid / welke ik den Heere Jeſus wil beweſen hebben.

(2) II. 30. §. 11. Heeft dan Jeſus waarlik ſulken Duivel uitgedreven; ſo heeft hy ſlechs daarmede getoond, dat de werken van de ſnoodſte ſchepſels onder ſyne maght ſtonden: Maar was het louter ſiekte, gelyk als ik 't verklare, in voegen dat de Duivel ganſchelik daar buiten was; ſo was 't een werk van God. Segt my nu eens die onpartydig ſpreekt, welk is den Soon des menſchen meerder eere, dat hy op aarden maght heeft over 't werk des Duivels, *of over 't werk van God?*

In deſe woorden en den ganſchen tſamenhang der rede geef ik duidelik te kennen / dat mijn toeleg waarlik is geweeſt / den Heere Jeſus met behoorlike eerbiedigheid in alles te erkennen; en dat ik ſelf ook myn bewijs wel meeſt op ſulke gronden bouwe.

(3) II. 21. §. 12. D'Engelen Gods kraghtige helden, die altyd voor ſijn aangeſighte ſtaan, hebben ten hooghſten maar tot londige menſchen geſproken: en ſoude de vervloekte Duivel Gods eigenen Soon op ſulken wyſen aangeſproken, en gins en weer geſlingerd hebben? Verre zy 't van ons, de Schrift in ſulken ſin te nemen, die ſlechs onbetamelyk om denken is.

De ganſche kraght van mijn bewijs / waarom dat deſe Schrift / van des Duivels eigentlike tſamen ſprake met den Heere Jeſus Chriſtus na de letter niet te nemen zy; haal ik daar uit die eerbiedigheid / welke wy hem ſchuldig zijn: verre dan van daar / dat men my aan oneerbiedigheid met de minſte reden ſoude konnen ſchuldig maken.

(4) Voorts wil ik mijnen Leſer bidden / dat hy eens met opmerkinge herleeſe het 34 en 35. hooſdſtuk van mijn tweede boek: en my dan eens ſegge / of hy daar in niet gevonden hebbe eene reex van duidlike bewijſen / hoe ik ſtryde voor de eere van den Heer en Saligmaker; en dat my ſtrekt voor 't alderkraghtigſte bewijs / om dat gevoelen / dat de menſchen van de grote maght en kraght des Duivels hebben / te weerleggen.

't Requeſt vervolgt daarna aldus.

De niewe Nederduitſche Overſettinge taxeert hy niet alleen, contrarie de Synodale Reſolutie van den jare 1674, ende by uwe

Ed. Gr. Mog. in den jare 1675. geapprobeerd ende gearresteerd: maar ſchildert deſelve ook op ſulken wyſe af, dat de eenvoudige, en die ſich op de grondtaal niet verſtaan, met reght mogen twyfelen, of ſy ook in gemelte Overſettinge wel het eigen Woord Gods leſen. Lit. C.

Van de heilige Schryvers en den opperleermeester Christus gaanse tot de Oversetters over; in welker aanſien sy my tweesins poghen te beswaren: als niet alleen deselve stoutelik taxeerende, maar ook op het leelikst affschilderende; het eerste zijnde tegens Resolutie van den Staat / en het ander tot groot nadeel van d'eenvoudige Gemeente. In beiden doen sy dat hen niet betaamt. In't eerste / datse 't gene ernstig moest behandeld worden / niet in ernst; maar eensdeels tegen beter weten hier te passe brengen / en anderdeels ook d'eene tegen sijn gemoed. Tegen beter weten is 't / datse sich op sulken Resolutie beroepen / welke 17. jaren oud / en in 10. artijkelen bestaande / niet een jaar lang in een artijkel onderhouden is: en dat allerminst aangaande 't gene daar sy my nu af beschuldigen. Want gelijk den aart der menschlike verdorventheid van den Apostel Rom. 7: ons beschreven word / dat de sonde overvloediger word sondigende door 't gebod: so heestmen tsedert ook gesien / dat de mode so van spreken als van schryven na die Resolutie te kraghtiger is doorgebroken / om de Oversettinge te taxeeren. En hoewel 't de tegenstanders van Coccejus en Descartes zijn geweest / die sich met alsulken Resolutie tegen hen gewapend hebben: so hebbense daarna / siende dat de so genaamde schadelike niewigheden daar door niet verwonnen waren / maar veel eer by synodale Resolutien geveiligd wierden / verbiedende voortaan daar af te spreken: deself de mode nagevolgd; en om te tonen / dat sy mede in de talen niet onkundig waren / tot den minsten Proponent tot / d'Oversettingen begonnen te taxeeren: 't welk ik als ene welbekende sake niet van noden hebbe te bewijsen. Behalven dit so kan 't aantrekken van die Resolutie den schryver van 't Request D. Jacobi niet met ernst zijn afgegaan: alsoo ik ben gehouden te geloven dat hem die Resolutie gansch niet behaagt; en dat hy ongelukkig soude zijn / (of hem selven immers daar voor houden) so hy daarna leven moeste. Gebe dat derhalven hier op sijn gemoed / hoe hy my dus wil doen straffen / door alsulken wett / die in de weereld niet bekend zijn soude / mogt het gaan na sijnen sin.

Ende wat het andere betreft / dat sy spreken van d'eenvoudige Gemeente: dat en is hen lang geen ernst / so sy niet en willen dat deselve paapsch sal worden; om de niewe Nederduitsche Oversettinge / gelijk in 't Paus-dom d'oude Latijnsche / haar als autentijk te doen erkennen. Want sy zijn so weinig niet ervaren in de Godgeleerdheid / of sy weten dat dit is het

selfs-

ſelf de dat ons de Papiſten tegenwerpen; dat de Bijbel gantſch onſeker
wort/ſomen af wijkt van de *Verſio vulgata* gemeene Overſettinge, die by hen
is de Latijnſche. Want dus diſputeeren Bellarminus en Amesius daar
over t'ſamen. *Bellarmyn.* De kerke ſoude qualik bereght zyn, ſo ſy in ge-
wightige ſaken niet en moght betrouwen op den Latynſchen Bijbel. *Ame-*
ſius daartegen. 2. Nochtans is de Kerk in ſo verre voorſien, datſe altyd
Overſettinge, gehad heeft, die in de ſwaarſte ſaken geſond waren, welken-
men in maten en voegen betrouwen moght. Ook heeft de Kerk, als ſy vlyt
aanwenden wilde, altyd eniger maten tot den oorſpronkeliken text kon-
nen gaan. Daarom is 't dat onſe luiden (hoe jonger en onervarener in
talen hoe meer) de Gemeente ook ſo dikwijls na den grieckſchen en he-
breewſchen grondtext wijſen; wanneer ſy onſe beſte niewe Overſet-
tinge taxeeren. Deſelfde redenen zijn wijdlopiger te vinden by Polanus Synt.
Theol. lib. 1. cap. 42. Daar by ſoud ik nu de ſchrijvers van 't Requeſt wel wil-
len vragen/ of ſy iet meer voor hebben met die Reſolutie der Heeren Sta-
ten/ of ontrent de eenvoudige gemeente/ dan die taalkundige Sixtinus
Amama in ſijne Bybelſche Conferentie, ter voorrede pag. 44. op den na-
me der geleerden onſer Kerken ſchrijft. Te weten. Dat wy nooit enige ge-
dachten gehad hebben, om deſe of enige andere Overſettinge ter weereld
voor autentyk, ende in alles den oorſpronkeliken Text conform, de Kerke
Gods op te dringen. Maar ter contrarie altoos hebben ſtaande gehouden,
dat alle Overſettingen moeten beproefd worden aan den oorſpronkeliken
Text; ende niet verder voor Gods Woord moeten aangenomen worden,
dan voor ſo veel als ſy met den oorſpronkeliken Text accordeeren. Maar
ook/ hebben ſich de Sijnoden ſelf aan die Reſolutie wel gehouden? na-
dien ſy tſedert/op 't eerſt aangeven van Caſparus Sibelius Predikant tot
Deventer/ den Bijbel van menigte druckfauten/die d'Overſetters ſelf in
den eerſten druk gelaten hadden/geſuiverd hebben: ende heeft men tſedert on-
der aan de tijtels der Bijbelen na dien tijd gedrukt/geſtelt/dat deſelve volgens
gemeene ordre der Kerken verbeterd zijn. Selfs aangaande de vertalinge/
hebben alle de Sijnoden onſer Nederlanden van den volneerſtigen Chryſo-
ſtomus predikant tot Groningen verſcheidene taſtelike fauten overgenomen:
welker verbetering ſy noch ten achteren zijn. Maar dat is d'Overſettinge
niet indirectelik, maar wel directelik taxeeren. Wat ſullen wy nu langer
den Papiſten ſeggen: onder welken Santes Pagninus een prediker mo-
nnik de bypheid gehad heeft/ ſelf van den Paus Leo den tienden (tegen
welken Luther eerſt opſtond) aangeport zijnde/ om ene geheel niewe
Overſettinge des Bijbels te maken; niet tegenſtaande dat ſy hadden die
voor ſeide Vulgata, of gemeene Overſettinge? En wie iſſer die op heden
ſchier niet volgt verſcheidene uitleggingen en overſettingen van geleerde
mannen/ na onſe Overſetters opgeſtaan; over deſe en gene plaatſen der
Schrifture/ directelik af wijkende van den text der niewe Overſetters?
daar ik menigte exempelen af geven konde/ ſo de tijd het toeliet
en de ſaak 't vereiſchte. Na die alle komt een predikant in Vriesland een

grieksch woord van d'uiterſte aangelegentheid / tegen alle oude ende nie-we Overſetters aan / in wat taal het ſoude moghen zijn / verduitſchen. Te weten Openb. 20: 5. daar ſy alle ſeggen dat de 1000. jaren al geeindigd zyn, wil hy hebben / begonnen zyn. En dit boek is by de Theologiſche Facultеit tot Franeker geapprobeerd: gelyk een ander by de Claſſis van Leewarden / noch onderhanden / waar in een jong Predikant / opſette-lik de feilen onſer Overſettinge aan't licht ſal brengen; om de Kerken / ſo ik meine / tot verbeteringe te bewegen. Geen van beide ſchryvers moeten hier van my geoordeeld zijn: maar ik dan ook van deſe twee Gedeputeerden niet. Nu wil ik voorts den Leſer wyſen tot mijn ant-woord op de Alkmaarſche Artijkelen / mijner Viervoudige Beantwoor-dingen pag. II. 82. 83. 84. en dan noch ten overvloed na ſeker boexken / dat een geleerd man op den naam van Godelief Waarmond, op de Waarſchouwinge (ſo't hiet) des Claſſis van Sevenwolden in den jare 1682. uitgegeven heeft; het ſelve ook noemende Waarſchouwinge aande Frieſche Kerken; het II. deel: zijnde een auteur die by den ſchryver van't Requeſt / mijns bedunkens / niet gewraakt ſal worden. Doch laat ons evenwel't bewys eens ſien.

14. I. §. 604. *in fine* [op 't einde] II. 24. §. 13. II. 25. §. 15.

Doch het gaat ſo met de Vertalingen, Leſer; Overſetters wor-den dikmaals uitleggers; ſo als ſy den ſin verſtaan, ſo ſchikkenſe de woorden, in plaatſe van de reghte betekenis der woorden uit der ſelver af komſte, gebruik en ſchikkinge eerſt na te ſpeuren; en daar uit dan den ſin na eiſch der ſaken te verklaren.

Hier diende [illegible] wel te ſeggen / wat in deſe woorden myne misdaad zy: d[illegible] Overſetters worden uitleggers; of dat ik ſulx op onſe Overſetters [illegible] ant die zijn't alleen daaraf ſy ſpreken: aan d'an-deren ſchijnt dat ſy [illegible] niet veel gelegen laten / als maar de niewe Nederduit-ſche Overſettinge verſekerd is. Nochtans is buiten Nederland het grootſt getal van die eenvoudigen, die ſich aan den Bybel houden in ſaken van't Ge-loof en van de Saligheid. Nu / ik ſal my over't een en't ander even veer-diglik verklaren; dat d' Overſetters dikmaals uitleggers worden / en dat onſe niewe Nederlandſche dat ſo wel als enige andere onderworpen zijn / met genoegſame getuigeniſſen en exempelen beveſtigen. Hier ſal ons Ama-ma alleen genoegſame ſtoffe toe beſchaffen. Die ſeit over Gen 1: 1/20. Dat Lutherus in deſe meininge ook geweeſt zy, (te weten datter wateren bo-ven den ſterrenhemel zijn / blykt ook daaruit, dat hy het 20. vers alſo ver-taald heeft: *het water brenge voort ---- gevogelte dat op aarden onder het firma-ment des Hemels vliege*, daar nochtans in't Hebreewſch uitdrukkelik ſtaat, על פני רקיע *boven het Firmament &c.* על betekent nergens *onder*. Maar het

dochte

dochte D. Lutherus vreemd, dat de Vogelen boven het Firmament ofte den Sterrenhemel ſouden geſegd werden te vliegen. Siet daar / om dat Dr. Luther in dat gevoelen was / moeſt hy 't onderſte van den Hemel boven heeren / en ſetten in 't duitſch onder daar in 't hebreewſch ſtaat boven. Deſelfde Amama op Gen. 2: 2. merkt aan / dat de Grieken in plaats van ſevenſten dagh den ſeſten geſtelt hebben / op welken God ſyn werk volbracht heeft: om dat ſy niet bedachten / datmen 't hebreewſch woord aldaar vertalen konde volbracht hadde; in welken ſin het van den ſevenſten dagh bequamelik geſeid kan worden. Soud ik dat boek ſo doorlopen / ik ſoude op ſyn aanwyſen menigte ſulker exempelen vinden. Maar buiten dat komt my hier van ſelf te binnen / dat onſe Overſetters / gelovende (gelyk ik ook doe) dat Jeſa. 53: 10. het woord *dakko* op Chriſtus te verſtaan zy / hebben den ſin alſo vertaald; *chafeets* het behaagde den Heere, *dakko* hem (te weten den Meſſias) te verbryſelen, *hechelí*, Hy (te weten God de Vader) heeft hem (namelik den Sone) krank gemaakt. Maar Coccejus / die den Duivel mede plaats wil maken / paſt het woord *dakko* op hem: ſeggende / *hechelí* hy heeft krank gemaakt, *chapheets dakko*, den genen die hem wilde verbryſelen; dat is / den Duivel. Insgelyx ter ſelfde plaatſe v. 8. om de overtredinge mijns volx is de plage *op hem* geweeſt; dat is op Chriſtus; daar ſett Coccæjus / is de plage *op haar* geweeſt / te weten op het volk ſelf. En als onſe niewe Overſetters neffens d'anderen erkennen / dat het hebreewſch woordeken *lamo* ſomtyds ook buiten poëzye hem of op hem in 't eental te verſtaan zy; en derhalven 't hier ſo neemen / daar niet dan van eenen / namelik van Chriſtus word geſproken: ſo houd ſich Coccejus aan den regel / ſonder uitſondering / ende wil dat van eenen altyd *lo*, maar *lamo* overal van veelen of van meer dan eenen moet bekend worden. Derhalven ſinnen ſin gevolgd hebbende in de vertalinge / ſo volgt hy die vertal[illegible] de verklaringe: ſo dat hy Gen. 9. geſegend zy de Heere, de[illegible]; ende Kanaan zy *hem* (te weten Sem) een knecht; daar ſei[illegible] een knecht, namelik Gode en Sem tſamen. Want daar[illegible] *lamo*. Vraagtmen dan / hoe is Kanaan ooit een knecht van God en Sem geweeſt? ſo ſeit hy / als de Gibeoniten / van Kanaan afkomſtig / houthouwers en waterdragers in het huis des Heeren wierden; ende onderdanig aan de kinderen van Iſrael / die van hem afkomſtig waren. Joſ. 9. Maar ik hebbe der exempelen te veel / by deſen eenen uitlegger gereed te vinden; om my dieper nu daar in te geven. Doch die hem allerbinnigſt tegen zyn / ontſien ſich mede deſe vryheid niet. Kidderus / om voor al 't gevoelen van de moraliteit (ſo als men 't noemt) des Sabbaths geenſins af te ſtaan / alſo hy ſagh dat hem de plaats Rom. 14: 7. in den wegh was: heeft uit hem ſelfs ene andere vertaling verſonnen / die noch niemant in den ſin gekomen was / en daar af ſo veel werx gemaakt / dat hy een boexken daar beſonderlik van uitgaf; t welk hy noemt den dagh boven den Dagh. Desgelyx maghmen by Kidderus en Poimenander ſien / hoe ſinnelik by deſen 't woord κομᾶν *komaan* 1 Kor. 11: 14. gehairkloofd is: om het deſen ſin te geven / dat het hair niet over d'o-

d'oren hangen magh; die ſy nu / ſich anders bedacht hebbende / met warme paruiken tot op den rugge en ſchouders deken? En ſoud ik dan niet moghen ſeggen / dat men dikmaals ook de woorden overſett / ſo als men die verſtaan will hebben? Wat nu onſe Overſetters betreft: ik hebbe ſo veel duidelike proeven / over deſe ſaak alleen die ik behandele / in mijn beroepte Boek ter hand gegeven; dat ik my daaraan ſal houden / tot dat men mijne redenen weerleggen ſal. En wat ſoude daar van worden? nadien noch niets op mijn bewijs / ter plaatſe daar die woorden uit genomen zijn / welke hier nu op de letter C voor aan getekend ſtaan / is voortgebraght / dat by verſtandigen en onpartijdigen den minſten ingang heeft. Maar of ik reden hadde ſo te ſpreken: laat daar af / als tot ene toegift / uit het volgende bewijs geoordeelt worden; mijne redenen aldaar §. 7. en 8. wel overwogen zijnde. Doch buiten dat ſo heb noch ene aantekeninge van B. F. eenen der Overſienders onſer N. Overſettinge: waar uit blijkt / dat hy met F. G. die ook een der ſelven was / in geſchil geweeſt is / over 't Hebreewſch woord חסד *chaſijd*; weldadige of gunſt genoot by hen vertaald) om het ſelve doch alſulken ſin in 't overſetten niet te geven / dat 'er ſich de Remonſtranten van bedienen konden. Hoe veel lichter moeſt dan hun gemeen vooroordeel / daar ſy geenen twiſt om hadden / op de Overſetting konnen werken / om van Bokken Duivelen te maken?

15. II. §. 618. *ab initio* [van 't begin] II. 25. §. 7. II. 26. §. 7.

Wat het ander woord belangt: *Sehirym* Bokken, of diergelijke vertaald; paſten immers in de plaatſe Jeſ. 13: 31. vry wat beter dan dat van Duivelen, dat daar ſo weinig als een tange op een verken ſluit.

Ik heb al mede deſe laatſte woorden by den laatſten druk aldus verandert / dat daar ganſch geene plaats heeft. Hoewel ik dan die ſachtere manier van ſpreken hebbe konnen vinden: doe echter / billik op onſe Overſetters om die voorbedachte misvertalinge misnoegt; heeft my d'over voor de waarheid ſulke woorden uitgeperſt. Gedrage my dan voorders tot het gene lang voor deſen in mijn antwoord op de 13. Artijkelen des Kerkenraads / en die van de laatſte Synodus op dit voorwerpſel verklaard hebbe. Viervoudige Beantwoordingen pag. I. 13. 22. II. 85.

16. III. §. 619. *ab initio & ſub finem* [van 't begin af en tegen 't einde] II. 25. §. 8. II. 26. §. 8.

Waar komt dit dan by toe; dat d'Overſetters meeſtendeels, en inſonderheid de onſen, met de Duivelen ſo gereed zyn, om hen in den Bybel plaats te maken? Datſe gelykelik met het gemeen gevoelen

voelen belangende de boſe geeſten ingenomen, en met dat voor-oordeel tot de vertalinge gekomen zyn. Anders, ſo ſy onverſchil-lig waren, als ontrent andere ſaken, daarſe ſelf geen ſonderling be-gryp af hadden: wat ſwarigheid haddenſe te maken, meer dan elders, om het na de letter te vertalen, ende hunne meininge in de kanttekeninge te verklaren? So hadde geen eenvoudig leſer door 't woord *Duivelen* in den text geſteld miſleid geweeſt.---- Hier haddenſe ook wel een van drieën, of immers van beiden, de *ſtieren* of de *kalveren* tot *Duivelen* konnen maken. ---- So doende ſoudenſe ons insgelijx met de *Schedym* en de *Sehiryms* niet verbyſterd heb-ben.

In den eerſten vraag ik hier al wederom / waarom ſy te deſer plaatſe tweemaal hebben uitgelaten 't gene meeſt ter ſake dient; niet om my te beſchuldigen / maar te ontſchuldigen. Want ik niet en ſie / dat de Le-ſer meer van noden heeft / als dat lid geheel te leſen: 't welk derhalven deſe Vroeders om geen andere reden dus gevroken hebben / dan om het op deſe wyſe anders te doen voorkomen dan het waarlijk is. Maar indien ſy goeds in 't ſin hebben / laat hen myne redenen weerleggen / niet verminken noch verſwygen: en ik ſal te vreden zijn. Ondertuſſchen wil ik hen ten overvloed noch reden geven / waarom ik op ſulken wyſe van de Over-ſetters ſpreke / als de woorden mede brengen.

1. Dat ſy ſeer gereed zyn, om den Duivelen in den Bybel plaats te maken. Waarom magh ik dat niet ſeggen op die plaatſe / daar ik het ſo taſtelik be-wyſe? Moghten ſy ſo doen / en moghen wy 't niet ſeggen? Op de plaatſe Jeſ. 13:21/22. komen daar ook Duivelen te pas? Die altoos niet / die rondom de menſchen gaan / om hen te verſlinden; indien Petrus ſo verſtaan moet worden: want Jeſaias daar van plaatſen ſpreekt daar geen menſchen zijn. De wilde dieren der woeſtynen en der eilanden, de ſchrikkelike ge-dierten, moghten daar geen ruighairige beeſten onder weſen: of paſten die daar minder by de jonge ſtruiſſen en de draken, (wild by wild en beeſten by beeſten) dan Duivelen, die geeſten zijn? Wat reden waſſer toch / om daar de beeſten uit het midden van de geeſten wech te nee-men / en geeſten in de plaats te ſtellen: daar ſy ſelf bekennen / dat het woord oorſpronkelik geen geeſten / maar beeſten in 't hebreewſch bedud? Doch ter goeder ure komt my noch in handen d' allereerſte druk van onſe Overſetters: niet ſo als die volgens uitgegeven is; maar ſo als ten dienſte van de Overſienders voor copy verſtrekt heeft / om hunne aantekeningen daar op te maken. Daar ſeggen ſy ter gemelde plaat-ſe op de kant N°. 70 op 't woord Duivelen aldus. Of *veldgeeſten*, of *veldduivelen*. Het hebreewſch woord *ſegnirym* betekent eigentlik gebaarde, gehairde, ruige dieren: als leewen, bokken, beeren, wolven, die haar

gemeenlik onthouden in woeſte onbewoonde plaatſen. Anders *bytebeſten*, *nachtſpoken*, *ſatÿren*; *faunen*. De eigene betekeniſſe deſes woords en weten wy niet heden ten daghe, noch ook de Joden ſelf. Siet Levit. c. 17: op v. 7. als ook 2 Chron. 11: 15. Van alle deſe woorden vinden wy nu op die plaats in d'Aantekeningen niets/dan deſe twee ſchrifturplaatſen/op 't laatſt aangewesen/ daar ſy voor ene derde hebben by gedaan Openb. 9: 10. Waar uit blijkt/ dat ſy seer wel weetende dat het hebreewſch woord/ aldaar in den text ſtaande/ geen Duivelen noch iets dat daarna gelijkt betekende; ende nochtans dat woord daar in geſteld hebbende/ het daar in hebben willen laten; ſchoon daar niet dan van beeſten geſproken word/en niet dan beeſten plaatſe hadden: overſulx te rade zijn geworden/deſe geheele aantekeninge op de kant uit te laten/om hun eigen vonnis niet te wyſen/ dat ſy quade vertalinge gedaan hadden. Ende noch eens: So d'eigene betekeniſſe deſes woords *Sebirym* noch Kriſtenen noch Joden bekend is: (hoewel ſy henſelve daar in tegen ſpreken/ na datſe eerſt geſeid hebben/ dat het eigentlik gebaarde en gehaarde betekent) hoe komt datſe die van Duivelen, daar af't minſte bewijs by Joden noch Kriſtenen te vinden is/ echter in den text alhier geſteld hebben? So geef ik dan den Leſer te bedenken/ of ik reden hadde om te ſeggen/ dat onſe Overſetters met de Duivelen ſo gereed zijn, om hen plaats te maken in den Bybel, daar geen plaats altoos voor hen te vinden is?

2. Deſelf de oorſaak was er om te ſchryven/ dat ſy met vooringenomen oordeel en gevoelen, belangende de boſe Geeſten, tot de vertalinge gekomen zyn. Want dat heb ik in het laatſte hoofdſtuk van mijn eerſte boek/ beſonderlik §. 5. en 21. klaarblijkelik genoegh getoond: en ſo daar noch iet aan ontbreekt; laat my de ſchryvers van 't Requeſt eens ſeggen/ wie ooit den Bybel heeft vertaald/ die niet te voren ſulke dingen al geloofde van den Duivel/ als hy namaals daar uit poogde te bewyſen? Behalven dat het uit de daad ſelf blijkt: en de daad uit deſelf de woorden hier aan volgende/ op deſe ſelf de plaatſe van mijn Boek alhier ter neer geſteld.

3. Daarom hadde ik oorſaak om te ſeggen/ dat door ſulk vertalen een eenvowdig Leſer word misleid. Want word ſulk een niet genoodſaakt om te denken/ daar hy 't woord van Duivel in den Bybel vind/ waar door gebruikelik de boſe geeſt verſtaan word; dat daar in den grondtext/ dat is in't Hebreewſch of Griekſch/ een woord ſtaat dat ſulx eigentlik betekent? Maar nu doen wy de Vertaalders ſelf bekennen/ dat ſulx niet en is. Word dan de Leſer niet misleid? Of magh ik dat niet ſeggen/ om geen oneerbiedigheid aan d'Overſetters te begaan? Maar die enen text der H. Schrifture uit den grond ophaalt/ is ſelf in dat deel een Overſetter/ en heeft reght van d'anderen te ſpreken gelijk ſy van hem en van malkanderen doen. Geene taal gemeender by vertalers/ dan by 't aanwijſen van misvertalingen te ſeggen/ dat ſy daarin zijn misleid geweeſt. Dat magh Beza meer dan honderdmaal geſeid hebben/ in ſyne Aantekeningen

gen op 't Niew Teſtament. Onder anderen ontmoet my dit op Eſeſ. 5: 32. daar 't griekſche woord μυστήριον *myſteerion* verborgentheid in 't Latijn vertaald is ſacramentum: waar uit de Roomſchgeſinden / 't Griekſch niet leeſende of niet verſtaande / dan beſloten hebben dat het Hu-welijk (waar af d'Apoſtel op die plaatſe ſpreekt) een Sakrament moeſt zijn. Hier om ſeit Beza. *Hæc vox multis impeſuit*, dit woord heefter vele bedroghen, of misleid. Want hy toont vervolgens / dat sy ſelf 't Latijn niet wel verſtaan hebben: alſo uit andere plaatſen blijkt / dat die Overſetter dooz dat woozd het ſelf de wil betekend hebben / gelijk in onſen Bijbel ſtaat / verborgentheid. Seit nu Beza / datter vele zijn bedzogen dooz een woozd / daar af de ſchuld ſo ſeer niet by den Overſetter als by de leſers was: hoe veel te klaarder is 't / wanneer ik ſegge dat de menſchen zijn misleid geweeſt / daar de ſchuld ſo klemelijk by d' Overſetters ſelve is / dat sy 't ſelf bekennen / ſo als hier te voren is getoond?

4. De laatſte woozden wozden uit mijn Boek niet trouwelijk gemeld / ſo wel in opſight van den Leſer als van my. Want ſo sy niet al willens de ſchziftuurplaats Pſalm 68: 31. daar ik op die plaats van ſpzeke / hier verſwegen / en de reden by my daar op volgende uitgelaten hadden: sy en ſouden myne woozden dus niet onverſtaanbaar / en daar dooz onaangenaam aan den Leſer hebben doen voozkomen. Wellte ſechs de moeite neemende om de plaatſe na te ſien; mijn beſluit van ſelf ſal toeſtaan / dat ons d' Overſetters met de *Schedym* en de *Sehirym* verbyſterd hebben.

17. IV. §. 620. *in medio*, [in't midden] II. 25. §. 9. II. 26. §. 9.

Maar het woord Δαίμων, *Daimoon* en Δαιμόνια *Daimonia* word in't Niew Teſtament 63 maal gevonden; en van d' Overſetters altyd *Duivelen* vertaald: behoudens eene plaatſe Hand. 17: 18. daar sy liever *Goden* hebben willen ſtellen; om dat het misſchien den burgers van Athenen beter paſte om te ſeggen, dat Paulus een verkondiger van *niewe Goden* dan van *niewe Duivelen* was.

Wat ſonde ik met deſe woozden magh begaan hebben / bekenne ik niet te konnen ſien; ſo lang als my de mannen niet en tonen wat van die vertaling dan de reghte oozſaak zy. Want overal te ſtellen Duivelen, ſo dat woozd geen Duivelen betekent / wat reden moghten sy toch hebben / om hier daar van af te gaan? Waarom dan δεισιδαιμονέστεροι, *deiſidaimoneſteroi* godsdienſtiger alhier vertaald / daar het duiveldienſtiger hadde moeten zijn? Maar ſo de Δαίμονες der Heidenen Afgoden zijn: waarom en hebbense dan op ſo vele andere plaatſen / daar sy ſtellen van den Duivel gequeld of beſeten, niet veel eer geſteld / dat die menſchen van de Afgoden gequeld of beſeten waren; of dat Jeſus in de plaats van Duivelen, Afgoden uitgeworpen heeft? Sy ſaghen wel (dat ſulx geenen val altoos gehad ſoude hebben: en

dat een Afgod in der daad niets meer dan een verdichtſel zijnde; ſy de woorderen des Heeren tot niet/of d' oorſaken ſulker ſichten tot een niet met algemaakt. Daarom moeſtmen het door Duivelen vertalen / en daar door afgevallene Engelen verſtaan; in welken ſin geen levendig menſch dat woord in tyden van den Saligmaker en d' Apoſtelen heeft gebruikt gehad.

18. V. §. 635. *in medio* [in 't midden] II. 26. §. 7. II. 27. §. 7.

Waar uit blykt, dat het hen [onſen Overſetters] geluſt heeft, den Duivel mede in te ſchuiven, ter plaatſe daar hy niet te doen en heeft.

Indien de Leſer ſlechts ſo veel will leſen als ſy niet en hebben willen ſchryven: ſo ſal hy wel bevinden uit de reden die ik daar ter plaatſe voere / dat ik wettige oorſaak hadde / om alſo te ſpreken. Komt den mannen 't woord inſchuiven moghelik wat dwars te voren: ſo vraag ik / of het beter weſen ſal / ſo ik ſegge datmen ſulken ſin als by de haren daar in trekt; ('t welk een gewoon gebruik van ſpreken is / wanneermen ſeggen wil / dat ene uitlegging anderſins gedrongen of gewrongen is) ſo doch de *Sebirym* bekend zijn voor ruighairige beeſten, ende nochtans Duivelen vertaald. Nochtans is dit verſcheel ſo groot noch niet; gemerkt dat Bokken waarlik in de weereld / maar een Dæmon of een Afgod niets met allen is: daarom konnen die noch iets bedryven / maar deſe niet.

19. VI. §. 663. *ab initio* [van 't begin] II. 30. §. 17. II. 31. §. 17.

Maar hoe komenſe aan de Lucht? tweederley vooroordeel heeft hen ontwyfelyk daar toe gebraght. Het eerſte door dien ----- Het ander is, dat hen die oude dromen noch in 't hoofd lagen, van de Duivelen in de Lucht ſich verhoudende ------

1. Alſo ſy hier de eerſte reden uitlaten / ſo bemerk ik dat de misdaad die ſy my te laſte leggen daar in beſtaat / dat ik aan twee predikanten / gelyk ſy en ik zijn / te weten aan de twee Vertaalders van 't Niew Teſtament / een vooroordeel toeſchryven dezer: daar ſelf Timotheus ſo groten nood af hadde / dat hem Paulus daar voor waarſchuwde 1 Tim. 5. 12. daar Petrus ſelf / daar alle de Apoſtelen ook na dien overgeeſtelíken Pinxterdagh niet vry van waren: alſo ſy meinden dat den Heidenen het Euangelium niet moght verkondigd worden. Hand. 10. en 11. So moeſten dan de Overſetters / met dat ſy dat werk begonden / meer dan ſelf d' Apoſtelen / teffens zijn verlicht geweeſt / dat ſy ſonder voorooordeel aan 't vertalen van de Schrift gekomen waren.

2. Maar

2. Maar 't ergste sal misschien noch wesen / dat ik sulken mannen oude dromen hebbe toegeschreven ; dat is oude dolingen / en sonder grond of schijn. Doch dit is mijn geheele Boek : te tonen dat al dat gevoelen / van des Duivels grote en veelvoudige bedrijven op der aarde / oude lompe bromerijen; of (so als de Apostel spreekt) ongoddelike en oudwijfsche fabelen zijn. 1 Tim. 4: 7. En dewijle 't d' Oversetters sich in alles laten blyken / dat se mede van 't gemeen gevoelen zijn geweest : waarom sould ik het niet moghen seggen / daar ik het so nodig hebbe ? Want dewijlemen my voorwerpt / dat het so in onsen Bybel staat ; en 't voorooordeel leit tot voordeel van de Oversetters / dat sy buiten twijfel reden hadden om also die woorden te vertalen : so vereischte 't oogmerk van mijn schrijven / dat ik het voorooordeel toonde / daar sy selve mede zijn behebt geweest / en daar door bewogen om also te doen.

20, VII. §. 752. *medio* [in 't midden]

Doch also dese twee woorden elk maar eens te lesen staan, so en hebben sy geen verscheidenheid in 't vertalen konnen maken.

Dit hebbense uit den eersten druk in 8° / ende staat niet in de volgenden : also dit hoofdstuk by 't herdrukken van my tot het derde boek bewaard is, daar het eigentlik behoort : doch daar uit in het tweede overgebraght / om het werk / doe so by voorraad uitgegeven / bequamelik te sluiten ; of my God in 't volgende enigen hinder van siekte / dood of anderen toeval moghte hebben toegesonden. Ondertusschen weet ik niet wat schande ik in dese woorden van de Oversetters spreke: kan ook niet bedenken / hoe 't een ander merken sal / sonder dat hy op het minst de woorden weten magh / daar in desen afgesproken word / datse elk maar eens in de H. Schrift te lesen staan. Doch om den Leser hier niet mede op te houden / 't eene woord is πνεῦμα πύθωνος *pneuma pythonos* waarseggende geest. Hand. 16: 16. en 't ander ἐξορκιστὴς *exorkistees* besweerder, Hand. 19: 13. doch sy hebbender den Duivel bygevoegd / diender Lukas afgelaten hadde / om er duivelbesweerders af te maken. Hoe en word dan niet de duitsche leser hier door dese Oversettinge misleid : (seg ik noch eens) om te meinen dat de Schrift self ons van duivelbesweerders spreekt / daar de text ons maar besweerders noemt. Waarom dan ook geen duivelbesweerders, daar sy't niet anders dan besweerders noemen : Psal. 58: 6. Pred. 10: 11. Jer. 8: 17. of waarom hier niet blotelik besweerders gelijk als daar ? So heb ik dan noch niet genoegh daar aan geseid / dat sy geen verscheidenheid in 't vertalen hebben konnen maken : want sy hebben 't ook gedaan / so verre als dit woord *exorkistees* in 't griekisch niet anders is te seggen dan *melachbeesch* in 't hebreewisch / 't welk by hen besweerder (sonder duivel) is vertaald.

21. VIII. §. 753. *initio* [op 't begin]

Dus verſchillen d' Overſetters van henſelve.

Schrikkelike laſteringe! dat ik ſo van d' Overſetters hebbe dezen ſpreken. Hoe! ontſien ſich deſe mannen dan geen werk / om wat knopen in de bieſen op te ſoeken / datſe my door dezer geſochte opgeraapte dingen ſlechs in ſchijn beſwaren moghen. Wel / waar moet ik deſe Deputaten Synodi door aan ſien? luiden die de Overſetters voor onfeilbaar houden / datſe niet en ſouden komen dolen / of ſich ſelven even ſeer gelijk zijn; datmen hen verongelpke / ſomen ſeit datſe van ſich ſelf ook wel verſchillen? Siet daar boven heb ik dat ſo even al getoond. Maar dat heeft noch weinig te beduiden: ſy ſouden ſlechs den Leſer ſeggen / waar het by te pas komt dat ik daar ſo ſchrybe; en 't ware genoegh. Want ik hebbe eſſen daar te voren §. 754. aangewesen / dat ſy een ſelf de hebreewſch woord / ſonder d' allerminſte reden van verſcheidenheid / op d' eene plaatſe waarſegger, op d' andere toveraar vertaald hebben; een ander hier guichelaar daar toveraar; een derde nu eens ſtil gebed, dan kloek ter tale, en dan wederom beſweerder. Verſchillenſe dan noch al van henſelve niet? Of is dit niet genoegh: men ſie maar na / hoe ſy 't woord Satan dan voor duivel dan voor menſch genomen hebben / II. 17. §. 9/10/11. ſonder dat er d' allerminſte reden was; gelijk ik daar klaarblijkelik betone. Doch eens voor al: men heeft de Concordantien van Chrommius eens na te ſien; die het ons wel ſeggen ſullen / hoe menigmaal een ſelf de woord verſcheidelik by hen vertaald is. Niet daar het waarlik meer dan eenerley beteikent, gelyker ſulke in allerleye talen zijn / alwaar dan de vertalinge uit nevensgaande omſtandigheden en bygevoegde redenen gehaald moet worden: maar daar de minſte reden niet en is; gelijk ter plaatſen die ik aangewesen hebbe.

22. IX. §. 755. *initio* [op 't begin]

Salmen onſe Overſetters alleen geloven, en d'andere verwerpen? ja ſalmen d'onſe moghen geloven, die hen ſelf dat niet vertrouwen; een ſelfde woord, buiten nood, dan dus dan ſo vertalende?

't Gene ik daar nu ſegge / heb ik ook ſo even al bewesen. Daar in is dan met een ook wel te ſien / dat ik dus alleenlik ſpreek in opſight van de ſaak en woorden daar af ik in myn werk / en byſonder in dat hooſdſtuk handele: niet van hunne ganſche overſetting in 't gemeen; en vooral niet daar ſy by van ſulk voorvoordeel zijn geweeſt / als in deſen duidelik gebleken is. Ik heb het daar ſo ſeer ook tegen d' Overſetters niet / als wel tegen ſulke menſchen die de kraght van hun bewys uit duitſche woorden willen halen: die deſelve

niet

niet en ſouden zijn geweeſt / ſo een ander / die met dat gevoelen niet was ingenomen / de vertalinge gemaakt had of beſtond te maken. Of het zijn degenen die ſich op de Overſetters willen gronden / als of die niet hadden konnen dolen: het zy d' onſen alleen / daar ſy van d'anderen verſchillen; het zy met malkanderen / ſchoon ſy alle tſamenſtemden. Dat ſulx lichtelik gebeurt / toon ik by de twyfelingen en verſchillende vertalingen / die ſy ſelve maken / en het oordeel aan den Leſer laten.

In gevolge van dit alles ſal ik my alhier verklaren met de woorden des geleerden Knatchbuls die ik leſe in de Voorrede ſijner *Animadverſiones* of Aanmerkingen op 't Nieuw Teſtament. *Quod ſi quis arguat, à ſententia recentiorum vel veterum interpretum receſſiſſe, non eſt quod reponam: imò ſi id non feciſſem, omninò non ſcripſiſſem. Rurſus verò dico, me vehementer utrisque ſuam debere reverentiam, ſed nec meam nec alterius fidem velim mancipari.* So my iemant moghte ſtraffen, dat ik van't gevoelen der oude en nieuwe uitleggers afgeweken ben; daar en heb ik niet veel tegen: ja en had ik 't niet gedaan, ik en hadde niet geſchreven. Doch ſegge wederom, dat ik grotelijx eerbiedigheid aan alle beiden ſchuldig ben; maar en wil noch myn noch anderens gelove dienſtbaar maken.

Tegen-bewijs.

Geen ſo vele plaatſen zijnder in myn Boek om het tegendeel te tonen / als hier tegen my zijn ingebracht om de beſchuldiginge / van dat ik de Overſetters merkelik taxeere / waar te maken. Doch dat is geen wonder: alſo het niet te paſſe quam / en de ſake van dien aart was / dat ik ſelf de Overſetters neffens anderen tegen hadde. Maar buiten deſe ſake / (ja ook niet geheel daar buiten) toon ik wel / als 't pas geeſt / dat ik hunne overſettinge erkenne. Gelijk die van Exod. 4: 24. II. 25. §. 16. van 1 Sam. 28: 19. II. 24. §. 8. So ook d'uitleggінge op 1 Kon. 22: 19--22. §. 19/20. alsmede op Hoſ. 4: 11--18. II. 21. §. 10. En wat ben ik meer aan Overſetters ſchuldig / dan deſelve na te volgen in 't aanhalen der Schriftuurplaatſen / ſo als die van hen vertaald zijn / in de plaatſe van den grondtext; ſo ik overal gewoon ben in dit ſelf de werk te doen? Ja ſo veel en ben ik noch niet ſchuldig: aangeſien 't plakkaat der H. M. Heeren Staten Generaal / dat voor alle Bybels ſtaat / dat niet en eiſcht. Te weten / dat ik my in mijne ſchriften / die ik buiten d' oefening van openbaren kerkendienſt aan 't licht ſal geven / na die Overſetting ſchikken ſal: maar alleenlik in het exerceeren van den dienſt en bedieninge daar na reguleeren. Maar dat is de meininge der Heeren Staten nooit geweeſt / datmen deſe Overſettinge in alles blindelik geloven ſal / ſonder die te moghen tegenſpreken / wanneer daar in verſchil van geleerder mannen oordeel is: waar uit volgen ſoude / datmen dan voortaan geen Griekſch of Hebreewſch behoeft te leeren / noch hebreewſche Bybels of ook grieksche Teſtamenten te gebruiken: daar het echter al met

ſom-

ſommigen begint na toe te gaan / die hunne onkunde in die talen door die reden poghen te verſchonen / dat de Bybel nu ſo wel vertaald is / datmen geene verdere moeite nodig heeft. Doch die onweetenden en laten daarom niet / den Nederduitſchen text ſelf ſtoutelik by't hair te trekken / en op hunne wyſe te verbeteren / ſo als ſy dat dan hebben horen ſeggen of by anderen geleſen / ſonder ſelf het te verſtaan.

Maar indien ik eens ter dege met de broederen Gedeputeerden der Synode hier in pleit moeſt treden / wie van beiden beſt voor de Gemeente deden; ik / door hen van d' Overſetters als't nood lijd / tot den grondtext ſelf te wyſen; of ſy / door d' Overſettinge ſo blindelinx haar toe te ſteken / of ſo te roepen tegens die haar wyſer willen maken: men ſoude dan wel haaſt bevinden / dat myn doen een werk van verdere reformatie is / daarmen nooit in ſtilſtaan moet; daar ſy dus veel eer den wegh weerom na't Pauſdom banen / den eenvoudigen te doen geloven / dat wy ene Overſetting hebben die in alles onverbeterlijk / en alſo genoegſaam autentijk is. Doch de tijd ſal / hoop ik / komen / dat ik hen dit noch wat nader ſal beduiden.

Het Requeſt vervolgt aldus.

De Bedienaars des H. Euangeliums maalt hy als lieden af, die ſlechs kallen ſo alſſe geleerd zyn, die hare predikatien na den ſmaak van't volk ſchikken, en het ſelve in ſijne dolingen en begeerlikheden ſtyven: die genoegſaam *ex compacto* ſpreken; die ſo lichtveerdig, reukeloos, ſo ongeſtadig, ſo veranderlijk, en haar ſelven ongelijk zyn, dat ſy heden met eenparigheid van ſtemmen ſullen laken het gene ſy op morgen eenpariglik ſullen pryſen, ofte heden approbeeren dat ſy op morgen ſullen veroordeelen. *Lit. D.*

Dit is de vierde / en met een de laatſte beſchuldiging van Oneerbiedigheid door my gepleegd / in aanſien van die vierderley perſonen: de H. Propheten en Apoſtelen / den Heere Jeſus ſelf / de Overſetters; ende nu de Bedienaars des H. Euangeliums, die den Beſchuldigers / als medebedienaars meeſt ter herten gaat. In myne Viervoudige Beantwoordingen ſalmen p. II. 85/86/87. ſien / wat my dien aangaande in d' Artykelen tot Alkmaar voorgeworpen / en van my daar op geantwoord is. Hier wringt hen meeſt de ſchoe: my niet. Want het gene ik / verplight door d' eigenſchap der ſaken die ik in myn werk behandele / daar in van de Leeraars hebbe moeten ſeggen / viel my lang ſo ſwaar niet als het gene ſy daar af nu ſelf in't openbaar ten voorſchyn brengen; ende my doen ſeggen't gene ik tienmaal

lieber

liever hadde willen ſwygen. Dat blijkt genoegſaam uit dat hommerlijk verſwygen hunder namen / en ſo veel omſtandigheden waar uit die te ſpellen waren / in mijn Naakt Verhaal der Kerklike Handelingen: ſchoon genoodſaakt om die ſo breed uit te geven / door de vooruitgegevene Acten ofte Handelingen der Noordhollandſche Synoden; gedrukt te Enkhuiſen / onder d'opſight en 't voornaam beſtuur desſelfden mans die dit Requeſt heeft ingeſteld. Met die ſo genaamde Acten tonen deſe mannen tienmaal klaarder dan ik 't ſegge / watſe zijn en hoeſe doen: en dat op den name van Bedienaars des Euangeliums, die alles in des Heeren vreſe / als onder het aanroepen van ſijnen heiligen Name plegen. En wat? hunnen Medebroeder / die hen nooit in hunne eigene perſonen / noch een of amt beledigd hadde / onverhoord veroordeelen; veroordeeld ſtraffen / ſonder misdaads blijk of overtuiginge: geſtraft noch eens in reghte trekken; aan niewe reghters over / en aan verklaarde vyanden ten beſten geven; die hem vergen 't gene hem noch doenlijk noch betamelijk is / ſonder tijd te gunnen tot ſulk antwoord als ſy daar op eiſchen. Die elkander door den niewen bond van circulaire Brieven, door Gravamina, door ſynodale, claſſicale, conſiſtoriale Reſolutien oproerig maken: om den man dien ſy in 't oge hebben niet alleen met ſulke wapenen gemeender hand te overvallen; maar ook de Gemeente te beroeren / en de Overigheden te bewegen. En dit alles / ſonder dat van alle deſe dryvers een tot noch toe is verſchenen / die ſich heeft gelegen laten zijn om van mijne ſchriften 't regt beſcheid te weten; of d' oprechtigheid gehad / om het den Gemeinten voor te ſtellen ſo als 't is. Die Bedienaars van het H. Euangeli zijn het / die dus over mij doen klaghen.

Quis tulerit Gracchos de ſeditione querentes?
Wie kan van Gracchus volk 't verwyt van oproer draghen?
Sy zynder d'oorſaak af, en derren ſelf noch klaghen.

Doch om dit klaarder te doen ſien / in 't gunt hier onder handen is: ſo wil ik tonen / dat in de plaatſen van mijn Boek / hier van hen aangetrokken en uitgedrukt / dat niet en leit het gene ſy hier ſeggen willen; en dat ik reden hebbe om alſo te ſpreken als ik ſpreke. Dat ſal ik hen van ſtuk tot ſtuk doen ſien / en dan het tegendeel uit beide boeken tonen.

23. I. §. 4. *ab initio*, [van 't begin] I. 1. §. 4.

Maar indien niet te vergeefs, ſo ſalmen ook met eene ſien, dat het hooglik nodig is: dewijle 't volk noch ſelf door luiden van geleerdheid en van naam in de dolinge geſtyfd word; welke met deſelfde vooroordeelen ingenomen, hunne geleerdheid, ſtem en ſtyl

te werke ſtellen, om hen in den doolhof om te leiden. Hier toe worden verſcheidene ſpreuken en vertellingen uit de H. Schrift misbruikt.

Nu laat ik den ſcherpſinnigſten leſer oordeelen / of in deſe woorden iets is / van al 't gene daar 't Requeſt alhier af ſpreekt: of men moeſte daar toe willen brengen / 't gene ik van vooroordeelen ſpreke / dat de Leeraars ſelve ook daar mede ingenomen zyn; en dat ſy dit noemen kallen ſo alſſe geleerd zyn. Echter worden deſe woorden nergens in myn Boek gevonden: of indien 't ſo ware/ſouden die ten minſte in een deſer acht uittrekſels wel te vinden zijn / die ſy tot bewijs op dit ſtuk hebben bygebraght. Want ſo veel als 't enkel woord van kallen op het derde aanbelangt / daar af ſal ik te ſijner plaatſe ſpreken.

Maar nu laat ſien / of 't dan niet waar is 't gene ik in die woorden waarlik ſegge. Behoeve ik daar toe meer bewijs dan dat de ſake ſelf ſpreekt/en het al de weereld weet? Waar toe dienden dat gewoel / dit Requeſt/die circulaire Brieven / die Gravamina/ die Reſolutien: dan om ſich tegen myne ſchriften te verweeren / daar ik deſe doling in beſtryde; myne twee boeken die hen in 't licht zijn te verdrukken / en de twee die noch te volgen ſtaan te doen achterblyven? Wat hebben ſo veel predicatien en catechiſatien / met verſcheidene boexkens anders in gehad/als 't volk in deſe dolingen te ſtyven? Of is het om de waarheid voor te ſtaan/ datmen openbaar onwaarheid ſpreekt; my toeſchryvende een gevoelen dat ik wederlegge: daar de toehoorders het tegendeel in myne ſchriften ſelf geleſen hebben/ en alſulke prekers daar van overtuigd? Wanneermen aan den Duivel toeſchrijft/dat hy allerhand lichaam aanneemen, weer en wind verwekken, en in enen neuſdoek knopen kan; (de menſchen na de Lappen en Finnen, of na 't bootsvolk wijſende die dat henen geweeſt zijn/en 't daar nooit vernomen hebben) dat hy de Lucht verdikken, allerhande lichaam daar in ſchijnbaarlik vertonen, voor hem ſelve maken en van elders aanneemen; ja de vrouwen ook beſwangeren, en de doden levendig kan maken: wanneermen / ſeg ik / ſulke dingen opentlik te berde brengt; is dat minder dan ik ſegge / dat ſy met vooroordeel ingenomen, hunne geleerdheid, ſtem en ſtijl te werke ſtellen, om 't volk in den doolhof om te leiden? En wanneer ſy ſulk een boos en bott gevoelen dan ook met Schrifture pogen te bewijſen, als of God ſelf in ſijn Woord het werk ſijns alvermogens in de Scheppinge met het ſnoodſte ſchepſel deelde: magh ik dan niet ſeggen / dat verſcheide ſpreuken en vertellingen uit de H. Schrift van hen misbruikt zijn? So en is het dan ganſch niet van node dat ik meer bewijs van ſaken dan my doe bekend waren te berde brenge; dewijle ſy het achterna nu met de daad bewijſen: te meer / alſo ik lang al voor de Synodus / meeſt in de ſchriften van voorname Leeraars / ſulx beweſen hebbe; gelijk in mijne Viervoudige Beantwoordingen p. II. 10—13/ 16/ 17/ 18/ 33/ 49/ 50. is te ſien.

24.

24. II. Lib. 1. cap. 24. §. 18. edit. in 4°. [dat is] I. 24. §. 18. na den tweeden druk in 4°.

Dat sy het welspreekentheid achten, God niet licht alleen te noemen, maar den Duivel steeds daar by: mits het volk sulx geerne van den Duivel hoort, om de schuld huns misbedrijfs op sijne schouderen te schuiven.

Dit sal misschien so veel te seggen zijn / als datse hunne Predikatien na den smaak van 't Volk schikken, 't welk sulx geerne van hen hoort. Moet ik dit bewijsen: het sal zijn voor degenen / die noch niet gelesen hebben 't gene ik in mijn twede boek in 't 36 hoofdstuk §. 11. en vervolgens leere. Doch 't gene al de weereld alle daghen hoort en leest / heeft geen getuigenis van node. Ik meine / dat de genen / die so spreken en so schryven / als ik daar §. 12 / 13. onderen anderen heb aangehaald / wel menen datse daarin seer welsprekende zijn.

25. III. §. 402. *sub finem* [tegen 't einde] II. 8. §. 2. II. 9. §. 2.

Waar uit wel te sien is, dat het gene men besonderliker van den val der Engelen kalt, uit der Joden oude dromeryen opgehaald, en den verdichtselen des Alkorans gelijkmatig zy.

Waarom en halen sy 't niet hoger op het gene sy alhier ten voorschijn brengen: also die eerste woorden klaar genoegh te kennen geven / dat daar meer is voorgegaan / waar uit dan dit volgende te sien was. En wat was daar voor gegaan? Gelijk een ieder nasien kan; al wat de Schrift / door ende door / in waarheid van den Val der Engelen vermeld. Is het dan geen kallen, (so is 't erger) indienmen meer daar af bestaat te seggen / buiten de Schrift / daar het al uit komen moet wat van desen kan vernomen worden? Zijn sy sulken volk? zyn 't Bedienaars van het H. Euangeli onder ons die so derren kallen? die hebben sich dit billik aan te trekken. Want sy nemen sich de vryheid aan / om te kallen buiten Moses en Profeten / daar sich Paulus selve voor gewacht heeft: Hand. 26:22. en het was de les van Petrus / somen van hem schrijft; οὐδὲν ἄτερ γραφῆς, niets buiten de Schrift. Immers leestmen dese woorden in sijn eerste schrift: indien iemant spreekt, die spreke als Gods woorden. 1 Pet. 4:11. Daarom al watmen anders / of besonderlik van d' Engelen daar buiten seit / ik segge / dat het louter kallingen en dromen zyn.

26. IV. §. 574. *initio* [op 't begin] II. 23. §. 2. II. 24. §. 2.

't Gene den geleerden onder ons tegen 't Pausdom, over de ver-

schyninge

ſchyninge der zielen twiſtende, vry wat werx gegeven heeft; daar ſich d' een dus, d' ander ſo, voor en na, heeft af gemaakt. Hoeſy 't maakten, liever haddenſe te ſeggen, dat de Duivel in den ſchijn van Samuel, dan dat Samuels eigene ziele na den dood eens wederom in haar eigen lichaam, of in ſchijn deſſelfs verſchenen was. Dat verſta ik heden anders niet, dan datſe wilden heidenſch weſen, om voor al niet paapſch te zyn; den Duivel liever laten profeteeren dan de ziele des Profeets. Billyk, ſo ſy ſich bedunken laten; om ſo koſteliken ziele den beſweeringen der hexe niet te onderwerpen: des latenſe den Duivel daar voor ſtaan.

Hoe lang en breed hier myne woorden uitgetrokken zijn; ſo is het echter niet genoegh / om den Leſer mijnen ſin en oogmerk op die plaats te doen verſtaan. Waarom ik wederom verſoeke / dat het hem gelieve die in 't Boek ſelf na te ſien. De vraag is / of de Duivel in den ſchijn van Samuel / of de Ziel van Samuel door Duivels kraght aan Saul verſcheenen zy? Ik ſegge geen van beiden; noch aan Saul / noch aan dat wijf. Myne redenen zijn daar te leſen. Maar onſe leeraars weinig anders dan op eene van die twee voorſeide wyſen denkende / willen doorgaans lieſſt het eerſte ſeggen; om dat de Ziel-verſchyninge na 't Pausdom ſmaakt. Maar / ſeg ik dan; het ander ſmaakt na 't Heidendom / ſo wel als dit: te ſeggen / dat de Duivel in der menſchen eigene gedaanten kan verſchijnen / en toekomende gebeurlikheid voorſeggen; en dat hier mede dan niet uitgewonnen / maar noch meer voor ons verloren word. Wat heb ik nu daar aan misſeid? Wagh ik geenen ernſt gebruiken / om aan myne luiden het gevaar te tonen / dat wy hebben van aan deſe klip te ſtoten / door ene andere te myden; en ſo op de kraght van mijn bewijs te ſtaan? Of is 't niet waar / ſo als ik ſegge dat de leeraars onſer kerken doen? Men leſe onder meuigten derſelven Voetius Diſp. P. I. pag. 926. Coccejus Epiſt. 123. Cloppenburg Loc. Com. v. diſp. 4. en in duitſch Kabeljaauw op het Memoriboek van Vekiti; loochenends 't bewijs dat de Zielen verſchijnen / uit dien dat Samuel verſchenen zy: want / ſeit hy / het was de Duivel in den ſchijn van Samuel. Allegader ſtellen ſy dat de Duivel heeft geprofeteerd: om niet te ſtellen / dat hy iemants ziel ten voorſchijn heeft gebraght. En om te mijden / dat God ten gevalle van een Duivels wijf de ziel des heiligen profeets heeft uit den Hemel doen verſchijnen op der aarde: ſo willen ſy / dat God den Duivel ſelf te wille zy geweeſt / hem in der Hellen uit den Hemel ſijn geheim te openbaren / wat hy hem over Saul en Iſrael beſloten was; en door denſelven op der aarde te verkondigen. So dat die boſe hexe dus met eene ſtreek *& flectere potuerit ſuperos & acheronta movere*, den Hemel en de Hell heeft konnen buigen en bewegen.

27.

27. V. §. 709. *initio* [op 't begin] II. 31. §. 13. (dooz dzukfout ſtaat er §. 12.) II. 32. §. 13. (hier is deſelf de dzukfout gevolgd.)

Want het is een gemeen loopje: een heeftet eerſt ſo bedacht, en d' anderen, om dat het mooi ſcheen, ſonder onderſoek voorts aangenomen; dus iſſet nu vaſt over al goed gangbaar geld, datter vierderhande dromen zyn.

Om met dit loopje niet lang om te lopen / ſo geef ik den Gedeputeerden tijd om my te ſeggen / waar de misdaad in beſtaat die met deſe woozden is begaan: of dat ſy my enigen auteur of ſchzyver tonen / die bewesen heeft datter ſullke vierderhande Dromen zijn; en ik ſal hen honderd noemen die het echter ſchzyven / en noch honderd die ſo pzeken. Wozden dan Bedienaars van het Euangelium van my / daar af dus ſchzyvende / te lelik afgemaald: het is met ſulke verven als ſy my daar ſelf toe geven / die ſo ſchzyven en ſo ſpzeken.

28. VI. §. 711. *initio* [op 't begin] II. 31. §. 15. II. 32. §. 15. Doch in beide dzukken ſtaat §. 14.

Want, reght uit geſeid, het behoorde geenen Kriſten, te geſwygen Leeraars, in gedachten ooit te komen, datmen Duivels doen van Gods eigen werk niet onderſcheiden kan.

Met een woozd / Leſer: de Gedeputeerden der Noozdhollandſche Synode / deſe woozden opneemende tot mijner beſchuldiging / keuren die alſo booz quaad; ende geven hun gevoelen te verſtaan / datmen Duivels doen van Gods eigen werk niet onderſcheiden kan. Maar de grote goede God beware my van dat gevoelen!

29. VII. *Pag.* 15. *edit.* in 8°. *circa medium* [in de Voorrede des druks in 8°. p. 15. ontrent het midden] in 4°. p. 10. ontrent het midden.

Dit is een gemeen gebrek, dat elk ſijn verſtand of dat van ſijne Meeſters mede brengt, wanneer hy tot den Bybel komt: om denſelven dan te ſchikken na den ſin, welken hy ſonder grondig onderſoek, als hem aanvalligſt eerſt verkoren hadde.

Zijn deſe bzoeders Deputati Synodi aan dit gebzek niet vaſt: 't laat echter daarom niet / ſullk een gemeen gebrek te zyn, als een ieder weet dis geen onbeſchaamdheid genoegh heeft om het te ontkennen. Maar geen gebzek ſo gemeen / dat er niemant bzy van is: ſy noch hunis gelyke hebben ſich die

woorden dán niet aan te trekken. Doch ik ben seer wel te vreden / dat de proeve van mijn seggen aan hun beider meesters en gevoelens magh genomen werden.

30. VIII. *Præf.* [de Voorrede] pag. 7. *edit.* in 4°.

Op hun oordeel is weinig staats te maken in 't gene sy gemeenderhand eens hebben aangenomen of te leeren of te doen. Want myn Boek over den Catechismus eerst eenparig by de Friesen veroordeeld, sonder dat van ontrent 200. Predikanten een de reden wist, waarom het veroordeeld was; daarna wel tweemaal wederom eenpariglik voor goed gekeurd, sonder dat het minste in de stukken die betwist waren, so veel de leer aangaat, daar in veranderderd was: ('t zyn wonderen die ik verhale) so gaf my dat te meerder oorsaak om te denken, dat een opregt kristen leerling; en voor al een leeraar moest betrachten sulken versekerdheid, als hy buiten menschen oordeel uit den grond der saken halen magh.

So 't niet is om de eerste woorden / daar ik echter noch by sta: so en weet ik niet hoe 't pas geeft / dat Gedeputeerden der Synode van Noordholland sich der Frieschen saken ook bemoeyen / even eens als ofse werk te weinig hadden. Maar het schynt niet dat sy mijne Toespyse, en besonderlik 't Beright dat daar voor aan staat noch gelesen hebben; waaruit sy souden hebben konnen sien / hoe waarachtig 't zy het gene ik hier verhale. Doch / indien so kleinen boexken lichtelik is over 't hoofd gesien; ik hope 't hen eerlang in 't groot te tonen: also ik alles wat in Friesland ooit van my geschreven en daar over voorgevallen is / eerlang (alsode druk bynа ten einde is) in 4° / op den naam van Friesche Theologie aan 't licht sal brengen; so God wil en wy leven sullen. Sy moghen daar in sien het gene ik hier nu segge / en geloven.

Sie daar nu / Leser / het bewijs van 't gene voor hen is gesteld / dat ik de Bedienaars van het H. Euangelium so bytter afgemaald en grotelijx beledigd hebbe. Dat dunkt hen so genoegh / om sulken opheff af te maken / als of een niewe Cham synes Vaders schaamte had ontdekt. Maar of sy self de meeste eere hier af hebben sullen / dat laat ik aan het oordeel van den Leser. Doch also ik duchte / datter niemant sal te vinden zijn / die uit enige der boven aangehaalde woorden uit mijn Boek sal lesen / dat de Bedienaars des H. Euangeliums genoegsaam *ex compacto* spreken, datse so lichtveerdig, so reukeloos, so ongestadig, so veranderlyk en haarsel-

ven

ven ongelyk zyn; dat ſy heden met eenparigheid van ſtemmen ſullen laken, het gene ſy op morgen eenpariglik ſullen pryſen, ofte heden approbeeren dat ſy op morgen ſullen veroordeelen: ſo moet ik hen van hier tot mijne voorſchriften wijſen; die hen overvloedige ſtoffe geven ſullen/ niet van ſulke woorden/ maar van ſulke ſaken als ſy hier belyden. Mijne Nodige Bedenkingen ſullen pag. 53. enſ. tonen hoe ſy ex compacto tegen my gehandeld hebben: en ſy ſelve maken dat Compactum voor de ganſche wereld kundig/ in de Circulaire Brieven en de Acten ofte Handelingen der Noordhollandſche Synoden, waar van d'omſtandigheden noch ſo veel te meer doen blyken in mijn Naakt Verhaal der Kerklike Handelingen daar op gevolgd. Komt et op bewijs aan van Lichtveerdigheid: dat geven ſy in 't Oordeel tot verfoejinge mijns Boex/ gedaan door Onderlingen en Bedienaars van het Euangelium, eer ſy 't eens geleſen hadden. Lichtveerdigheid in ſes Synoden/ en menigte van Claſſen en van Kerkenraden/ door die Bedienaars van het Euangelium gepleegd. Is dit bedryf van goeden reuk/ is 't in des Heeren oxe ſo geſchied? Onſe wet oordeelt niemant/ ten zy datſe eerſt verſta wat dat ſy doet. Joh. 7: 51. En dewijle in deſen anders is geſchied/ ſo laat het reukeloosheid zyn. Ongeſtadig, veranderlijk, ſichſelven ongelijk; wat is dat anders/ als dat de Claſſis van Amſterdam heden dat is/ op den 22. January/ ſullen pryſen en approbeeren 't gene ſy op morgen/ dat is den 21. July/ ſullen laken en veroordeelen. Doch dat ſeg ik nergens in het Boek: maar de Kerkenraad/ die daar af de oorſaak is; de Claſſis die daar op ſo licht veranderd is; de Synodus/ die hare laatſte handelingen op dat werk heeft aangegaan. En was dit noch niet reukeloos genoegh: ſo wierd de mate overvloedig vol gemaakt/ door 't ſpotlijk antwoord/ my daar over na de Synodus in de Claſſis toegevoegd; en dat reukeloos gebed (ſo die naam niet al te licht is) daarmen my den mond me ſloot. Och hoe leed is 't my/ datmen my dien dus nu open breekt!

Infandum me namque jubent renovare dolorem.

Men vergt my dit verwyt,
Hoe ſeer 't my ſmert en ſpyt.

Maar hoe veel heb ik niet al geleden eer gedaan/ om dat wanſtaltig tafereel met die verblikte verwen te bedekken? Ik wiſt door ondervindinge hoe 't met die dingen gaat: twee honderd predikanten hadden 't my voor twintig jaar in Vriesland al geleerd; en ik ſagh wel uit den roep/ hier in Holland lang en veel gehoord/ tegen de genaamde ſchadelike nieuwigheden/ dat het hier niet beter ſoude gaan/ ſo ik 't daar toe komen ſlete. 't Was over enige jaren rondom heen/ o wapen! o wapen! of Land en Kerk gelykelik in laſt waren; of de Coccejanen en Carteſianen moeſten 't gat uit. Het zyn de woorden eens voornamen ouden Leeraars doe geweeſt/ uit ſynen mond aan my verhaald. Maar t' Amſterdam verſtondmen naderhand; en tſedert dat Verdragh in alle Kerkenraden/ Claſſen en Synoden van de Nederlanden/ dat die dingen ſo gewichtig niet en waren: maar 't verſchil daar over/ met de gronden

van

van de waarheid en den band der liefde moght bestaan. Ik wist / hoe sich de Synodus van Gelderland voor dertig jaren had ten toon gestelt: wanneer sy hun besluit / tot doemenis der schrifften van Wittichius 't een jaar genomen / 't ander jaar herroepen moest; als uit derselver synodale Acten des jaars 1660. en 1661. is te sien. Sulx alles overdenkende / was het myne meeste sorge (dit segge ik met een opregt herte) hoe ik met het minste gerugt te maken / de gelegentheid afsnyden mogte / die licht den yver myner medebroeders tot gelyke uitsporigheid verboeren konde. Dies braght ik het terstond self in den Kerkenraad; in hope dat ik 't yverwur / doe noch maar glimmende / daar doven mogte. Maar pas had ik den rugge van den haard gewend / wanneer sy daar den brand in braghten; het Boek blak werch versoejende: 't welk aanstonds over Dam en Beurs / en door boekwinkels overal verkondigd / en door circulaire Brieven / van hier en hier na toe / quasi ex compacto door 't ganesche land verkundschapt wierd. Doe was er meer geen houden aan. Dan evenwel ik gaf aan Synodus / aan Kerkenraad en Classis toe: bood ieder een voldoening aan: spraak niet een woord op stoel / tot al 't geroep waarmede sich verscheidene self meest ten toone stelden; en schreef ook niet met al / voor dat de Classis lang de saak had af gedaan / en dat noch voor de Classis. Want het was om haren handel nevens my gebruikt / daar ik so veel over my had laten gaan / op 't voegelyxte te reghtveerdigen / en tegen al dat niew gewoel te vaster by haar stuk te doen bestaan. Dan / docht my / hadde noch mijn eigen Classis dus aan de eere konnen blyven / en de vriendschap voor my met de naasten mijner Amtgenoten haast herstelt / en vervolgens ook bestendigd werden: de Kerk en hadde de swakheid veler leeraars niet gesien; (so swakheid hier de snoodste naam maar is) noch sich bedroefd / dat die te Gath en op de straat van Askalon verkondigd wierd. Maar wat hielp 't? Mijn eigen Classis heeft door haar verbroken woord mijn heilig opsett overdwarst: en al mijn werk tot niet gemaakt. Nu was ik lang te voren in Friesland so mishandelt: maar isser iemant uit geweest / die my van oneerbiedigheid of onbeleefdheid nevens mijne Medebroeders beschuldigd heeft; niet tegenstaande my dit alles wedervaren was? Wat moght my dan bewoghen hebben / om uit my self / sonder dat my iemant moeide / de Bedienaars van het Euangelium met onbequame verven af te schilderen? Dat doen sy sich dan self.

Tegen-bewijs.

Maar om noch eens te tonen / dat ik uit my selven niet dan na behoren hunner meldinge gedaan hebbe in 't selve Boek dat so seer tegen hun gevoelen strijd: sie daar eens / Leser / dese woorden komen daar in voor.

(1) In

(1) In de Voorrede van het I. deel. pag. 10. op 't einde. Self ben ik dikmaal in geſprek geweeſt met mannen die te regt geleerd, en met een godvruchtig zyn; welke my de voornaamſte ſtukken uit de Schrift, in dit werk (beſonderlik het tweede boek) behandeld, voorſtellende; genoegh te kennen gaven, datſe eensdeels voldaan waren, en anderdeels de overige voldoeninge op 't vorige van my verhoopten. Of dat nu met hunne verwachtinge overeenkomt, moet ik billik, ende wil ik gaarne aan hun oordeel laten. En middelertyd dat ik 't ook van hunne vriendſchap wachte, ſo houd ik my verſekerd, datſe, ſchoon in alles geen genoegen neemen; echter noch myn oogmerk pryſen ſullen, en ten groten deele byſpringen, om my daar in voort te helpen.

Oordeel nu eens / Leſer / of ik billiker van mijne Medebroeders ſpreken / of ook gunſtiger gevoelen van hen hebben konde dan ik daar betuge? En och of ik daar ook niet in bedrogen ware / dat ik beter van hen dochte vertrouwd / en ten einde toe verwacht / doch ſo veel te erger ondervonden hadde!

(2) I. 22. §. 1. Daar ſegge ik / aangaande de gevoelens onder ons over de Geeſten: datmen vry groot onderſcheid vind tuſſchen luiden van letteren en 't gemeen volk. Waar uit dan blijkt / dat ik hen niet hebbe willen nageven / datſe hunne predikatien na den ſmaak des volx ſchikken / en het ſelve in hunne dolingen ſtyven: ſo ſy my te laſte leggen in 't Requeſt.

(3) I. 22. §. 7. Dus verre heb ik ſlechs van 't gevoelen en 't bedryf des gemeenen volx geſproken: doch nu ſal ik tonen, wat geleerden onder ons van die dingen geloven. Geen van allen ſal lichtelik daar in ſo verre gaan als de gemeene man. enſ.

(4) I. 23. §. 2. Want wat het gemeen volk betreft, dat is dikmaals paapſch of joodſch of heidenſch, ende weet het niet; daar op en is geen ſtaat te maken. Ja ſo weinig, datmen vaſt het tegendeel magh denken van 't gene de dwalende ſchare denkt of doet, en 't gene ſy die de Schrift verſtaan daar af gevoelen. Dien volgens wil ik hier niet in behaald zyn; als genoegſaam ondervonden hebbende, hoe mal ons eigen volk in deſen is.

Siet daar makenſe niet op te ſeggen / dat ik 't volk mal noeme; dat is / dat ik het grootſte deel van de Kerk dat in 't gemeene volk beſtaat / voor mal uit make: maar de Leeraars of Bedienaars des Euangeliums voor mal te houden / dat ſoude al te laſterlikken tale zijn. Maar wat heb ik t'ſedert niet wel anders ondervonden! Het zijn de Leeraars meeſt die d'alder plompſte dolingen op ſtoel verdedigd hebben; ſo plomp dat Joden / Heidenen / Mahomeranen / hen beſchamen ſouden: 't is onder 't volk / ja onder het gemeene volk / dat ſich 't verſtand / en oordeel en geoefentheid in deſen tot verwonderinge openbaren. Noch 't een noch 't ander had ik ooit geloofd. Laat dat getuigen elx gewiſſe / der Dienaars van het Euangelium / die in de huisbeſoekinge het dikmaals ſo bevonden hebben; die der ſodanigen ſedige aanſpraak aan hunne eigen huiſen ſchromen / ende hunne ontmoetinge by alle wegen ſoeken te ontgaan. Meer en ſal ik

noch niet seggen / al weet ik meer. Want ik spare noch de Broeders / schoon sy klaghen dat ik hen verongelijke.

(5) I. 14. §. 2. Hoe meer geoefend van verstand, hoe meer belesen in de Schrift: hoe meer ervaren door verscheidene oefeningen en ontmoetingen, sonderlinge daar dit alles tsamen gaat; hoe minder iemant doorgaans dat gevoelen dryft.

Dit schrijvende heb ik voornamelik mijn oog op de Bedienaars van het Euangelium gehad. Want ik seide, dese weten den wegh des Heeren, het reght hares Gods. Jerem. 5:5. Maar nu heb ik tsedert wel bevonden, dat onder dese zijn degene die mijn Boek minst lesen / en nochtans versoeken; en die na de reghte waarheid niet so neerstelik en soeken / als sy wel in arbeid zijn om de doling voor te staan; die daarover dikmaals van gemeene toehoorders hunner predicatien aangesproken / geen woord noch reden hebben om hun stuk te verdedigen. Ik spreke met versekerdheid: laat d'instellers van 't Request de keure nemen / met wiense / man voor man / over den geheelen inhoud van mijn Boek in handel treden willen; over de werkingen der Geesten / over de maght en kraght des Duivels / over alle die Schriftuurplaatsen / over de Vertalinge der woorden. Ik sal gestudeerde luiden / schoon geen Theologanten zijnde / ik sal duitsche onderwijsers van de jeugd / ik sal kooplieden / ik sal d'aansienelixte borgers overslaan; schoon sich een merkelijk aantal onder dese allen openbaart: die van mijn gevoelen zijn. De voornaamste zy alleen een handwerxman / of sins gelijk; luiden evenwel die onbespraakt van leven zijn / en die sich oefenen / als genegen om te onderzoeken: terwijle sy die Leeraars noch de oude grollen horen voorstaan; die van hunnen medeleeraar niet en willen leeren / en derhalven lijden moeten / dat hen self de leerlingen noch overtuigen.

Dit seg ik niet / om d'oorde der Bedienaars van het Euangely te verkleinen; daar ik noch my selven onder telle: maar om te tonen / dat ons God niet heeft gestelt om over sijn volk heen te sitten / als of wy alle wijsheid der Schrifturen voor ons self alleen in erspacht hadden; en dat het ongeletterd volk ons wel voorby kan lopen / indien wy geene neerstigheid aanwenden / om onsen kleinen schatt van dagh tot dagh te meerderen / of immers wel tot noodzurft te bewaren.

(6) Ik ga ter self de plaatse verder: seggende / dat weinig sulke schrivers (te weten / als daar voren was geseid / die onder ons de gemeene doling stryven) niet en maken, dat mijn seggen in 't gemein, of op het meerder deel geen waarheid zy: (dat de leeraars en geleerden minst aan sulke dingen baast zijn) sulx ik meine dat my niemant hier ontkennen sal. So vast heb ik doe dan ook noch daar op gestaan / dat de Bedienaars van het Euangelium my toevallen / en 't volk in de dolinge niet stryven souden.

(7) In de Voorrede des II. boex pag. 5. betoon ik nochmaals / welk een goed gevoelen ik van mijne Medebroeders hebbe: hoewel mijn Boek doe al by den Kerkenraad / ongelesen / en ook sonder my te horen was ver-

ſoeid. Vervolgens (ſeg ik) heeft de druk dan ook wat langer aangehouden dan in 't eerſte gemeend was; behalven dat die ook voor enen tyd heeft ſtil geſtaan; om te verneemen, wat beſwaringen tegen een werk, dat ſo veel van 't gemeen gevoelen afwykt, ondertuſſchen inkomen moghten. En ik verblyde my, dat de voornaamſte (hoewel niet alle) die my van eerwaarde mannen voorgekomen zyn, by deſen tweeden druk alſo verklaard zyn, dat ſy meer genoegen dan in 't eerſte daar in vinden ſullen. Immers wil ik dat van hun reghtmatig oordeel en genegen broederlyk gemoed van herten hopen.

Dit heeft my des te eerder en te dieper in 't verdriet gebracht / dat ik mijnen Medebroederen / doe noch / wanneer ſe dien voorſeiden wegh van onbeſcheid al ingeſlagen waren / al evenwel ſo veel beſcheidenheids betrowde als ik in die woorden daar betuige. Ik heb hen dan niet anders afgeſchilderd, dan ſy altijd ende noch lieſſt willen weſen aangeſien; hoewel veel anders dan ſy ſich betonen: dat is / ik heb hen ſchoonder afgeſchilderd dan ſe zijn; en niet alleen voor anderen dus afgeſchilderd / maar by my ſelven ook verbeeld.

(8) Wanneer ik II. 12. §. 3 / 4 / 5. des Duivels voorgewendde ſchrifturkunde ontkenne voor die reden / dat hy dan veel groter godgeleerde weſen ſoude / dan de beſte die der is: dat acht ik tot veel meerder eere voor de Leeraars van het Euangelium te zijn / dan deſelve in dien deele onder Gods en ſijner Kerken vpand te vernederen. Want dus iſſet dat ik onder anderen daar ſpreke. §. 3. Stelt eens dat de Duivel ſo ſlim, ſo loos, ſo veel ervaren is, enſ. 't welk ik daarna dan wederlegge. Daarna §. 4. van ſekeren nieuwen ſchryver ſprekende: Hy maakt den Duivel tot veel groter Godgeleerde, dan ooit iemant in de weereld is geweeſt, enſ. En §. 5. Na ſijn gevoelen moet de Duivel mede een ſeer geeſtelijk theologant zyn: al te groot van verſtand, wel te weten, om liehamelike ſtenen te betekenen, wanneer hy ſeit. ſeg dat deſe ſtenen broden worden. Daar ik my insgelijx met alle reden tegen ſtelle.

En 't is noch veel kraghtiger / het gene in den eerſten druk in 8°. van my geſtelt was; daar ik openbaarlijk en in goeden ernſte met den Duivel ſpotte / §. 552. ('t welk nu is II. 21. §. 3.) ſeggende: deſe diepſinnige, hooghgeleerde, welervarene, ſeer voorſienige Doctor Satan, gelyk hem onſe eigene Leeraars roemen, is nu noch ſo bot, dat hy Chriſtus niet en kent. Of dit onbetamelijk van my geſproken is / ſal noch hier na wel eens verhandelt worden. Maar ſo veel als hier ter ſake dient / ſo ſeg ik / dat Bedienaars van het Euangelium den Duivel boven hen in kennisſe des Euangeliums verheffende; veel ſlechter ſchilderye van hen ſelve maken dan ik doe. Want ik wil dat ſy / die in den Dienſt van 't Euangelium des Koningryks zijn uitgeſonden / het ſelve als getrouwe krijgsbeleiders beter kennen dan de Duivel: die als vpand op het hoogſt niet anders dan ſlechs wat van buiten ſpionneeren kan. Sekerlijk hy ſchildert de Bedienaars van het Euangelium te leelik af / die het voor bewijs van p' uiterſte geleerdheid

acht / ſo derſelver iemant ſo geleerd is als de Duivel.

(9) Voor 't laatſte: dient het ganſche 33. hoofdſtuk niet in mijn II. boek / om des Duivels oppermeeſterſchap en hooge ſchool geheel tot niet te maken; op dat de Dienaars van het Euangelium noch iets geacht zijn moghen / als luiden die de Schrift verſtaan; en die met een als eerlike luiden / welken God gewoon is ſijn geheim te openbaren / de kennis dieſe hebben met opreghtigheid aan Chriſtus ſchole mededeelen? Ik wijſe daar §. 12. na 't 32. hoofdſtuk van mijn boeken over de Kometen; en ſo doe ik noch.

Nu volgt eene nieuwe beſchuldiging in het Requeſt.

Wederom komen daar in voor vele harde en aanſtotelike uitdrukkingen, vreemde en gevaarlike ſtellingen; byſtere en ſchandelike verdraajingen van ontelbare paſſagien der H. Schrifture *Lit. E.*

Hier worden bele ſware klaghten hoopswijſe t'ſaamgeſtapeld / en driederhande misdaad / ieder met twee eigenſchappen afgemaald: Uitdrukkingen die hard en aanſtotelijk zijn; Stellingen die vreemd en gevaarlijk zijn; Verdraajingen van paſſagien der H. Schrifture, die byſter en ſchandelyk zijn. Dit word by hen door 25. uittrekſels bevestigd; waar onder ik niet meer dan 12. kan tellen van die ontelbare paſſagien der H. Schrifture / die ſy ſeggen dat ik ſo verdraaje. Wy ſullen die dan alle moeten ſien.

31. I. §. 511. *initio* [in 't begin] II. 18. §. 2. II. 19. §. 2.

Somen ſlechs vlak wech op die ſpreekwyſen toetaſt, die de voorverhaalde dingen op den Duivel paſſen: ſo ſalmen onvermydelik enen God van hem maken diergelyke nooit geweeſt is.

Aangeſien datſe deſe ſelfde plaats te voren op 't regiſter van mijne Oneerbiedigheden aan Profeten en Apoſtelen al eens hebben bygebragt; ſo is daar ook 't antwoord / dat hier mede dienen kan / al aangewesen. pag. 20.

32. II. §. 535. *initio* II. 19. §. 9. II. 20. §. 10.

Stelt nu noch evenwel, dat de Duivel door de Slange ſprak: en ſiet of God dan ſelf wel ooit ſo groten wonder heeft gedaan.

Leeſt / oft gy oordeelt van aanſtotelikheid, al 't gene dat daer ſtaat; en d'on-

d'onkundige Leſer en ſtote ſich niet aan eenen enkelen ſteen / door deſe mannen uit den welgebowden muur des huiſes afgebroken / en in den wegh gewoorpen. Want op ſyne plaats behoorlik ingevoegd / ſalmen beter konnen ſien / of dit ſtuk daar in behoort / en 't gebow myner rede ſchend of onderſteunt.

33. III. §. 536. *ab initio.* II. 19. §. 10, II. 20. §. 11.

Ik voeg hier nu noch by, dat (behoudens d'eere der eerbiedigſte Majeſteit) de Duivel ongelyk meer geeſtigheids in 't ſpreken door de Slang, dan God ſelf door den Eſel heeft betoond ----. Siet dan eens, hoe groot des Duivels wonderdaden, die een verwaten Schepſel is, boven die van God den Schepper ſelve zyn: indienmen wil, dat de Duivel door de Slang geſproken heeft.

Dit is al wederom een afgebroken ſteen / gelyk de eerſte; en die noch in twee ſtukken / om te lichter te doen vallen: geen wonder dan / ſo dengenen die niet anders van 't gebow en ſiet de wegh aanſtotelyk en hard moet vallen. Maar doende als terſtond geſeid is / ſal hem buiten twyfel anders daar van dunken.

34. IV. §. 715. *ſub initio.* [op 't begin] II. 32. §. 3. II. 33. §. 3.

Van Salomo lees ik, dat hy ſprak *van de bomen, van den Cederboom af die op den Libanon is, tot op den Yſop die aan den wand uitwaſt. Hy ſprak ook van het vee, en van 't gevogelte, en van 't kruipend gedierte, en van de viſſchen* 1. Kon. 4: 38. Maar na al die grote dingen diemen van den Duivel op geeſt, ſo was Salomo maar een gek by hem.

De hardigheid, daar die mannen ſich aan ſtoten, moet hier zyn / dat Salomo maar een gek moeſte geweeſt zyn / by den Duivel vergeleken zynde: indien desſelfs verſtand ſo groot is als men 't maakt. De ſake ſtaat noch by my vaſt: doch ſo veel het woord betreft / heb ik by den laatſten druk daar in de plaats geſteld / ſo was Salomo niet met al by hem. En dit / om den aanſtoot wech te nemen / ſoder moght gegeven zyn: niet als of ik meinde dat het eerſte qualik was geſeid. Want het is een dwaas of ſott of onwys menſch in de Schrifture / die ſo wys niet is als anderen / of ſo als hy wel behoort te zyn: Jerem. 4: 22. Hoſ. 9: 7. en 13: 13. en daar by wel ſeker / datmen Salomo te merkelyk verongelykt / ſo men derf geloven dat de Duivel wyſer is dan hy. Maar wat ſeg ik Salomo?

loma? Hy die de Wijsheid self is weet van niemant die dien wijsten koning overtreft / dan van hem self alleen: Matt. 12: 42. Wacht u doch die den Heere vreest / te seggen / daar de Duivel is / een meer dan Salomon is hier. Maar so ik nu met goede redenen daar aangewesen hebbe / dat de dingen diemen aan den Duivel ook in desen deele toeschrijft / de kennisse van Salomo wel duisendmaal te boven gaan: hoe sonde ik oversulx niet mogen seggen / dat hy dan ook niet meer dan maar een gek moest by den Duivel zijn? So booz en bott als dat schijnen magh; so vuil en valsch is't / dat al sulk een groot verstand van goddelike en menschelike saken by den Duivel is.

35. V. §. 734. *ab initio* [van 't begin] II. 33. §. 10. II. 34. §. 12.

Hoe plomp dat hier de Duivel loog: hy seid er niet te veel aan, somen 't al gelooft watmen van sijn groot vermogen seit. Het is al vry wat meer: de werken wysen 't uit. Gods eigen Soon (met eerbiedigheid zy dat hier nu gemeld!) moet maar een leerjonge by hem zyn; so 't waar is dat hy doen kan 't gene hem word nagegeven dat hy doet.

By den laatsten druk heb ik gesteld/moet maar een kleine David zyn by sulken Goliath als hy: eensdeels om den aanstoot weeh te nemen/van degenen die het spoor te buiten gaande / sich wel stoten aan het gene in het pad niet ligt: en om dat my docht/dat dit beter paste daarmen van de kraght spreekt/ en't woord leerjonge daar het aankomt op't verstand. Doch ik sal eerst noch de twee naastvolgende uittreksels stellen; en dan seggen't gene op die alle tsamen past.

36. VI. §. 735. *circa initium* [ontrent het begin] II. 33. §. 11. II. 34. §. 13.

Maar nu gelooft de weereld, dat de Duivel noch veel groter werken doet dan God. Vraagt iemant my, hoe so? dan vraag ik wederom: wat wonderwerk heeft God gedaan dat 's Duivels werken overtrof? Waar toonde God ooit syne kraght, daar sich de Duivel niet liet sien? Wat wonderstuk heeft Christus ooit gedaan, dat ook de Duivel alle daghen niet en doet?

Ik hebbe by den laatsten druk (om ook moedwillige misduidinge te weeren) hier op twe plaatsen weinig woorden ingevoegd / en op't begin en einde eenigsins veranderd: dies het nu alduus te lesen is. Maar nu gelooft de weereld werken van den Duivel, die noch veel groter zyn dan God ooit heeft

heeft getoond. Vraagt iemant my, hoe ſo? dan vraag ik wederom, wat wonderwerk heeft God gedaan, dat Duivels werk (na men hem toeſchryft) overtrof? Waar toonde God ooit ſyne kraght, daar ſich de Duivel na 't gemeen gevoelen niet liet ſien? Wat wonderſtuk heeft Chriſtus ooit gedaan, dat de Duivel niet geacht word alle daghen ook te doen? Sonder deſe invoeginge of veranderinge was het ook te voren wel te ſien / dat ik anders niet en meinde dan ik my nu op het laaſt alhier verklare.

Maar nu heb ik mijnen Leſer dit alleenlijk hier te bidden / dat hem toch gelieve deſe ſes voorſchrevene plaatſen na te leſen: en daar uit te ſien / hoe ſeer de ſchryvers van 't Requeſt hen ſelf ten tone ſtellen / in meining om het my te doen. Want d'aanſtotelijkheid / die ſy in mijne woorden ſoeken / is in hun gevoelen / 't gene ik daar onderſoeke / en met ſulke redenen beſtrydе die de ongerijmdheid daar van tonen; om een kriſtgelovig herte daar afkeerig van te maken / gelijk ik ben. Immers ſulken grouwel als het ſoude zijn / te ſeggen / dat de Duivel ſulken God zy, diergelyke *nooit en is geweeſt; of* groter werk van hem dan ooit van God ſelf zy gedaan; *of ongelyk meer geeſtigheids in 't ſpreken door de Slang*, dan van God door den Eſel zy betoond; *of* Salomo *niet meer by hem geweeſt zy dan een gek*; Chriſtus maer een leerjonge; en dat de Duivel groter werken doet dan God; en ſo / dat Chriſtus nooit een wonderſtuk gedaan heeft, 't welk ook de Duivel alle daghen niet en doet: ſo vuil / ſo laſterlijk ſo gruwelijk als dat te ſeggen of te denken is: ſo vuil / ſo laſterlijk / ſo gruwelijk is ook 't gevoelen dat ſy voorſtaan / en ik daar beſtrydе; door te tonen / dat er die gevolgen onvermydelik aan vaſt zijn: of ſy moeſten ſich daar van ten beſten datſe konnen ſuiveren / ſo ſy willen tonen dat hen 's Allerhoogſten eere kriſtelik ter herte gaat. Ik hebbe dat uit die ſelf de woorden; daar ſy my uit pogen te beſchuldigen / voor my getoond.

37. VII. §. 726. II. 33. §. 2. II. 34. §.

De Satan heeft geen kraght noch macht, noch Koningrijk; ende kan 't ook niet hebben.

Deſelf de woorden ſtaander niet: maar de ſin; en die is waar.

38. VIII. §. 393 *ab initio* [van 't begin] II. 6. §. 3.

D'andere reden laat ik ſtaan: dan ſegge ſlechs, dat ſchoon men ſtelle, dat God de Weereld ſo volmaakt geſchapen heeft als hy konde doen; waar uit volgen moeſte, dat het ſchepſel ook oneindig in volmaaktheid is.

Dewijle 't den Gedeputeerden der Synode heeft believd / deſe eene ſtelling niet alleen ſonder t'ſamenhang met andere / maar ook noch afgebroken hier te ſtellen: ſo en konnen deſe woorden voor geen proefſtuk vreemder of gevaarlker ſtellingen verſtrekken. En alſo daar inne geen Schriftuurplaats voor

woord behandeld: so en willen sy dan ook daarmede geen verdraajinge der H. Schriftuur te kennen geven. Blyft alleenelik dan over / dat ene harde of aanstotelike uitdrukkinge daar in begrepen zy: want het een van allen is dat op dese letter van hen aangetekend staat / en waar toe die plaatsen uit mijn Boek betrokken zijn. Maar hard en aanstotelijk verschilt nu noch van valsch: dies willen sy niet seggen / dat het gene ik daar segge niet waar / of mijn bewijs van geen gevolg en zy. So dan myne woorden waar zijn / en 't bewijs van goeden grond: waar in bestaat de aanstotelikheid, of wat is daar in te hard? Dit begeer ik van hen eerst te weten; want het onbegryppelijk voor my is om te raden wat sy denken. Dat ik d'oneindige volmaaktheid van het schepsel daar ontkenne / om die voor den Schepper als ene onmeedeelbare eigenschap sorgvuldiglik te doen bewaren: voorseker die sich daar aan stoot / ik weet niet op wat wegh die zy.

39. IX. §. 464. *medio* [in 't midden] II. 13. §. 2. II. 14 §. 2.

Segt niet, dat het eeten van die drie met Abraham in schyn geschied is; of een ander seit dit dan van Christus ook: so dat degene die ontkent, dat het menschen zyn geweest, ontkent met een dat Christus van den dood is opgestaan.

De laatste woorden onkent met een ens. heb ik / om desen steen des aanstoots wech te nemen / in den laatsten druk aldus gestelt; beneemt ons dit bewys, dat Christus van den dood is opgestaan: andere woorden op den selfden sin. Hoewel ik niet en dachte / dat die eerste aanstoot geven souden: dewijl ik desen steen / daar sy sich dus aan stoten / uit een wel geschikt gebouw der kristelike leeringen / te weten uit den Heidelbergschen Catechismus / wettelik ontleend / en in mijn eigen werk gebesigd hebbe. Want op de 30. Vr. of sy die hunne saligheid by anderen dan by den Heere Jesus soeken, ook waarlik in hem geloven? geest sy tot antwoord / Neen: Niet om dat se 't looghenen; also sy sich ook sijner met den monde roemen; maar metter daad, door sulx te leeren en te doen als met een reght Gelove strijdig is. So is 't hier ook te doen / daar ik van spreke. Die sulke dingen van den Engelen of Geesten seggen en geloven als ik daar tegenspreke / geloven wel / so sy niet beter weten / dat Christus van den dood is opgestaan: maar so sy eens de redenen ter dege proeven waarop sy dat gelove bouwen; sy sullen die verlaten moeten / indien sy willen blyven by alsulk gevoelen van de Geesten als ik daar bestryde. En daar is tot noch toe niet een mensch geweest / of hy heest sich / door het tegendeel te willen houden / seer ten toon gestelt. So dat noch niet genoegh gebleken is: ik hope dat het dan ten vollen blyken sal / wanneer ik 't Antwoord gebe / dat ik aan vermaarder en bedaarder schryvers / dan ik in mijn Kort Bericht ontmoete / schuldig ben.

40. X.

40. X. §. 464. *ab initio* [van 't begin] II. 13. §. 2. II. 14. §. 2.

Maar het was de HEERE die aan Abraham verſcheen, doe de drie mannen tot hem quamen, word op 't begin der hiſtorie geſeid-----. 't Is wel: maar hoe verſchynt d'onſightbare God? door een ſightbaar teken ſyner tegenwoordigheid ----- Verſcheen de HEERE dan, wanneermen ſleghs ene wolke van ſynent wege ſagh; hoe veel klaarder en verſcheen hy niet, wanneer drie mannen ſich uit ſynen laſt aan Abraham vertoonden?

Geven ſy die ſtukken en brokken/uit dat deel mijns Boex dus afgebroken/voor hard en aanſtotelijk op; ſo dien ik wel te weten / waar in die hardigheid of aanſtotelikheid beſta. Voor my / ik weet het niet. Is 't dan vreemde of gevaarlike ſtellinge; in welke deſer drie ſtukken is die vreemdigheid of dat gevaar? In 't gene de Schrift ſelf ſeit / dat drie mannen aan den vader der gelovigen verſchenen zijn? Of weten ſy van godlike verſchyninge / die anders dan door ſightbare tekenen ſyner tegenwoordigheid geſchied magh zijn; en meenenſe dat verſchyninge niet ſightbaar / of God ſelf lichamelijk of ſightbaar zy? Waar ſtoten ſich de Broeders aan? Is 't dan dat die drie mannen niet ſo ſightbaar/of min weerdig als de Wolke, Gods wille in hunne boodſchap niet ſo wel vertegenwoordigden/met medehulpe van 't gehoor en van de ſpraak; als wel de Wolke door het bloot geſight? Want ſeherlik / Gods weſen ſelf is onuitbeeldelijk / onſienlijk en onbegrypelijk altoos. Derhalven wil ik die tycologie met de Broeders wel eens nader onderſoeken: en ondertuſſchen mijnen Leſer bidden/ dat hem toch gelieve deſe plaatſe van mijn Boek ſelf na te ſien: in hope dat hy dan geen nadere onderrightinge behoeven ſal; ook de minſte reden daar niet vinden / om my van verdraajing der Schrifture te verdenken.

41. XI. §. 686. *ab initio* II. 30. §. 10. II. 31. §. 10.

Maar ſo de Duivel deſen Overſte is: waar toe was het dat hy quam-----? Was 't om de Heidenen en volkeren van Iſraël op te maken, en aan te voeren tegen den Heere en ſynen Geſalfden? Daar toe warenſe uit hen ſelve boos genoegh. Noch David, noch enig ander Profeet hadde dat voorſeid; noch Euangeliſte noch Apoſtel heefter van geſchreven

Deſe plaats naleeſende ſal de Leſer wel bevinden dat ik daar van §. 684 af des Heeren Jeſus woorden Joh. 14: 30. de Overſte deſer Weereld komt ende heeft aan my niets, alſo verklare/dat die Overſte de Duivel niet en is. Sy die

hem ſo hoog verheffen ſtoten ſich aan deſe reden / daar ik dat in tegen ſpreke: en houden dat miſſchien dan ook voor ſchriftverdraajinge. Maar weten ſy my dan te tonen / dat dit ergens op den Duivel is voorſeid / of verklaard; of dat die Joodſche Overſten en Maghten van ſo veel te beter ſtoffe waren dan de menſchen heden zijn? Of ſouden ſy wel meinen my dat ook noch wijs te maken / die daar af ſo velerhande ondervinding hebbe: en noch dagheliijx ſo kraghtig proeve / hoe groot de boosheid van de menſchen zy. Neemt wegh 't oneindig onderſcheid dat tuſſchen de perſonen is / van Jeſus onſen groten God en Saligmaker en my die maar een nietig menſche ben: (de Joden wiſten van hem ook niet beter) en toont my dan eens / Broederen Gedeputeerden / waar in toch de bitterheid en boosheid van die menſchen groter / of ſchyn van reght by onſe luiden meerder zy geweeſt: waarmede ſy dien yver quanſuys voor de Kerk en voor de Waarheid hedendaags bemantelen / om hunnen Medebroeder / en met een de waarheid te verdrukken? Want om nu te ſeggen / dat de Duivel als die Overſte der Werreld hen dat ingeeſt; ſulx en komt met ons gevoelen dat ik van den Duivel / en ſy van henſelven hebben / ganſch niet over een.

[illegible] XII. §. 717. *ſub finem* [tegen 't einde] II. 32. §. 6. II. 33. §. 6.

Dan wat Gods heilige Engelen betreft; die gedurig (ſo te ſeggen) 't aangeſighte van den Schepper, en daar in de ſchets (om ſo te ſpreken) van alle ſchepſel, het zy geeſt of lichaam, ſien.

[illegible] ſoud ik moeten raden: [illegible] in de Onderhandelingen ook niet [illegible] al beantwoord / als de Leſer [illegible] Viervoudige Beantwoordingen p. II. 25 / 26. [illegible]

[illegible] XII. §. 7[illegible]. [illegible] II. 19. §. 22. II. 28. §. 23.

Ge[illegible], Leſer, neemt er uyt ſo als gy wilt, het gene dat er geſeid word kan niet eigentlik van de Slange, noch van den Duivel, noch van beiden verſtaan worden.

[illegible] die geen reghte gangen [illegible] op den laatſten [illegible] [illegible] geſeid word kan niet eigentlik verſtaan worden [illegible] of op den Duivel, of ook op alle beiden [illegible] op de Slange [illegible] ('t welk ik ſo veel als deſe [illegible] [illegible] met die [illegible] woorden

niet

niet quaad zijn. 't Gene ik daar in ſegge / word in 't gantſche hooftſtuk wijd en breed van my getoond: en niemant heeft et noch weerleid. Want die dat dede / ſoude moeten ſeggen en bewyſen / dat daar de Slange eigentlik geſproken heeft. Maar dat ſpreekt Voetius uitdrukkelik tegen / Diſp. p. 1. Pag. 941. ſeggende / dat het geen ſpraak was menſcheliker wyſe en eigentlik alſo te noemen: ſo als ik in mijn Kort Beright pag. 52. na den eerſten / en 56. na den tweden druk / ook aangewesen hebbe. So ſy dan noch willen ſeggen / dat de Duivel / die by Moſes niet genoemd word / eigentlik geſproken heeft / en dat door de Slange: wie en ſiet niet / dat dit noch veel minder deugt? Willenſe 't op beide tſamen paſſen: ſo ſullenſe dan moeten ſeggen / dat de Duivel / dien het ſpreken ſelf oneigen is: door een beeſt / dat nooit en ſpraak / en ſyn eigen mede niet en was / nochtans wel eigentlik geſproken heeft. Sie toch eens / lieve Leſer / waar dit henen wil.

43. XIII. §. 557. *in medio* [in't midden] II. 20. §. 11. II. 21. §. 11.

De verſoekinge van den Duivel wil niet anders, dan dat Gods welgeliefde Soon, in de eenſaamheid geweken, ſich den Duivel eens verbeeld heeft, als den genen die den menſchen ſo veel ramps had aangebraght; wiens werk hy nu en tegen ging; en die ſich ook met alle kraght daar tegen ſtellen ſoude, ſo hy konde.

Dewyl hier myne woorden niet ſodanig alſſe zijn ten voorſchyn komen: ſo ſal ik die eerſt na de waarheid ſtellen; om dat de eerſte druk / daar ſy ſich op beroepen / niet veel in der menſchen handen is; hoewel daarna ook niet veranderd in ſo vele als er tſedert zijn gevolgd. God wilde dan, dat hier ſyn welgeliefde Soon, in d'eenſaamheid geweken, ſich den Duivel eens verbeelden ſoude: als den genen die den menſchen- en dan ſo voorts gelyk ſy 't hebben. Het bedrogh beſtaat in d'eerſte woorden; de Verſoekinge van den Duivel wil niet anders, dan dat Gods welgeliefde Soon, in d'eenſaamheid geweken ſich den Duivel eens verbeeld heeft. Want waar hebbenſe geleſen / daar ik ſegge / dat de verſoekinge des Duivels anders niet en wil dan dat? Tot noch toe hebbenſe den ſin der woorden / uit mijn Boek getrokken / door uitlating of afbreekinge van 't gene daar toe diende wel verkreupeld en verbogen: maar nu begaanſe groter ontrow door deſelve daar en boven te veranderen. Doch ik hebbe niet van node hier te wyſen tot den laatſten druk / daar ik verſcheidene plaatſen deſes hooftſtuyx breeder uitgeleid / en dies te meer gebillikt hebbe. De Leſer kan ten overvloed ſich daar van dienen: maar de eerſte ſal alleen genoegh zijn tot het gene ik hier voor my behoebe. Ik ſegge in 't eerſt / dat dit verhaal / ſo alsmen 't op dien boſen Geeſt will duiden / niet na de letter / maar als van een geſight

hem ſo hoog verheffen ſtoten ſich aan deſe reden / daar ik dat in tegen ſpreke: en houden dat misſchien dan ook voor ſchrifтverdraajinge. Maar weten ſy my dan te tonen / dat dit ergens op den Duivel is voorſeid / of verklaard; of dat die Joodſche Overſten en Maghten van ſo veel te beter ſtoffe waren dan de menſchen heden zijn? Of ſouden ſy wel meinen my dat ook noch wijs te maken / die daar af ſo velerhande onderbinding hebbe; en noch daghelijx ſo kraghtig proeve / hoe groot de boosheid van de menſchen zy. Neemt wegh't oneindig onderſcheid dat tuſſchen de perſonen is / van Jeſus onſen groten God en Saligmaker en my die maar een nietig menſche ben: (de Joden wiſten van hem ook niet beter) en toont my dan eens / Broederen Gedeputeerden / waar in toch de bitterheid en boosheid van die menſchen groter / of ſchyn van reght by onſe luiden meerder zy geweeſt; waarmede ſy dien over quanſups voor de Kerk en voor de Waarheid hedendaags bemantelen / om hunnen Medebroeder / en met een de waarheid te verdrukken? Want om nu te ſeggen / dat de Duivel als die Overſte der Weereld hen dat ingeeft; fuijx en komt met ons gevoelen dat ik van den Duivel / en ſy van henſelven hebben / ganſch niet over een.

42. XII. §. 717. *ſub finem* [tegen 't einde] II. 32. §. 6. II. 33. §. 6.

Dan wat Gods heilige Engelen betreft; die gedurig (ſo te ſeggen) 't aangeſighte van den Schepper, en daar in de ſchets (om ſo te ſpreken) van alle ſchepſel, het zy geeſt of lichaam, ſien.

Wat ſteen het zy waar aan ſy ſich in deſen ſtoten / ſoud ik moeten raden: ſo het my de broederen des Claſſis in de Onderhandelingen ook niet hadden opgegeven. Doch dat heb ik daar ook al beantwoord / als de Leſer ſelf ſal konnen ſien in myner *Viervoudige Beantwoordingen* p. II. 25 / 26. waar aan ik achte dat hier ook genoegh ſal zijn.

41. XII. §. 548. *ab initio.* II. 19. §. 22. II. 20. §. 23.

Gy ſiet wel, Leſer, neemt et vry ſo als gy wilt, het gene dat er geſeid word kan niet eigentlik van de Slange, noch van den Duivel, noch van beiden verſtaan worden.

Om deſen ſteen van aanſtoot / voor degenen die geen reghte gangen maken / wat te effenen; heb ik deſe woorden by den laatſten druk aldus geſtelt: ---- Het gene datter geſeid word kan niet eigentlik verſtaan worden: het zy datmen 't op de Slange, of op den Duivel, of ook op alle beide paſſen wil. Doch indien het dus goed is / ('t welk ik ſo veel als deſe mannen aangaat niet en wete) ſo en kan de ſelfde ſin met die eerſte woorden

niet

niet quaad zijn. 't Gene ik daar in ſegge / word in 't gantſche hoofdſtuk wijd en breed van my getoond: en niemant heeft et noch weerleid. Want die dat dede / ſoude moeten ſeggen en bewyſen / dat daar de Slange eigentlik geſproken heeft. Maar dat ſpreekt Voetius uitdrukkelik tegen / Diſp. p. 1. Pag. 941. ſeggende / dat het geen ſpraak was menſcheliker wyſe en eigentlik alſo te noemen: ſo als ik in mijn Kort Beright pag. 51. na den eerſten / en 56. na den tweden druk / ook aangewesen hebbe. So ſy dan noch willen ſeggen / dat de Duivel / die by Moſes niet genoemd word / eigentlik geſproken heeft / en dat door de Slange: wie en ſiet niet / dat dit noch veel minder deugt? Willenſe't op beide tſamen paſſen: ſo ſullenſe dan moeten ſeggen / dat de Duivel / dien het ſpreken ſelf oneigen is: door een beeſt / dat nooit en ſpraak / en ſijn eigen mede niet en was / nochtans wel eigentlik geſproken heeft. Sie toch eens / lieve Leſer / waar dit henen wil.

43. XIII. §. 557. *in medio* [in't midden] II. 20. §. 11. II. 21. §. 11.

De verſoekinge van den Duivel wil niet anders, dan dat Gods welgeliefde Soon, in de eenſaamheid geweken, ſich den Duivel eens verbeeld heeft, als den genen die den menſchen ſo veel ramps had aangebracht; wiens werk hy nu en tegen ging; en die ſich ook met alle kragt daar tegen ſtellen ſoude, ſo hy konde.

Hetwyl hier mijne woorden niet ſodanig alſſe zijn ten voorſchyn komen: ſo ſal ik die eerſt na de waarheid ſtellen; om dat de eerſte druk / daar ſy ſich op beroepen / niet veel in der menſchen handen is; hoewel daarna ook niet veranderd in ſo vele als er tſedert zijn gevolgd. God wilde dan, dat hier ſyn welgeliefde Soon, in d'eenſaamheid geweken, ſich den Duivel eens verbeelden ſoude: als den genen die den menſchen- en dan ſo voorts gelyk ſy 't hebben. Het bedrogh beſtaat in d'eerſte woorden; de Verſoekinge van den Duivel wil niet anders, dan dat Gods welgeliefde Soon, in d'eenſaamheid geweken ſich den Duivel eens verbeeld heeft. Want waar hebbenſe geleſen / daar ik ſegge / dat de verſoekinge des Duivels anders niet en wil dan dat? Tot noch toe hebbenſe den ſin der woorden / uit mijn Boek getrokken / door uitlating of afvorminge van 't gene daar toe diende wel verkreupeld en verbogen: maar nu begaanſe groter ontrow door deſelve daar en boven te veranderen. Doch ik hebbe niet van node hier te wyſen tot den laatſten druk / daar ik verſcheidene plaatſen deſes hoofdſtux breeder uitgeleid / en dies te meer gebillikt hebbe. De Leſer kan ten overvloed ſich daar van dienen: maar de eerſte ſal alleen genoegh zijn tot het gene ik hier voor my behoebe. Ik ſegge in 't eerſt / dat dit verhaal / ſo alsmen 't op dien boſen Geeſt will duiden / niet na de letter / maar als van een geſichte

is te verſtaan. §. 551 ---- 557. II. 20. of 21. §. 1 ---- 11. beſonderlik alſo onſe eigene Overſetters dat van Hoſeas cap. 1. alſo verklaren §. 556. Om dit daarmede dan te vergelijken / ſo ſpreek ik anders niet dan dus. §. 557. Wilmen nu ook eens op deſe wyſe van dit doen des Duivels met den Heere Jeſus ſpreken, ik meine datmen daar toe alſo grote reden heeft. Hier ſtel ik dan niet vaſt / dat deſe ſaak niet anders kan begrepen worden: maar gebe die ſechs in bedenkinge / indienmen wil op deſe wyſe ſpreken, datmen daar toe al ſo grote reden heeft als onſe Overſetters by dat van Hoſeas. Maar nergens heb ik hunne redenen als myne eigene voorgeſteld. Men ſie ſechs wat te rugge na 't begin des hoofdſtux toe. Nu verbolg ik op de laatſte plaats aldus. Van den Geeſt wierd Jeſus wegh geleid na de Woeſtyne, om verſocht te worden van den Duivel. So ſchryft Matthæus: en Lukas, dat hy *vol des H. Geeſtes* was. Stefanus, *vol zynde van den H. Geeſt*, ſagh Jeſus ſtaande aan Gods Reghterhand. Hand. 7: 55. Is dat lichamelik geſchied? dat en hoor ik niemant reght uit ſeggen; en wat was de Geeſt in ſulken volheid nodigh tot een vleeſchelyk gefight? God wilde dan &c. Hier volgen nu de voorverhaalde woorden: en daarna het gene verder tot verklaringe van ſulken meininge dienen kan. Daarna ſeg ik wel duidelik §. 558. of §. 12. deſſelfden hoofſtux: Dunkt iemant dat hier ſwarigheid in ſteekt, ſo ik het dus verklare? en dat die dan ſo groot wel is, datmen liever dan myne uitlegginge toe te ſtaan, den Duivel, die 't van elders niet en is, uit deſe plaats ſo groot wil maken, datmen eindelik met hem verlegen ſtaat? Liever ſeg ik dan, dat ik de Schrift in ſulke dingen niet verſta, dan die ſo te verklaren, datter misverſtand uit ryſen moet. &c. Hoe veel verſchilt dit van het gene ſy my opdichten / als of myn ſeggen ware / dat de Verſoekinge des Duivels anders niet en is? Want het blykt hier / dat ik liever ſegge niet te weten wat het is / dan te ſchryven dat het anders niet en is. 't Overige ſal de Leſer vinden in den laatſten druk / beſonderlik §. 17. en in myn Kort Bericht c. 5. §. 18. en Viervoudige Beantwoordinge p. I. 59. 60 / 61.

44. XIV. §. 479. *ſub initio* II. 14. §. 7. II. 15. §. 7.

Van den Engel aan 't volk Iſraël beloofd: het ſchynt dat hy die Wolke, daar beſteld ten teken, en met een ten middel ſyner tegenwoordigſte werkſaamheid (ſo te ſpreken) tot hoede van ſyn volk, den naam van *Engel*, dat is Bode, geeft.

Dit moeſtmen eens behoorlik na ſien; en de redenen wel overweghen die ik daar te bezde brenge / waarom het my ſo ſchynt. Schynen is geen ſeekerheid: derhalven ſoek ik die in 't antwoord tot oploſſinge der ſwarigheden; die ik ſegge dat my in de vergelijkinge der plaatſen / welke hier van

Wolke

Wolke daar van Engel ſpreken / zijn ontmoet. Maar dit neemt die ſwarigheid niet weeh / datmen myne woorden noemt aanſtotelyk en hard: of myne ſtellingen vreemd en gevaarlyk: ſo dit doch geene ſtellinge / maar alleen een vraagſtuk is; daar ſp my het antwoord noch op ſchuldig zijn. Want met ſcheiden noch beſchuldigen ben ik geensins te betalen.

Ik ben dan hier niet ſchuldig: ſal echter doen als of ik ſchuldig ware / en tonen / na 't gevoelen onſer Leeraars / dat het met den ſtijl van ſpreken in de Schrift wel over een komt / van Wolken Engelen te maken. Doch daartoe behoeve ik hier geen nieuwe ſtof; alſo die op het allereerſte proceſſtuk hier al is te pas gebraght / pag. 14. en 15. daar de hoogduitſche Kerke ſingt op den 104. Pſalm. zu engeln macheſtu die ſchnellen wind; en de Franſche / *des vents fais tes heraults, poſtes & meſſangers.* So ook in 't Latijn / *ſunt angeli ſtatus tui leves &c.* Waarom zijn gewoone Winden meer Engelen dan een ongewoone Wolk? Het komt derhalven op den naam niet aan / maar op de ſake ſelf: waarover ik niet meer en hebbe te bewijſen / ſo lang als my de ſwarigheid / daar van my voorgeworpen / niet eerſt is opgeloſt.

45. XV. §. 432. *ab initio.* II. 10. §. 11. II. 11. §. 10.

Jakobs worſtelen met God, en de ſpraak die ſy met malkander hielden, acht ik, dat gelijk als anders telken male, voor en na, in een nachtgeſighte is geſchied----- Hem docht dan in dit geſighte, dat hy worſtelde met enen man, ſo de gedaante was die hem verſcheen. De kraght der Inbeeldinge, die hier van beſonderen godliken indruk was, deed hem ſyn lichaam niet by inbeeldinge, maar in waarheid ſo kraghtiglik beweghen, dat hem ſyne heupe daar af dus verwrongen wierd.

Deſe eene plaatſe weet ik niet dat noch van iemant mijner tegenſtanders is voorbygegaan. Een teken dat ſe daar groot werk af maken: en noch meer / alſo een voornaam man / die myn geheel Boek op een half vel papiers (na ſijn ſeggen) wederleggen kan / ene ſonderlinge predicatie daar op alleen gedaan; en ſulken over daar in heeft betoond / dat de ganſche Kerke ſcheen in laſt te zijn / ſomen Jakobs worſtelinge na de letter niet verſtond. Dat was dan / dat hy waarlik met God ſelf lichamelik gworſteld / en een menſche waarlik ſterker is geweeſt dan God: want hy heeft hem overmogt. Dat ſal dan na 't gevoelen deſer mannen niet hard noch aanſtotelijk, noch vreemde of gevaarlike ſtellinge zijn. De Schrift en word dan niet verdraait / wanneermen insgelijx maar ſeit / dat Jakob waarlik enen ladder aan den Hemel / en d' Engelen daar op en neder klimmende geſien heeft. Neen / ſult gy ſeggen: daar ſtaat het by dat het in den droom geſchied zy; hier niet. Maar 't ſtaat ook by Hoſeas niet / dat

het in geſighte van hem zy geſchied / het gene hy in 't 1. hoofdſtuk ſchryft: nochtans dunkt onſen Overſetters / neffens anderen / dat het een geſighte zy geweeſt; gelyk ik dat in 't 21. hoofdſtuk van myn II. Boek §. 10. aangewesen hebbe. Doch van de ſake ſelf te ſpreken / is hier nu de plaatſe niet: de Leſer ſie eens na / wat ik elders daar van aangetekend hebbe / ter Viervoudige Beantwoordingen p. I. 59. 60. Het komt meeſt op de woorden aan; onder welken dat van inbeeldinge aan de laſterſucht tot voedſel heeft geſtrekt; als of ik hadde willen ſeggen / dat ſich Jakob maar wat ingebeeld / doch in waarheid diergelyke niet ervaren heeft. Maar ik hebbe ſelf niet konnen denken / datter menſchen weſen ſouden die my uit die woorden ſulken ſin opdichten konden. Des ik ook geen moeite nodig achte / om my ſelve by alſulke menſchen te verſchonen die geen reden plaatſe geven. Dan ſy moghen Martijr wel eens horen ſpreken / die daar onder anderen dus afſpreekt. Openbaringen by Inbeeldinge, *imaginarias apparitiones* ontkenne ik niet dat den profeten ſomtyds zyn gebeurd; wanneer ſy ſeiden, datſe God of Cherubyn, of andere dingen van dien aart geſien hadden. Want alſo dat in hun verſtand of Inbeeldende Kracht (*mente vel imaginandi facultate*) te pas gekomen is: ſo kan het door gedaante, afbeeldingen en ſchynſelen geſchied zyn. *Loc. comm. Cl. I. cap.* 12. §. 13. En noch meer. Dit waren altemaal tekenen en bewyſen van Gods of der Engelen tegenwoordigheid. Ende wierden den Vaderen in den droom of wakende voorgeſteld: ook wel by wylen door Gods Geeſt en dienſt der Engelen, op Gods bevel, de *Phantaſie* of inbeeldinge der menſchen met ſulke gelykeniſſen en uitdrukſelen (of afdrukſelen, *typis*) gevormd: (of bewerkt, *formabantur*) waar door dan alſo ſeer in de gedachten van degene die het ſo begrepen (*in cognoſcentium animis*) wierd uitgedrukt het gene God vertonen wilde, als of daarmede d' uiterlike ſinnen waren aangedaan geweeſt, *quum ſi externos ſenſus feriiſſent. Cap.* 4. §. 3. En dat is myn gevoelen ook.

Nu ſal 't voortaan beſonderliker op ontallike paſſagien der H. Schrifture aankomen / die ſy ſeggen dat ik al te byſter en te ſchandelik verdraaije. Dit laat ons nu dan ſien.

46. XVI. §. 406. en 408. II. 8: §. 6, 8. II. 9. §. 6, 8.

Door de *Engelen* 2 Pet. 2: 4. Jud. v. 6. worden verſtaan de verſpieders des lands Kanaan.

Dit word ſo trouwelik verhaald / als ſlus dat van de Verſoekinge des Heeren door den Duivel. Want die woorden ſtaan niet in myn Boek. En wat den ſin betreft: wat ſtraffe draagt Daillon / die dit ſo duidelik ter neder ſtelt; en echter noch ten vollen niet bewyſt? Ik daarentegen / die 't bewys noch verder geve / en ſtelle 't evenwel niet vaſt: die ſyne uitleggінge daar uit verhale dan na duidelik geſeid te hebben / dat ik ten vollen my niet overtuigd

tulgd en vinde, dat deſelve vaſt gaat. §. 403. II. 8. of 9. §. 3. Daarna ſo heb ik noch by de drie laatſte drukken in 4°. op §. 11. daar achter aangevoegd. Dit en heb ik, waarde Leſer, geenſins bygebragt, om u die verklaring op te dringen; of de gemeene uitlegginge te verwerpen. Want de ſake blijft daarom in weſen: enſ. te weten / dat de Duivel oorſaak van de ſonde zy / het gene ik daar te voren §. 1. al bewesen hadde. Maar ſo de mannen trouwelik hier myne meining hadden willen seggen / al waren 't myne eigene woorden niet: ſy moeſten 't dus ons hebben voorgeſteld. Door de *Boden* 2 Pet. 2: 4. Jud. v. 6. kanmen ook verſtaan de genen die geſonden zyn geweeſt om 't land Kanaan te verſpieden. Doch nadien onſe Overſettinge 't woord Engelen daar heeft / waar door gemeenelik die hemelgeeſten te verſtaan zijn: ſo geven ſy 't daarmede deſen ſchijn / als of ik veel verbeterde / met alſo te ſchryven / als in 't gemelde hoofdſtuk bveeder magh geleſen worden. Maar wat is dit nu? hard en aanſtotelijk? Voorwaar / denk ik / die ſich lichter aan boſe menſchen dan aan boſe Engelen ſtoten. Is het eye vreemde ſtelling? So moeten ons de menſchen vreemder zijn dan de Engelen die geſondigd hebben: of de tydelike ſtraffe / (verder weten wy het niet) daar wy de geſchiedenis af weten / op der Aarde; dan de eewige verdoemenis des Duivels / daar ons geen hiſtory van beſchreven is / in de Hell. So is 't dan vreemder tale / den menſchen die een lichaam hebben / toetenen / en plaats en duiſterniſſe toe te ſchryven / die ſy eigentlik ook lyden komen; dan den onlichamelikken geeſten / op wien deſelve anders niet dan ganſch oneigentlik en by gelykenis paſſen te zijn. Is 't gevaarlike ſtellinge? waar in is dat gevaar gelegen? geſteld zijnde dat het beide waar is / der boſer Engelen val ter Hellen / en de val der Iſraelyten in de woeſtyne: wat is 'ſer meer gevaars in 't een als in het ander / of ik ſegge dat die twee Apoſtelen van d'erſte of van de laatſte ſpreken? Hoe menigmaal ontmoet ons by d'uitleggers ſulk een verſchil? Op 't laatſte ſal 't moghelik eene byſtere en ſchandelike verdraajinge der Schrifture zijn. Maar van wat ſchrifture? der uitleggeren / die het dus eenparig draaiden op de Duivelen / 't gene ik nu draaj op menſchen. Doch ſo ſy 't grieksch woord ἄγγελοι *angeloi* eenparig hadden willen overſetten / en in den text ſtellen boden, gelijk het heet: daar ſoude weinig aan te draajen zijn. En ſo ſy 't dus dan hadden willen uitleggen als Daillon en ik: ſo ſouden ſy verdraajers zijn geweeſt / die 't ſo verklaarden als ſy nu. Siet daar nu / al dat groot gevaar / dien aanſtoot / en die vreemdigheid: d'oude vryheid te herneemen / om niet weder op ſijn paapſch / ons aan menſchen leſſen / of geſagh / of aan menigte te laten binden.

47. XVII. §. 627. II. 25. §. 17. II. 26. §. 17.

Door de *Duivelen* Jak. 2: 19. de Heidenſche Prieſters.

Deſelf de ontrow: maar willenſe de waarheid ſeggen / laat het ten uiterſten maar zijn door de *Dæmonia* de Heidenſche Prieſters. Want ik met alle kragt

kraght beweere / dat dit woord / by Jacobus daar gebruikt / in de H. Schrift nooit Duivelen beteken̄t. En al ſtond er διάβολοι *diaboloi*, dat is duivelen; ſo ſouden 't volgens onſe eigene Overſetters geen helſche geeſten / maar boſe menſchen moeten zijn. Men leſe mijne Viervoudige Beantwoordingen p. I. 67/ 68. als mede Kort Beright 7. §. 16.

48. XVIII. §. 491. II. 16. §. 4. II. 17. §. 4

Door *den Duivel* Jak. 4. en 1 Pet. 5. boſe menſchen.

Dit is by my buyten allen twyfel; en tegen alle voorwendſel genoegh beweerd.

49. XIX. §. 638. II. 26. §. 10. II. 27. §. 10.

Door de δαιμόνια [*daimonia*] die Chriſtus uitgeworpen heeft ſekere boſe ſiekten, die de herſſenen belemmerden, en d' inwendige ſinnen krenkten.

Niet alleenlik op de plaatſe hier beſonder aangewеſen / maar door al dat ganſche hoofdſtuk / met de drie navolgende gebe ik aan den Leſer te verſtaan / wat in deſen mijn gevoelen zy. Doch dat kan niet hard zijn / aangeſien dat alle uitleggers toeſtaan / dat geen beſetene ſonder ſiekte waren. Niet aanſtotelijk, als voor degenen die ſich lichter aan eens menſchen ſiekte dan aan duiſenden van Duivels ſtoten; gelijk de man die ſeide / dat hy een ganſch Legioen daar van in hadde. Vreemd in dien deele / dat het geenſins van den Duivel ſoude zijn geweeſt; alſo ſy 't alle vaſt ſo hebben willen: maar noch veel vreemder / ſo na hun gevoelen een verſierde Dæmon / ja de Duivel ſelf den menſch lichamelik beſetten en beſitten kan. Of is 't gevaar van mijne ſtelling groter / ſo de Duivel ons niet deeren kan? dat wil ik wel eens nader horen. Maar doch d' ontelbaarheid van die paſſagien der H. Schrifture komt hier ontrent op tſeſtig uit / daar een ſelf de woord van Duivelen door d' Overſetters is geſteld / en 't in den grondtext niet en ſtaat. Daar uit te draaijen / datter dus door anderen was ingedraaid; en wederom daar in / het gene daar behoort; is al die byſtere en ſchandelike verdraajinge diemen my te laſte legt.

50. XX. §. 653. II. 28. §. 5. II. 29. §. 5.

Door den *onreinen Geeſt* Matt. 8. Mar. 5. Luc. 8. een *volſtrekte dulligheid.*

Ik gedrage my in deſen tot den vollen inhoud van dat ganſche hoofdſtuk / en beſonderlik §. 4 — 18.

15.

51. XXI. §. 565. II. 28. §. 21. II. 29. §. 16.

Door den *Satan* Luk. 13. een ſekere krankheid.

Die dat deel wel leeſt / en 't gene daar ik in het ſelve voorts op wyſe / ſal genoegſaam ſien wat ik daar ſegge / en de reden die my daar toe braght.

52. XXII. §. 675. 676. II. 29. §. 12. 13. II. 30. §. 12. 13.

Door *het geſlaghte* het welk niet dan door *bidden en vaſten uitvaart*, Matt. 17. niet het geſlaghte van geeſten; maar van gelovigen, of liever gelove.

Is die ſtelling ook aanſtotelyk en hard: sy moeſt nochtans al wat geſlepen zijn / ſints datſe Knatchbul eerſt ter banc braght. Doch voor ſo veel als ſijne uitlegginge noch ſo gemeen niet is: 't magh evenwel niet vreemd noch voor gevaarlijk zijn geacht / dat het gelove ook uitgaat, als dat van die te Teſſalonika. 1. Teſſ. 1. 8. ſo wel in kraght als in gerught; gelijk Gods Woord ook uitgaat als het kraght doet / Rom. 10: 18. en de kraght van Chriſtus uitging, wanneer hy wonderen dede ende ſiekten genas. Mark. 5: 30. Luk. 8: 46. Maar eindelik behoorden onſe mannen ook te denken / ſo de redenen / die Knatchbul van ſijn seggen geeft / en ik daar kortelik verhale / hen niet en voldoen: dat ik ſo menigmaal als 't Boek in 4°. is gedrukt / §. 14. daar achter aan met duidelike woorden ſegge; dat ik niet al te vaſt op die verklaringe wil ſtaan, om datſe wat gedrongen ſchynt. Nochtans deſelve daarom niet verwerpende / maar tegen over d'andere ſtellende: *met redenen aan weder ſyden* / waarom ik niet veel keurs daar in kan ſien. De broederen Gedeputeerden dit dan weetende / en echter ſwygende; doen 't gene broederen ganſch niet betaamt. Tien exemplaren zijn in 4°. tegen een in 8° gedrukt / en van later datum: het eene word gemeld ten quade / en het ander niet ten goede. Merkt / Leſer / hoe sy tegen my het quade ſoeken: en wacht met een / tot sy u ſeggen wat quaad / wat onheil of gevaar in die verklaringe van Knatchbul ſteekt.

53. XXIII. §. 661. II. 28. §. 14. II. 29. §. 14.

Door de *Duivelen* die in de verkens voeren, Luk. 8. een tuimelgeeſt, met den welken sy geplaagd wierden.

Dit heeft Daillon ſo veelig moghen ſchrypen / daar hy 't echter noch niet half bewijſt; my die het breeder uitleg en bewijſe / moeſtmen eerſt weerleggen

leggen / en dan ſtraffen. Maar ik hebbe noch niet een bewijs van anderen geſien / dat niet met onverſchonelike dolingen doorſpekt is / en door eigene ongerijmdheid by gemeene leken opgeloſt. Doch 't komt hier op de ſake niet eens aan: dan wat meeſt hard en aanſtotelik is; dat ene kudde verkens teffens met alſulke dulligheid bevangen / of van ettelike duiſend helſche geeſten ingenomen zij? Wat valt den menſchen harder te geloven: het gene ſy voor oghen ſien / gelijk hier van de verkens en derſelver dulligheid; of 't gene ſy maar horen ſeggen van den Duivel / (ſo hier de Duivel ſpraak) die niet en doet dan liegen? Wat vreemdigheid in myne ſtelling? Is dan de dulligheid / die menſch en beeſt bevangen kan / den menſche vreemder dan de Duivel? Of ſteekt er meer gevaar in ſo men ſegt / dat Chriſtus met een woord volſtrekte dulligheid geneſen heeft; dan dat hy menſchen van de koorts of andere ſiekten heeft verloſt? Maar neen: het is de Schrift te byſter en te ſchandelik verdraaid, van ſo veel duiſend duivelen volſtrekte dulligheid te maken. Is dan het gene een dul menſche ſeit de heilige Schrifture? 't Is erger 't gene Gods Woord niet en is Gods Woord te maken / dan het blotelik verdraajen: hoewel dit ook ganſch niet en deugt. Maar ik verdraaj de Schrift / niet wanneer ik dulligheid noeme 't gene de Schrift ſelf ſo noemt: want doe hy verloſt was / ſaghmen hem by ſijn verſtand. Luk. 8: 35. daar hy dan te voren niet by was. Ten laatſten noem ik dat verdraajen van de Schrift / ſo iemant Dæmons maakt tot Duivelen, gelijk ſy alle doen die my beſchuldigen.

§. XXIV. §. 688. II. 30. §. 12. II. 31. §. 12.

Door den *God deſer eewe* 2 Kor. 4. den buik of weereldſche begeerlikheden.

Segt my broeders Deputati Synodi: is de buik van deſe eewe, of van de toekomende? Ik behoeve uw antwoord niet: Paulus ſeit my / dat God beide buik en ſpyſe ſal te niete doen. 1 Kor. 6: 13. des is ſijn duren langer niet dan deſe eewe duurt. In deſe eewe (ſeit deſelf de Paulus) is de buik een God van ſommige menſchen / Fil. 3: 19. die van de weereld zijn, en welker deel in dit leven is. Pſal. 17: 14. Is dat nu hard en aanſtotelijk, te ſpreken niet deſelf de woorden / in den ſelf den ſin als de Schrift ſelf ſpreekt? Is 't ene vreemdere ſtellinge, den buik en de weereldſche begeerlikheid verblinding toe te ſchryven; dan de duiſternisſe, die den menſchen d'oghen verblind; ſo als de Schrift uitdrukkelik getuigt? 1 Joh. 2: 11. Of is 't gevaarlik iets te ſtellen / 't gene Gods Woord ſtellender wyſe meer dan eenmaal / en ſo duidelik verklaart? Maar dat is billik hard te noemen / ſo iemant God ſelf hoort ſpreken / en dan ſeit: deſe reden is hard; wie kanſe horen? Joh. 6. 60. Zyn dat dan geleerde / 't moeten wel onvaſte menſchen zyn / wien Gods Woord ſelf aanſtotelijk is. Vreemd moet ons billik voorkomen / ſo Gods eigene tale en uitgedrukte woorden by leeraars der gereformeerde Kerk geacht zyn als wat vreemds. Hoſ. 8: 12. Dat komt van meeſters taal en ſtijl te willen

volgen

volgen; om de woorden der Schrifture te verſtaan ſo als elk van de ſijnen onderweſen is. Gevaarlike ſtellinge: den Duivel enen God te maken, daar Gods Soon de Koning is; gelijk ik dat in 't 34. hoofdſtuk breeder segge. Byſtere en ſchandelike verdraajinge der H. Schrifture! het gene elders kenne-lijk op 's menſchen eigene verdorventheid en misbruik deſes leevens is geſeid, den helſchen Duivel toe te paſſen; denſelven uit de Hel te halen, en tot des Weerelds God te maken; ſonder taal of teken van Schrifture.

55. XXV. §. 689. 691. II. 30. §. 13, 15. II. 31. §. 13, 15.

Den overſten van de maght des Luchts, des geeſtes die werkt in de kinderen der ongehoorſaamheid. Efeſ. 2: 2. Wat ſin brengt dit dan uit? De *Geeſt* die in alſulke menſchen heerſcht, is de natuurlike drift hunder vleeſchelike begeerlikheid: dat is uit het 3 veers genoegſaam openbaar. De *Lucht* van dien geeſt, is ſyn aart; gelyk alle dieren en vrughten gaarne na de lucht, die over een land gaat, aarden willen. Daar van ſeitmen; *het heeft er de lucht af; het is van goede of van quade lucht.* Coccejus is hier mede van gevoelen, dat de woorden *Geeſt* en *Lucht* beide oneigentlik alhier te leſen zyn; ende *betekenen*, ſeit hy, *alle benevelingen des verſtands, en alle driften, ingevingen en aanporringen ten quade.* Den Grieken is die betekeniſſe van dit woord mede niet in alles onbekend: en komt hier ſonderling te paſſe 't gene men op Sofocles aangetekend vind; dat *ἀὴρ aëer de lucht*, ſomtyds van den vuilen reuk verſtaan word, dien de menſche in den ſtoelgang van ſich geeft. Want ſeker, 't is een vuile lucht, die uit de begeerlikheid der ſonde komt. Nu, de *Maght* van de Lucht, wat is dat anders als 't vermoghen, dat die vuile drift op der menſchen herten heeft; en die *Overſte* 't geheel beleid, dat de menſche door alſulke driften in ſyn leven houd?

Van §. 689. dat is II. 30. of 31 §. 13. brengen ſy niet anders hier ten voorſchyn / dan alleenlik de ſchriftuurplaats Efeſ. 2: 2. en daar op terſtond §. 691. dat is §. 15. van 't begin af tot na 't einde toe; maar 't einde niet. Waarom? Ik ſie geen andere reden / dan om mijne woorden / ſonder mijn bewijs of reden mijner uitlegginge / (die ſy dus al willens overſlaan / hard en aanſtotelijk te doen voorkomen: op dat mijne ſtellinge vreemd en gevaarlyk ſchyne / en deſe Schriftspaſſagie al te byſter en te ſchandelik verſtaid. Maar wat daar van zy / ſal d' opmerkende Leſer ſelf door 't nasien mijner ganſche redenvoeringe verneemen. Had ik hier Coccejus in 't geheel gevolgd / gelijk ik maar ten deele doe: 's mans achtinge had mogelik

die hardigheid verſacht / en allen ſteen des aanſtoots weeh genomen. Want men magh ſich nu niet langer ſtoten aan 't gene ſuiver met de leſſen van Coccejus over een komt; tſedert dat by alle Claſſen en Synoden eens beſloten is / datmen van die dingen niet meer ſpreken ſal. Nu / ſomen eens de hardigheid, aanſtotelikheid, de vreemdigheid en gevaarlikheid, de bylterheid, en ſchandelikheid van uitleggínge deſer ſchriftpaſſagie bemerkt; dergene die gemeen / of mijne in 't beſonder is: wat is het meer / dat ik de Lucht en Geeſt te ſamen voege / die in de Schrift veeltyds van eenen name zijn / en 's menſchen eigen lichaam met desſelven lucht en geeſt dus door malkanderen en op malkanderen laat werken; of dat ſy hier den Duivel (die niet eens genoemd word) uit den Afgrond in de Weereld halen / en de Lucht aan hem ten beſte geven / en 't menſchdom onder ſijne voeten ſtellen / om als Voſt en Koning over hen te heerſchen? So gemeen als deſe overleveringe is: ſo hard / ſo vreemd is 't ook / ſo gevaarlik / ſo aanſtotelik / dat ſo veel geleerde mannen dit ſo ſtellen / d' een voor d' ander na; ſonder dat ſich een van allen ooit bedacht heeft / om daar van bewijs te geven. Des komt het hen ſo hard, vreemd en aanſtotelyk, en wel gevaarlyk voor / dat ik 't eiſche; alſo ſy 't niet en ſouden konnen doen. Derhalven ſal my hunne uitleggínge / met veel groter reght en reden / ene byſtere en ſchandelike verdraajinge der Schrifture zyn.

Tegen-Bewijs.

Dus verre op dit ſtuk dan klaarlik zijnde aangewesen / dat het geenſins is gelijk ſy my beſchuldigen / dat ik als met opſett menigte ſchriftuurplaatſen verdraaid hadde; alſo ik meer niet dan der menſchen uitleggingen verandere daar 't nodig is: ſo zijn ſy grotelijx van oneerbiedigheid aan 't goddelijk Woord te beſchuldigen / die ons menſchelike woorden eben hoogh / of in deſelf de plaat ſe ſtellen. Want ſy noemen dat Schriftuur verdraajen, ſomen hunne ſchriften / ik en ſegge niet / verdraait; dan ſlechs blindeling niet volgt; maar enen andere ſin daar uit kan halen, dan daar in gedraaid was / van de genen die niet meer te ſeggen hebben dan elk een van ons. Salmen die dan volgen om hun groot getal / ſo zijn wy paapſch: en volg ik mede / ſy ſullen dan noch een te meer zyn / doch daarom niet meer. Maar haddenſe gedaan als ik / met weinigen die my daarin zijn voorgegaan; ſy ſouden ſulken menigte niet eens geworden zyn: dat is / indienſe ſelf op hare voeten ſtaande / geen meeſters leeringen / door menſchelike achtinge / gevolgd; en om de minſte moeite en het meeſt gemak / ſonder eigen onderſoek ſlechs aangenomen hadden. Ik maak hen dan alle ſchuldig aan verdraajinge van menigte ſchriftuurplaatſen / ſo vele alsſer zijn die ſeggen deren dat ik 't doe. Want nadien ſy geen ander bewijs konnen voortbrengen / dan de overleveringe der Ouden / of de redenen die ik weerlegge; en ik daar tegen alle regelen van reghtmatige uitleggínge

ge en vertalinge volge: so zijn sy 't die de Schrift verdraajen / en niet ik. ☞ En hoe verre ik af ben van sulk wan-bedryf / ook in aansien der verklaringen dienen doorgaans in de boeken vind: so wil ik veel meer plaatsen tonen / daar ik reden hadde van hen af te gaan / of ten minsten nader ondersoek te doen; en nochtans my selven daar aan houde / toegevende 't gemeen gebruik daar d'uiterste noodwendigheid my niet en perst. Ja indien de sake so veel tijds en arbeids enigsins vergoeden konde / als daar toe wel nodig ware: ik soude alle de Schriftuurplaatsen / die ik na 't gemeen gebruik uitlegge / of te passe brenge / hier op een register stellen; ('t gene ik echter hope by 't voleinden van het vierde boek te doen) en den Leser selve te doen sien / het gene ik nu (hoewel met volle sekerheid) maar seggen kan.

Sy gaan voort in 't beschuldigen / en seggen so als volgt.

Voorts lopen de genoemde boeken aan tegen de Leere van de Gereformeerde Kerke, ende de Formulieren van eenigheid, by alle de Leeraars en ook by hem aangenomen, en ondertekend: en wel met namen in het stuk *van de werkingen der Geesten* (somen spreekt) *na buiten*, Lit F. alsmede in het hoogwichtig poinct van de *Godlike Voorsienigheid*. Lit G.

't Is onvoorsightigheid en onbescheidenheid met een / so als hier dese mannen spreken. Onvoorsightig: dat se noemen de Gereformeerde Kerke, hare Leere en Formulieren; als of dien dat gevoelen eigen ware daar ik tegen schrybe: daar sy doch wel weten / dat van alle dese dingen / daar ik in dit werk af handele / niets in onse Kerken is te vinden / of het is daar buiten noch veel meer. Dus doen sy dan de eere der Gesormeerde Kerk te kort / wanneer se seggen dat het hare Leere / ja hare eigene Formulieren zijn / daar so grove dolingen / als ik ondekke en weerlegge / souden in begrepē zijn: sonder daar eens by te voegen / dat deselve noch veel grover en veel breeder buiten ons in swange gaan. Dat doe ik evenwel / die I. 22. §. 1. uitdrukkelik verklare / dat geen Kerken minder onder 't Kristendom dese dingen onderhevig zijn dan wy. Dienvolgens ben ik 't eerder die deselve voorsta / en so veel als moghelijk verschone: maar de Deputati die haar openlik ten toon stellen / door te seggen / dat so bystere gevoelens zijn de Leere der Geresormeerde Kerk.

Noch verder gaat hier d' Onbescheidenheid. Daar in voor eerst dat sy / in plaatse van te seggen / (so der wat te seggen ware) datter dingen in mijn Boek zijn / strydig met de Leere der Gesormeerde Kerk: het nemen op het alderbreedst / de boeken self daar voor uitmakende / als of die beide waren om de Leere der geresormeerde Kerke te bevechten; om dus het werk / en

woorts den ſchryver dies te hatelyker te beſwaren. Een anderen was 't niet genoegh te melden van de Leere; maar moeſten ook de Formulieren hier genoemd zijn / als van my mede ondertekend zijnde; om de ſake deſen ſchyn te geven / of ik ſo lichtveerdig ware / dat ik tegen myn gegeven woord en hand was aangegaan. Doch om in deſen kort te zijn / ſo ſal de Leſer ſyn genoegen vinden in 't gene ik ter Viervoudige Beantwoordingen p. II. 44--- 47. en 61--- 64 breeder van dit ſtuk gehandeld hebbe.

Van die algemeene beſchuldiginge gaan ſy over tot twee ſonderlinge ſtukken: de Werkinge der Geeſten en de Goddlike Voorſienigheid; dieſe onderſcheidentlik op hunne wyſe met uitgeſochte plaatſen van myn Boek betonen ſullen dat ik leere / tegen het gevoelen van de Kerk. Dat laat ons nu dan ſien.

Op de Letter F.

Van de werkingen der Geeſten na buiten, (ſo ſy dat bepalen) brengen ſy ook tweederhande ſtaaltjes by; d'eerſte die d'Engelen / d'andere die de Duivelen betreffen. Sy ſtellen eerſt iet uit de Formulieren; waar tegen ſy dan meinen / dat de plaatſen ſtryden / die ſy uit myn Boek getrokken daar dan nevens laten volgen.

Aangaande d' Engelen is dit.

De XII. Artykel van de Nederlandſche Confeſſie ſegt van de goede Engelen: *God heeft de Engelen goed geſchapen, om ſijne ſendboden te zijn, en ſijne uitverkorene te dienen.*

57. I. §. 422. *in medio* [in 't midden] II. 9. §. 15, 16. II. 10. §. 20, 21.

En wat reden iſſer om te denken, dat de vyanden op ene andere wyſe van de Engelen verſlagen worden, als God van hen gedragen word? het een word hen ſo wel als 't ander toegeſchreven. Word dan het een oneigentlik geſeid, ſo maghmen't ander ook niet eigentlik verſtaan. De meininge is dan ſlechs, dat d'allerhoogſte Majeſteit menſcheliker wyſe, by gelykenis, van 't gene by de menſchen t' allerheerlijxt is, de volmaaktſte ſchepſelen tot ſijnen dienſt gebruikt.

Al is 't dat dit myne eigene woorden zijn; ſo en verſta ik echter die ſo grondig niet / dat ik ſien kan hoe deſelve ſtryden met de woorden / daar uit de Belydeniſſe voorgebraght. Want die ſpreken van de ſake / dat de Engelen van Gods wegen ook ſijne uitverkorenen dienen: ik hier van de wyſe / hoe ſulx te verſtaan zy. Wat het ſtuk ſelf betreft / ſo veel als deſe plaats be-

behelſt: daar op is 't antwoord in de Viervoudige Beantwoordingen p. II. 64, 65. na te ſien.

58. II. §. 423. *ab initio* [van't begin] II. 10. §. 1. II. 10. §. 23.

De Schrift dan, als geſeid, ſich na ons voegende, ſtelt ons al watmen in de weereld ſiet, of bemerkt, in dier voegen voor, als het ons betreft. D' Engelen derhalve als *gedienſtige Geeſten*; Heb. 1: 14. niet alleenlik ter eere van God, maar ook tot welſtand van ſijn volk. Vorders weten wy niet wat d' Engelen zyn, of watſe doen. Ik denke dat ons d' Engelen bewaren, helpen en op de handen draghen, gelijkſe eten ----- Een Engel legert ſich om ons, draagt ons, leid ons; vecht voor ons; plaagt den boſen, ſlaat hem dood: alles in dier voegen dat God ſelf het werk vaſt doet.

Men leſe toch het ganſche hoofdſtuk / of ten minſten maar dit eene lid geheel / ſonder uit of af te laten; 't gene tot verſtand der ſake dienſtig is: en dan laat ons ſien / of 'er wel de minſte reden zy / om 't gene de Gedeputeerden ſeggen daar uit af te leiden. Voornamelijk ſal hier de Leſer wel te reghte raken / ſo hy den laatſten druk in 4°. volgt. Voorts is mijn antwoord over deſe plaats te vinden ter Viervoudige Beantwoordingen p. II. 64, 65. En dewijl al meeſt het ſelf de op de volgende uittrekſelen te paſſe komt / ſo ſal ik die ſlechs achter een hier ſtellen; en dan op alle teffens my verklaren.

59. III. 427. *ab initio* II. 10. §. 5. II. 11. §. 4.

Wat ſeg ik dan? dat het niet waar is 't gene hier van d' Engelen geſeid word? Dat zy verre: maar dat het niet en blijkt, dat een Engel daar in heeft gewerkt, 't gene Gods werk en der Nature was. Hoe komt dan een Engel hier te pas? Ik ſegge, tweeſins: dus by David, en weer anders by Herodes. Dat David enen Engel dus gewapend ſagh, 't was om hem ſightbaarlik te doen begrypen, dat het Gods beſonder oordeel was, die ſich menſcheliker wyſe dus vertoonde: gelijk een Koning of een Reghter die ſyne ----- En wat Herodes belangt: de dodelike plage, hem ſchielik overgekomen, gelijk 't Joſefus ook (hoewel met enig inmengſel van verdichtſelen) verhaalt: word, als een bewijs van Gods beſonder oordeel, enen Engel, als ſynen dienaar toegepaſt. Want, menſchelik geſproken, de Righters hunne dienaars tot uitvoeringe der ſtraffen aan de misdadigers gebruiken.

60.

60. IV. §. 430. *ab initio.* [Dit getal ſtaat tweemaal in den eerſten druk in 8°. en deſe woorden op de tweede plaats] II. 10. §. 9. II. 11. §. 8.

Hoe ſalmen dan verſtaan, 't gene Gods regelmatig Woord van de verrightinge der Engelen meld? So als van de *Wolke* die onſen Heere *opnam datmen 't ſagh*; Hand. 1: 9. daar eigentlik geen Wolke toe bequaam noch nodig was. So als Elias *in een onweder* ten Hemel voer, dat in Donder en Blixem beſtond; waar in ſich *een vierige wagen en peerden* vertoonden. 1 Kon. 2: 1, 11. Wie is ſo ſot, dat hy 't alverſlindend vuur bequaam ſal achten, om enen menſche tot peerd en wagen te verſtrekken? Beſluit dan iemant uit het gene dat van d'Engelen gemeld word, datſe in henſelve maghtig zyn met menſchen te worſtelen, of hen door de peſte te doen ſterven; of dat een derſelven een overmaten talrijk leger teffens kan verſlaan: ſo wil ik insgelijx beweeren, dat een Wolke; ja dat ſelfs het Vuur bequaam is, om de menſchen van der Aarde na den hoogſten Hemel op te voeren. Wat ſeg ik dan? Gods kraght heeft Chriſtus en Elias opgevoerd; de Wolke en het Vuur waren ſlechs de tekenen ſyner Majeſteit. So ook, God ſloeg d'eerſtgeborenen in Egypten, de 70000. Iſraelyten, de 185000. Aſſyriers met de peſte; Herodes met enen ſmerteliken dood: d' Engelen zyn daar in genoemd, of vertoond, om de ſtatie te verbeelden, die ſo hoghen Majeſteit en ſo groten Reghter paſt.

In 't beſonder ſal ik hier alleenlik ſeggen/ dat ik my op dat van Elias nader verantwoorde in myn Kort Beright 8: §. 18. En aangaande die Aſſyriers: Joſefus ſelf verhaalt die hiſtory anders niet / dan dat deſelve (ſonder dat hy van den Engel meld) door Gods beſondere ſchikkinge aan de peſt geſtorven zijn; in ſijn er Oudheden het 2. hoof dſtuk van het 10. boek.

61. V. §. 433. *ſub finem* [tegen 't einde] II. 10. §. 12. II. 11. §. 11.

Dat was voor een beſonder werk van Gods wreekende gereghtigtigheid aan te ſien: ende moeſt met benaminge en verſchyninge eens Engels, met den degen in de vuiſt, opgeſchikt; en daar door de geſchiedeniſſe van aanmerkeliker geheugeniſſe zyn.

't Is van de peſte / daar af in Davids tijd 70000. in dzie daghen ſtierven. 2 Sam. 24. 1 Kron. 21.

62.

62. VI. §. 460. *circa medium* [ontrent het midden] II. 12. §. 9. II. 13. §. 9.

Soudemen't dan ook niet veilig daar by moghen laten ruſten, 't gene §. 401 --- 408. ['t moet zijn §. 419 --- 423. in 4°. II. 10. §. 16--23.] geſeid is: dat de Schrift van God als Heer en Koning over al, en beſonder van ſijn volk, op menſchelike wyſe ſpreekende; de ſchepſelen bemerkt als dienaars en uitvoerders ſyner willekeuren, en d'edelſten derſelven acht als degene die aan hem de naaſte zyn.

63. VII. **Ende alles by een wat hy van de werkingen der goede Engelen na buiten geſegd hadde.** §. 480. *ſub finem* [na 't einde toe] II. 14. §. 10. II. 15. §. 10.

Waar uit ik nu die twee gevolgen trekke. I. Dat van het doen der Engelen ontrent de menſchen niet ſekers uit de H. Schrift te halen is. II. Maar dat het alles dient wat men daar af leeſt, om Gods bedrijf ontrent der menſchen kinderen, na menſcheliken aart van ſpreken, op ene hemelſtatige wyſe te verbeelden.

Boven 't gene in den t'ſamenhang der redenvoeringen / daar ſy deſe ſtukken af gebrooken hebben / tot oploſſinge van alle ſwarigheid en nadere opening van mijn gevoelen is te vinden: ſo wijs ik mynen Leſer tot myne Viervoudige Beantwoordingen p. I. 35---44. en II. 65. en voege by de laatſte plaatſe / dat my Beza ſelf / ſo wel als Voetius / in deſen mede ſtemt. Want die ſeit in ſijne 23. predicatie over 't Lyden onſes Heeren fol. 187. col. 4. Dat God de Engelen ofte Menſchen gebruikt heeft, om ſulke werken uit te voeren, tegen de wetten der Nature. Hy ſeit ten eerſten dat het geen natuurlike werken der Engelen geweeſt zijn; daar de Schrift van ſpreekt; maar tegen de wetten der Nature. Doch het is van de natuurlike dat wy ſpreken. Ten anderen ſtelt hy de Engelen in deſen met de Menſchen even gelijk: welke God (ſeit hy) in ſodanige werken heeft gebruikt. En dat is 't ſelf de dat ik ook beweere / dat het altemaal miraklen zijn die God door dienſt der Engelen verright heeft; en dat daar uit niet meer van d'eigene kraght en aart der Engelen dan der Proſeten / 't gene ſy als menſchen konden doen / magh beſloten worden.

Van de Engelen gaanſe nu verbolgens tot de Duivelen over.

Van de boſe Geeſten ſegt de XII. Art. van de Nederlandſche Confeſſie. *De Duivelen en de boſe geeſten zyn alſo verdorven, dat ſy vy-*

anden Gods ende alles goeds zijn : na alle vermoghen als moordenaars loerende op de Kerke ende een ieder lidmaat van dien, om alles te verderven ende te verwoeſten door hare bedriegeryen.

Ende de Heidelbergſche Catechiſmus Vrage 127. ----- *ende daar toe onſe doodvyanden de Duivel, de Weereld en ons eigen vleeſch niet op houden ons aan te vechten.*

Op dit alles heb ik mede al geſeid wat dienen konde / ter Viervoudige Beantwoordinge p. I. 15. en II. 46. 66. Wy ſullen hier nu horen wat ſe uit mijn Boek hier tegen inbzengen ſullen.

Doch D. Bekker ſchrijft van de werkinge der Geeſten na buiten.

64. VIII. §. 506. *ab initio* [van't begin] II. 17. §. 9. II. 18. §. 9.

Hoe kan de Duivel dus regeeren? hoe kan hy de Kerk in 't algemeen, en elk een der gelovigen alſo beſtryden?

65. IX. §. 507. *ſub initio* [ontrent het begin] II. 17. §. 10. II. 18. §. 10.

Segt dan eens, hoe verſoekt hy ons?

66. X. §. 508. *in medio* [in 't midden] II. 17. §. 11. II. 18 §. 11.

Hoe verſoekt hy dan, hoe verleid hy dan, hoe quelt hy dan Gods kinderen altijd?

Op deſe drie laatſte ſtukjes heb ik eenerlei te ſeggen. Waar leert de Catechiſmus of Belydenis / dat de Duivel regeert, dat hy ons beſtryd, dat hy ons verſoekt, dat hy ons noch daghelix verleid, en quelt? Op de 32. Vrage word ik wel vermaand / dat ik tegen den Duivel en de ſonde ſtryde; (dat moeſtenſe hier niet vergeten hebben) maar hoe ik dat verſta / heb ik ter naaſtvolgende plaatſe wel verklaard. Des laat ons die nu ſien.

67. XI. §. 509. *ab initio & ſub finem* (op 't begin en tegen 't einde. II. 17. §. 12. II. 18. §. 12.

Wat beſluit ik dan? dat de meininge der Schriften niet en is, ons te leeren wat de Duivel metter daad is werkende: maar 't gene de verdorventheid des menſché ſelf veroorſaakt, word, den Duivel als den eerſten ſtichter van het quade toegeſchreven ----- In ſulken ſin word dan

dan ook geſeid, dat hy doet het gene boſe menſchen doen: om dat geen menſche quaad doet, dan uit die verdorventheid, die oorſpronkelik van den Duivel is ---- Die dan moord of liegt, die doet een Duivels werk: ende maghmen ſeggen, dat de Duivel ſelf dat doet; om dat hy d'eerſte oorſaak van des menſchen boosheid is, daar dat doen uit ſpruit.

Alles geleſen zijnde / ſal mijn verder antwoord niet behoeven.

68. XII. §. 514. *ſub finem.* II. 18. §. 5. II. 19. §. 5.

Sekerlik de Satan heeft maghts genoegh over de menſchen, die de verdorventheid hunder nature, en verduiſterdheid huns verſtands, en verhardinge hunner herten volgende, (daar af hy d'eerſte algemeene oorſaak is) ſich tot God niet en bekeeren: al is 't dat hy verders niet beſonderlijx in hen werkt; ja al is 't ook, dat hy niet eens weet wie datſe zijn.

By den laatſten druk heb ik my in deſen noch wat meer verklaard; en ſy moghten my wel tonen / hoe dit niet alleenlik tegen de Schrifture of Vreden; maar ook tegen d'aangehaalde woorden der Belydenis en van den Catechiſmus ſtrijd. Hoe het niet en ſtrijd / heb ik ter gemelde plaatſe der Viervoudige Beantwoordingen, en in mijne laatſte predicatie des jaars 1691. in de Eilands kerke wel getoond.

69. XIII. §. 515. *in medio* [in 't midden] II. 18. §. 6. II. 19. §. 6.

Des hadde hy niet van node gehad daar by te voegen; *quique nos quotidie ad peccandum ſollicitat, ut in æternæ mortis exitium nos ſecum pertrahat*; dat hy ons noch daghelijx tot ſonde port, om ons in 't verderf des eewigen doods te ſlepen.

't Zijn de woorden van Beza die ik daar verhale. Den Leſer gelieve die geheel te leſen / en met een wat ik daar meer van ſegge.

70. XIV. §. 516. *ſub finem* [na 't einde toe] II. 18. §. 7. II. 19. §. 7.

Om den Duivel meeſter van der menſchen gedachten te maken; als of 't quaad door ſijn beſonder ingeven geſchiedde.

Ja dat leit by my vaſt; ſo de Duivel 't quaad ingeeft / dat hy de gedach-

ten kent / ja der ſelver meeſter is. Ik bewijs het daar / ende ben niet wederleid. D. Gzoenewegen heeft ſeer ſijn bedacht / (en ik heb't met luſt geleſen) hoe de Duivel 't quaad kan ingeven / ſonder dat hy meeſter der gedachten van den menſche zy. Het is antwoozd weerdig: en ik hope die te geven ter bequame tijd. Hier en diſputeer ik mijn of anderens gevoelen niet; maar behandele de woozden ſeghs ſo verre / als van de Deputaten tot bewijs hunder beſchuldiging zijn bygebzaght. Nu is dat hier mede niet: Want de XII. Artykel noch de 127. Vzage ſeggen niet / dat de Duivel der gedachten van de menſchen meeſter zy / of hen 't quaad ingeeſt datſe doen.

71. XV. §. 520. *ab initio.* [van 't begin af] II. 18. §. 11. II. 19. §. 11. In ſommige exemplaren is het van §. 2. af een minder.

Dit geſeid zynde ſo veel des Duivels werken, dat is die hem in ſekeren opſight worden toegeſchreven, in 't gemein betreft.

Wat quaad ſy hier in ſien / kan ik niet denken; of 't moeſte zijn / dat ik van werken ſpzeke die den Duivel in ſekeren opſight wozden toegeſchzeven. Maar weten ſy dan Duivels werken / die in geenerhande opſight aan hem toe te ſchzyven zijn / die wil ik wel eens ſien.

27. XVI. §. 526. *in fine* [op 't einde] II. 18. §. 18. II. 19. §. 19.

Dit dan daar by latende, ſo en ſalmen niets gevonden hebben, uit al 't gene tot noch toe geſien is, dat de Duivel na dat hy in 't begin der ſcheppinge den menſche verleid heeft, tſedert ſelf in perſoon iet meer op den ſelven werkt of vermagh: maar wel, dat al 't quaad dat ooit gebeurd is, of noch heden in de weereld word gepleegd, uit die oorſaak ſo word aangemerkt als of 't de Duivel dee.

Indien op deſen iets te ſeggen valt / als tegen de gemelde woozden in de Fozmulieren ſtrydig: ſo moet het noch ſo veel te erger met de Fozmulieren ſtaan / ſo ſy iet ſeggen dat Gods Woozd niet ſeit. Maar nergens leeſt men in Gods Woozd / dat boſe Geeſten by haar Duivelen διάβολοι *diaboloi* genaamd; en op de Kerk geduriglik zijn loerende, veel min op ieder lidmaat van deſelve. Doch ik en hebbe geene Fozmulieren ondertekend / dan voozſo verre ſy met Gods onfeilbaar Woozd zijn ſpzekende: en dat doenſe / als nu meermaal elders is geſeid / in alle Artykelen en ſtukken der Leere. Nu is dit geen Artykel; alſo 't maar enige woozden van dien Artykel zijn. 't Is ook geen ſtuk der Leere / ſo ik die manier van ſpzeken wel verſta: maar enige uitbzeidinge of verklaringe van dat ſtuk der Leere daar behandeld; de ſchepping / den val / en aart der boſe Engelen betreffende; behalven al wat

wat voorts de goede Engelen / als ook den ſtaat der boſen tſedert hunnen val betreft. En ondertuſſchen ſpreek ik ook ſo noch niet tegen de Belydenisſe: alſo deſelve meer niet ſeit dan dat de Duivelen wel loeren op de Kerk / om die te verderven en te verwoeſten, ſo ſy konden. Maar dat ſy 't metter daad ook maghtig zyn / of werkelik te wege brengen / dat ſtaat in dien Artykel niet. En wat de 127. Vrage in den Catechiſmus ſeit / dat heb ik elders (als gemeld) ſo mondeling als ſchriftelik genoegh verklaard.

Tegen-bewijs.

Nu moeten wy eens ſien / of ik niet wel ſo vele plaatſen uit mijn Boek ſal konnen tonen / daar ik met de Formulieren ſpreke: zijnde al het weſentlike dat deſelve van den Engelen / goed of quaad / uit en met de H. Schrifture leeren.

Beginnende met den XII. Artykel der Belydenisſe / ſo laat ons ſien / wat iſſer weſentlyx dat die ons ſeit?

(I.) *God heeft de Engelen goed geſchapen.*

(II.) *Van welken ſommige in t ewig verderf vervallen zyn.*

(I.) Dit ſeg ik mede §. 398. II. 7. § 5. II. 8. §. 5. De gedurige tale van Gods Woord geeft genoegh te kennen, datter Engelen, en datter Duivelen zyn: anders haddenſe nooit gedaan nochte geweeſt, het gene hen daar in word toegepaſt ---- Waar uit vorders volgt, datſe van God geſchapen zijn; alſo al 't gene watter is van hem geſchapen is. Openb. 4: 11. En mitsdien dat de Duivelen [in 4°. ſtaat / Duivel en ſijne Engelen] quaad zijn / en dat God alles goed geſchapen heeft; Geneſ. 1:31. ſulx men ook van hem / die alleen oorſpronkelik goed is / (Matt. 19: 17) niet anders denken magh: ſo volgt / dat de Duivelen (in 4°. ſtaat / deſelve, te weten / de Duivel met ſijne Engelen, 't welk netter na de Schrift geſproken is) met de boosheid, die wy hen toeſchryven, van God niet geſchapen zyn. Indien ſo niet geſchapen: wat blyfter anders over om te denken, dan datſe in den ſtaat der eerſte ſcheppinge niet gebleven zyn?

(2.) 402. II. 8. §. 1. II. 9 §. 1. Van den Val der ſelven word wel ſo veel hier of daar getuigd, dat die is geſchied: maar nergens verhaald, wanneer, of waar die by toe quam, of waar die in beſtond. Dit laatſte word derhalven ook in onſe Formulieren niet gemeld.

(3.) §. 528. II. 19. of 20. §. 2. op 't begin. En dit was het eerſte werk (des menſchen Val) waar uit bleek dat er Engelen zijn: en ſchoon van God, en dienvolgens goed geſchapen; echter in dien ſtaat niet lang gebleven zyn.

(III.) *D' anderen zyn door Gods genade in hunnen eerſten ſtaat volherdig en ſtaande gebleven.*

(4.) Dit ſtem ik mede toe / en verklaar het nader §. 412. II. 9. §. 3. II. 10. §. 3. op 't begin. Hier by komt, dat ſy die in de waarheid ſtaande bly-ven, aan geen verduiſteringe des verſtands, door verdorventheid van hunnen wille, onderhevig zyn ---- En daar ſeg ik by / datmen niet en weet noch ie-

mant gelooft, dat van degenen die gevallen zyn ooit een bekeerd is; of die in 't eerſt gebleven zyn, een eenige tſedert afgevallen. &c.

(IV.) *Voorts zyn de Duivelen en boſe Geeſten ſo verdorven, datſe vyanden Gods en alles goeds zyn, &c.*

Het gene verder volgt / is boven pag. 74. al verhandeld; en getoond dat ſ'n ſo niet ſpreekende als daar de woorden medebrengen / daarom tegen de Belydenisſe niet en ben. Maar 't gene dus verre met de bovenſtaande woorden word geſeid / is de ſake ſelf. Welke voorgaans by my dus verklaard word dat de vyandſchap der boſe Geeſten is 't begin en d'oorſprong van des menſchen Val; en die verdorventheid daar uit ontſtaan / en ons geduriglik boerende / pleegt een moordadig werk. Want de Sonde / 't Vleeſch of de Begeerlikheid ons by ligt, en ſo veel in haar is werkt / om den dood vrughten te dragen. Rom. 7: 5/8/11/21. Dat ſeit de Schrift: maar met die woorden / of op ſulken wyſe als 't in de Confeſſie ſtaat uitgedrukt / en ſeit ſe 't niet.

(5) §. 528. II. 19. of 20. §. 2. Een weinig na 't begin dat de menſche ſelf van 't goed door hun bedrogh vervallen is.

(6) §. 499. II. 17. of 18. §. 1. Joh. 8: 44. De Vader der leugenen, die een menſchenmoordenaar van 't begin af is, kan beſwaarlik mede iemant anders weſen, dan de Slang, die Eva door hare argliſtigheid bedroghen heeft. 2 Kor. 11: 3. My dunkt, dit ſpreekt van ſelf. Want mitsdien dat ons die geſchiedenis uit Geneſis bekend is; ſo valt et ons gemakkelik van ſelfs toe. dat Chriſtus daar op ſiet. En daar na. So kan ik mede lichtelik verſtaan, dat het deſelfde is, wiens Kinderen de boſe menſchen genaamd zyn 1 Joh. 3: 10. want in dien ſin heeft Chriſtus ſelve geſeid: *gy zyt uit den Vader den Duivel Joh.* 8: 44.

(7) §. 500. II. 17. of 18. §. 2. Daar breng ik dan verbolgens 25. ſchriftuurplaatſen ordentlik en onderſcheidentlik te pas / die ik alle van des Duivels vyandſchap doe ſpreken: voorbehoudens altyd in alſulken ſin / als te voren uit de Schrift betoond is datmen moet verſtaan.

(8) §. 513. II. 18. of 19. §. 4. Nu in't beſonder ſo veel des Duivels aart betreft, ſo als ons die beſchreven word: 't bedrogh aan onſer aller moeder Eva gepleegd, ſtaat ons noch hier na beſonderliker te verklaren.

(9) §. 526. II. 18. 19. §. 19. Dat de Duivel door die eerſte ſonde in het Paradys gedaan, oorſaak is van alle quaad: en al wat er quaads geſchied hem derhalven ook met reden toegeſchreven word.

(10) §. 550. II. 19. §. 24. II. 20. §. 25. op 't begin. Ik heb in 't VII. hoofdſtuk wel beweſen [in 4° ſtaat ik heb hier voor wel aangeweſen] dat den eerſten oorſprong van de Sonde uit den Duivel is. &c.

Nu gaan wy over tot het ander ſtuk / waar in ſy ſeggen / dat ik over Gods Voorſienigheid niet met de Formulieren ſtemme. Met drie plaatſen van mijn Boek ſullen ſy my dat bewyſen.

Of.

Op de letter G.

Den XIII. Artijkel van de Nederlantſche Confeſſie ſegt.
Dat God de Duivelen in toom houd ----- die dan ſonder zijne toelatinge en wille niet beſchadigen konnen.
Doch de *Dr. Bekker* beſpot genoegſaam de Toelatinge Gods, in opſighte van den Duivel.

73. I. §. 597. *ab initio* [van't begin af] II. 24. §. 6. II. 25. §. 6.

Ja wel, ſchrijft hy / doch God ten voorſten: maar de Duivel door toelatinge van God. Ik weet wel, dat is 't oude loopje, dat hier na noch eens ter dege voorhouden ſal.

Bijſtere verdraajinge mijner woorden ende leeringe. Want ik niet alleenlik geenſins looghene / dat God de Duivelen, dat is / den Duivel en ſyne Engelen, (ſo ſpreekt de Schrift) in den toom houd: maar wel duidelik leere / en ten grondſlagh van een groot bewijs verdedige / 't gene noch veel meer is: namelik dat hen God in ketenen en banden ſteeds gevangen houd. Overſulx heeft hy den eerſten menſche ſonder ſyne toelatinge en wille niet vermoght te beſchuldigen: ende laat hem God nu verder niet meer toe / den menſchen op der aarde verder enig leed te doen. 't Is dan deſe toelatinge niet / die ik (ſo ſp't noemen) genoegſaam ter gemelde plaats beſpotte: maar degene dienen buiten / ja genoegſaam tegen alle Formulieren heeft verſonnen; dat God aan den Duivel dingen toelaat / die ik onweerſprekelik bewijſe dat alleenlik aan Gods almaght eigen zijn. 't Welk ik waarlik niet genoegh en achte te beſpotten: maar verſoeje 't ook met al mijn hert. De leſer magh dat ſien / en de reden die ik daar van gebe. §. 739 ---- 743. II. 33. §. 16 ---- 20. II. 34. §. 18 ---- 22. overweghen. Doch de Deputati dezen dit noch voortbrengen / om hunne aanklaghte tegen my noch nader te bevestigen. Dit volgt dan.

74. **En wederom ſegt hy** II. §. 739. *ab initio* [van't begin] II. 33. §. 16. II. 34. §. 18.

Maar hier openbaart ſich by de voorſtanders van des Duivels grote maght een beſondere ſtreek van gaawigheid; mitsdien datſe deſelve met Gods toelatinge bepalen. En is alſo 't gemeen ſeggen, dat de Duivel dit of dat doen kan, wanneer 't hem God toelaat.

So als ik ſegge': de Gedeputeerden tonen ſich ſeer ſcherp in weinig woorden uit te kippen / die dus op ſich ſelf geſteld enen ſchyn moghten konnen geven van beſpottinge; en dat met den inhoud van de Formulieren: om my hatelijk te maken. Maar ſy deden beter / ſo ſy ſich ter weere ſtelden om de redenen / die ik ter ſelfde plaatſe / nu daar eben van my breeder aangewesen / tot weerlegginge van die verſierde Toelatinge hebbe bygebracht: niet degene daar de Formulieren van gedenken / maar die buiten alle Formulieren (als geſeid) en genoegſaam tegen dien verſonnen is. En is dat niet genoegh; het ſal dan breeder in de 6. Onderhandelinge myner Viervoudige Beantwoordingen pag. 1---- 14. voornamelik te vinden zijn.

Hunne beſchuldiginge gaat verder aldus.

De Heidelbergſche Catechiſmus / ſullende de godlike Voorſienigheid beſchryven / ſegt Vr. 27. dat ſe is d' almaghtige en alomtegenwoordige kraght Gods, door welke------ Doch D. Bekker ſprekende van de Toelatinge Gods / die geen ſtuk is van Gods Voorſienigheid: merkt deſelve aan als een blote en ledige toelatinge; en die niet anders en segt / dan dat God den Duivel laat begaan / en hem in ſyn doen door ſyne Almogentheid niet verhindert: eben of deſelve in ſyn werken van God onafhankelijk was: daar alle regtſinnige Leeraars met den Catechiſmus een werkelike en kraghtdadige toelatinge ſtellen; Waar door God / by voorbeeld / den Duivel in ſyn weſen / in ſyn leven en werken onderhoud / en ſulk een bepaald werk in hem werkt / en dat tot ſekere einden beſtierd. Want dit is 't dat *D. Bekker* ſchryft.

75. III. §. 741. *circa initium & ſub finem* [ontrent het begin en tegen 't einde] II. 33. §. 19. II. 34. §. 21.

Geeft de toelatinge 't vermoghen om een ding te konnen doen? ---- Siet, ſo veel verſchilt de toelatinge van 't vermoghen: ſy geeft verlof, maar niet de kraght om iets te doen.

In deſe ganſche rede der Gedeputeerden / en 't gebreklijk aantrekken deſer plaatſe uit myn Boek / begaan ſy (om het op het ſachtſte noch te seggen) ene onverſchoonlike ontrouwigheid. Want indienſe ſo wel 't midden als de beide einden van dit lid hier hadden uitgeſchreven: de Leſer ſoude aanſtonds hebben konnen ſien / dat de beſchuldiginge valſch is; en onſe Catechiſmus daar noch elders van alſulke toelatinge ſpreekt / als ik met

met geſonde redenen weerlegge. Derhalven wijſe ik hem alleenlik tot myn Boek: het ſal ſich ſelf beantwoorden / ter plaatſe daar ſy die beſchuldiging uit nemen. En heb ik noch ten overvloed myſelven by den laatſten druk §. 23. deſſelfden hoofdſtuks duideliker op dat ſtuk verklaard. Waartoe mede dienen kan het gene op myne Viervoudige Beantwoordingen p. I. 32/33. en II. 16/enſ. te leſen ſtaat. De ſin is/dat Gods Toelatinge by my ook voor ſodanig word erkend/als onſe Formulieren en geſondſte Godgeleerden ſpreken: maar datſe ſich niet uitſtrekt tot alſulke werken/daar de Scheppinge geen kraghten aan het ſchepſel toe gegeven heeft.

Tegen-Bewijs.

Hier tegen ſal ik nu eens tonen / hoe naauw ik my in deſen aan de Formulieren houde; op welker uitgedrukte leere van de godlike Voorſienigheid ik wel voornamelik in deſen bouwe / om dat verſierde Meeſterſchap en Koningryk des Duivels tot den grond toe neer te werpen.

(1) §. 506. II. 17. §. 9. II. 18. §. 9. Maar ook hoe kan de Duivel dus regeeren? ----- Lieve, ſeg my eens, wat weet er toch de Duivel af, waar God ſyn volk heeft, en wat hy met hen doet? ----- Wat gedachten hebben wy van God en van ſyn Koningryk? Beſtiert hy dat min wyſſelik dan de Koningen der Aarde doen? Lekt ſyn raad ſo licht uit, dat het de boſe vyand aanſtonds weet? en ſo voorts ten einden uit.

Dit ſeg ik daar in opſight van Gods hand en raad, in 't antwoord op de 27. Vr. van den Catechiſmus uit Gods Woord alſo genaamd: en tone hoe ik niet verſta / dat daar de Duivel hand in heeft / of in des raads geheimeniſſen treed; in voegen alsmen van hem ſpreekt en ſchrypft.

(2) §. 504. II. 17. §. 7. Hoe kan God heerſchen daar de Duivel heerſcht, op ſulken wyſe alsmen daar van ſpreekt?

Ik ſegge dan dat Gods Voorſienigheid te kort geſchied / ſo als die door een Koningryk word afgebeeld; wanneermen ſulke grote dingen van den Duivel en ſyn Koningryke ſpreekt. Want in de twede Bede van 't Gebed des Heeren ſeit de Catechiſmus Vr. 123. dat wy bidden / dat des Duivels werken (welke by my zijn de ſonden van de menſchen/ volgens 1 Joh. 3: 9.) verſtoord werden.

(3) In den XIII. Artijkel ſeit de Nederlandſche Belijdeniſſe/ dat Gods maght en goedheid groot en onbegrypelyk is. Om die reden ſeg ik mede/ dat men geen ſo grote en gantſch onbegrypelike ſaken van den Duivel magh geloven / alsmen echter ſelf in onſe Kerken van hem leert. Duidelyk zyn daar van deſe woorden in myn Boek.

§. 738. II. 33. §. 15. II. 34. §. 17. Men behoeft ſich ook niet al te ſeer te bekommeren, om te weten wat de Duivel maghtig is te doen; ſo wanneer ons dunkt dat iets boven de Natuur geſchied: want dan is het ſeker, dat hy 't niet kan doen. Ik ſegge dat het al te ſinneloos geredekaveld is, ſo wanneer iet,

quaads gebeurt, dat na ons verſtand de kraghten der Natuur te boven gaat; dat het werk dan van den Duivel is. Want die dat denkt, moet noodſakelik geloven dat de Duivel iets kan doen, dat natuurliker wyſe niet geſchieden kan. Is dat waar, ſo is de Duivel God.

Nu bewijs ik in dat hooſdſtuk / datmen waarlik ſulke dingen aan den Duivel toeſchryft / die Natuur te boven gaan. 't Selfde vind de Leſer in myne Viervoudige Beantwoordingen p. II. 9---14. breeder van my uitgewerkt.

(4.) De Catechiſmus ſeit my op de 27. Vr. dat Regen en Droogte, en alle ſulke dingen ons alleen van God zijn toekomende. Van gelijken ſpreek ik tegen dat de Duivel ſulx kan doen.

§. 764. II. 34. of 35. §. 4. in 't midden. Maar waar uit blykt al wederom, dat het Jehova is door wien alle dingen noch op heden zyn, en dat hy daar af volſlagen meeſter is? De Schrift bewyſt dat met de werken die hy doet: dat hy den Regen en den Wind gebied, dat hy de ſchepen op Zee beſtiert, dat hy doden leevendig maakt, en diergelyke wonderen. die de kraghten van den menſch te boven gaan. Maar alle deſe dingen doet de Duivel mede, alsmen ſeit. En dat dit van onſe Leeraars ſelf ook word geſeid / heb ik op gemelde plaatſen myner Vierv. Beantw. tot overtuigens toe getoond.

Dus ben ik dan in deſen met de Formulieren klaar: maar ſy onklaar / die my dat alhier verwyten / ende my dus hatelik beſwaren. Nu laat ons horen / wat ſy meer tot mijnen laſte hebben.

Dit is het laatſte.

Ook werd daar in de Reformateurs, de Gereformeerde Kerk, en hare Leeraars een ganſch ongerymd en monſtreus gevoelen, ontrent *de grootheid*, *de kragt* en *de magt des Satans*, tegen alle waarheid opgedicht: ende werden deſelve wyders met ſulke enorme laſteren beſwaard, dat de Gereformeerde Kerke en hare Leeraars de weldadigheden en de gunſtige beſcherminge van U. Ed: Gr. Mog. t'eenemaal onweerdig ſouden zyn, indien ſy daar mede enigermaten beſmet waren, en die niet van ganſcher herten verfoeiden. *Lit. H.*

Hier word ik op het heftigſt aangeklaagd / van tweederhande misdaad tegen dryderley perſonen door my begaan. 1. Tegen de Reformateurs, 2. tegen de Gereformeerde Kerke, 3. tegen de Leeraars. En wat heb ik deſen alleen quaads gedaan? 1. Tegen alle waarheid opgedicht (en alſo wel grof gelogen) een ganſch ongerymd en monſtreus gevoelen. Wat meer? 2. Deſelve met enorme laſteren beſwaard. En wat ofſe meinen dat ik dan voor ſtraffe weerdig ben? Deſelfde buiten twyfel / en na alle reghten / die de wett der wedervergeldinge eiſcht. So ben ik dan de weldadigheid

heid en gunſtige beſcherminge der hoge Overheid ook teenemaal onweerdig, ſo ſy bewyſen / dat ik hen met onreght en onwaarheid des onweerdig make. Maar indien ik nu eens toone / dat hunne aanklaghte buiten reden / en myne klaghte seer reghtmatig is: so hebben sy hun eigen vonnis eerst gewesen / dat op my was aangeleid. Sy laten sich dan tot bewys op dese wyse horen.

Het oogmerk van D. Bekker is / een sekere doling tegen te gaan / waar in aan den Duivel sulk een kennis en sulk een maght word toegeschreven / die waarlyk godlyk is / en den Allerhoogsten alleen toekomt.

Dat dit myn oogmerk sy is waar: maar 't is myn eenigst oogmerk niet. Want ik self den Duivel poghe te benemen ene kennis en vermoghen / die noch veel geringer sy dan die waarlik godlyk is. Ontrent lichamelike dingen / self in geestelike die God en sijn volk betreffen / maak ik hem veel kleinder dan self den geringsten menschе. De plaatse daar sy uit bewysen willen / dat het voorschreven / so als sy 't maar neemen / myn voornaamste oogmerk sy / is dese.

76. I. §. 713. *sub initio* [ontrent het begin] II. 32. §. 1. II. 33. §. 1.

Het een (schrykt hy) by 't ander tsaam gedraghen brengt in alles tweederleye doling uit: van 's Duivels grote wysheid en vermoghen; syn hoghe School en maghtig Ryk: het gene ieder kristen menschе, syn geloof betraghtende, ontkennen moet.

Hier hebbense (so 't schijnt) niets tegen: maar seggen verder/

Dese dolinge dicht hy de Reformateurs op.

En siet eens / waar ik dat nu doe. Sy brengen dese plaatse by.

77. II. §. 778. *sub initio & sub finem* [ontrent het midden en tegen 't einde] I. 24. §. 13. 16. of 15. 18.

Wy hebben in het eerste boek gesien, hoe alle die gevoelens uit het Heidendom eerst ingang kregen onder 't volk der Joden: welke sonderlinge na de Babylonische gevangenisse meer verkeeringe met de Filosofen hadden, dan wanneerse noch in 't land van Kanaan van andere volkeren afgesonderd leefden; mitsdien sy vast derselver leer

en zeden, ſo verre als met hunne Wet, (ſo ſy geloofden) niet en ſtreeden, ongevoelig met ſich namen. Daarna 't eerſte Kriſtendom, uit Joden en uit Heidenen ontſtaande, deſelve aan ſich houdende---- bowden ongevoelig 't Pauſdom op', dat nu meeſt op ſulken grond beruſt. D' hervorminge der leer en kerkelike zeden, in 't begin der naaſt voorgaande eewe, ging ſo ſeer tot deſe dingen niet; die voor 't openbaren van dien afval by de Vaders al geworteld waren: maar ſchikte ſich meeſt tegen ſulke dolingen, als by d'eerſte tegenſpraak, door Luther en Calvijn gedaan, en kort daar aan, by gevolge van gelykmatige leerſtukken nodigſt ſcheen.

Hier ſal de Leſer moghen denken/ hoe ſy die de moeite neemen / geheele 20 regelen (in 8°.) uit te ſchryven: die twee in 't midden overſtaan / daar ik achter aan ſich houdende noch segge: en om 't ongelovig Heidendom te winnen, door veel gemaklikheids, ſich ſeer na 't ſelve voegende: (en dan volgt) bowden ongevoelik 't Pauſdom op. Namelik ſy wiſten dat dit waar is / en by alle godgeleerden en hiſtori-kundigen der *proteſtantſche* kerken word bekend geſtaan. Maar alſo die woorden tot verſachtinge der rede dienden; hebben ſy / die my met hardigheid beſwaren willen / dat weinige met voordacht uitgelaten. Het is dan in 't geheel by hen ſo veel te ſeggen / als dat ik het gevoelen / effen hier te voren uit mijn Boek verhaald / den Reformateurs heb opgedicht. Nochtans en noem ik hier ter plaatſe die voorſeide doling niet: maar wijs alleenlik d'oorſaak aan van ſulken ſchoolbeleid, als daar van my beſchreven was. Doch wat gevoelens de Reformateurs in deſen ook behouden hebben/ dat maghmen in verſcheide myner ſchriften ſien: als van koning Jakob en Danæus/ *Bedoverde Weereld* I. 22. §. 7---11. van Zanchius en anderen/ *Viervoudige Beantwoordingen* p. II. 11. Ondertuſſchen hangt de ganſche ſin van myne reden aan dit eene: dat die eerſte leeraars van de *proteſtantſche* kerken / de dolingen hen toegeſchreven niet ingevoerd; maar ongevoelig onder-ſich behouden hebben. Buiten twijfel / dat ſe veel daar af verlaten hadden. De Leſer ſal uit deſen nu wel konnen ſien / hoe ſchoon de Deputaten de eere der Reformateurs bepleiten; die daar af ene misdaad maken / dat ik hen toeſchryve ſulk gevoelen / als ik op die plaatſen tone dat ſy ſelf beleden hebben. Want daarmede geven deſe mannen te verſtaan / dat die eerſte leeraars onſer kerken een onhebbelijk gevoelen hadden; 't welk men welgeachte mannen niet magh nageven / of men gaat ſich grotelijx te buiten.

Maar wat ik noch al meer doe? Sy seggen verder dus.

Ook dicht hy deſe doling de Overſetters en Kantrekenaars op.

Quæ verborum copia? Twee woorden voor een; om my dies te hatelijker

ker te beſwaren. D' Overſettinge en Kanttekeninge weet ik wel te onderſcheiden: maar d' Overſetters en Kanttekenaars niet. Want het zijn de ſelfde twee / of ten hoogſten drie mannen / die ſo wel de Kanttekeninge als d' Overſettinge t' ſamenderhand hebben uitgewerkt. Doet er by de Overſienders by / tot 6. of 8; deſe 8. of 10. ſouden juiſt alleene by gebleven zijn van dolingen / daar voornamer mannen zijn aan vaſt geweeſt? Maar wat heb ik hier toe meer te ſeggen? laat ons horen welke woorden 't zijn / daar ik d' Overſetters en Kanttekenaars dat ongelijk heb aangedaan.

78. III. §. 619. *ab initio* [van 't begin af] II. 25. §. 8. II. 26. §. 8.

Waar (vraagt hy) komt dit dan by toe, dat d' Overſetters meeſtendeel, en inſonderheid d'onſen, met de Duivelen ſo gereed zyn, om hen in den Bybel plaats te maken?

Deſe plaats / hier voor al op de letter C. en dat veel breeder van hen bygebracht / word hier vergeefs verhaald. Want hy bewijſt in 't minſte niet / dat ik hen die voorſeide dolinge te laſte legge; die aan den Duivel ſulke grote kennisſe en magt is toeſchrybende: maar alleenlik hem (hy magh dan weſen als hy is) plaatſe maken daar voor hem geen plaats beſcheiden is. So nu de mannen aan 't bewijs dat ik daar pag. 31/32. af gebe niet genoegh en hebben? ſiet hier noch een / dat my daar na noch in de hand gekomen is. Op de woorden Exod. 7. 11. Farao nu riep de wyſen ende de Guichelaars; daar is hunne verklaringe op N°. 12. in de kanttekeninge: dat het waren degene / die door des Duivels konſte de oghen der menſchen betoverden; dat ſy meinden te ſien 't gene dat in der daad niet en was. Siet daar / de Toveraars ſtaan in het ſelfde vers daar by: 't is niet genoegh die voor ſodanigen te houden die met den Duivel gemeenſchap hebben; de Guichelaars zijn 't ook. So iſſer dan geen raad voor ſchrandere bedriegers / om guichelſpel te maken / of 't moet door hulpe van den Duivel zijn? Guichelen is dan al mede toveren: dienvolgens heeft de Duivel plaats op die ſtellaadjen / daar 't volk in kermiſſen ſo dik om heen ſtaan / en ſich d' oghen veelſins laat beguichelen; indien hy plaats heeft by de Guichelaars. Sie dan / Leſer / of 't niet waar zy / datmen ſeer gereed is om den Duivel plaats te maken?

79. IV. §. 693. *circa initium* [ontrent het begin] II. 30. §. 17. II. 31. §. 17.

Het ander is, dat hen die oude dromen noch in 't hoofd lagen, van de Duivelen in de Lucht ſich verhoudende.

Dit is al mede breeder op de letter O geſtelt; en van my beantwoord pag. 37. Dan daar en quam my doe niet in den ſin / dat ik het woord van dromen aanſtonds in den Amſterdamſchen druk veranderd hebbe / en oud

gevoelen telkens in de plaats geſteld / als 't Boek in 4°. is gedrukt. Een teken / eerſt van mijne beſcheidenheid / die ſo hebbe moghen ſpreken; (gelijk ik pag. 37. tone) en anders hebbe willen ſpreken / wanneer my by 't herleſen voorquam / dat ſich iemant daar aan ſtoten moghte. Maar ſy betonen hier hunne onbeſcheidenheid / die dat wel wetende niet weten willen / en voorſaalt ſoecken om een boek te doen verbieden / om iet dat daar niet in en ſtaat.

80. V. §. 780. *ab initio.* [Dit ſtaat alleenlik in den Frieſchen druk.]

Alle die uitleggingen en vertalingen der Schrift, in de plaatſen die ik genoodſaakt ben geweeſt anders te verklaren, zyn uit dat vooroordeel ontſtaan. Want ſonder dat ſoudemen daarin van ſulken menigte der *duivelen* en *duivelskonſtenaars* niet leſen, die ſy in den grondtext nooit en vonden; maar waar mede ſy den grondtext ſelf bekleeden, ſo datmen dien nu niet dan door dexel ſiet.

Dit behoeft geen breeder antwoord / dan ik over 't ſelf de voorwerpſel op d'Artykelen van Alkmaar al gegeven hebbe / ter Viervoudige Beantwoordingen pag. II. 85. Of men ſie ſelf myne Betoverde Weereld in / en beſonderlik het 16/ 17/ 18/ 23/ 25/ 26/ 30. of 17/ 18/ 19/ 24/ 26/ 27/ 31. hooſdſtuk des II. boex.

Sy ſeggen verder:

81. VI, *præf.* [dat is Voorrede] pag. 12. [in 4°. pag. 9.]

Insgelyks dicht hy deſe eigene dolinge de gereformeerde kerk en hare Leeraars op. Want hy noemt deſe dolinge 't algemein gevoelen, en ſtelt het op rekeninge van geletterde en leken.

Hier op is kort beſcheid te vinden op d'Alkmaarſche Artykelen / ter Viervoudige Beantwoordingen p. II. 78/ 79/ 80/ 86.

82. VII. §. 305. I. 22. §. 12.

Hy verwyt hen / datſe aan den Duivel enige kenniſſe van 's menſchen gedachten toeſchryven.

Op deſe plaatſe ſeg ik blotelik / dat deſelve niet wel aangetrokken is: nadien ik daar by voege; nademaal hy 't is, na hun gevoelen, die ons diknmaals daar in ontruſt, of misleid, of ten quade port. Dit geeft genoegſaam te verſtaan / hoe ik oordeele dat ſy den Duivel enige kenniſſe van 's men-

's menſchen gedachten toeſchryven: gelijk ik II. 32. of 33. §. 2--5. bewyſe / dat ſy volgens hunne gronden overmydelik ſtellen moeten.

83. VIII. §. 705. Doch daar vind ik 't niet; het ſal misſchien zijn § 720. dat is II. 32. 9. II. 33. §. 9.

Ja / het onderſoek van Gods diepten.

Hier over magh de Leſer deſe plaatſe naſien: en met een / hoe onreghtmatig my ſulk ſeggen hier woord opgedicht, als of ik ſielde 'tgene ik neme tot bewijs. Maar hoe ſoude dat bewyſen / ſo de gene daar ik tegen diſputeere deſen grond met my niet eens en waren / dat Gods diepten voor den Duivel niet en zijn / die veel minder dan de weereld Gods Geeſt ontvangen kan; ſonder welken deſe diepten niet te gronden zijn? Ik dan gelovende / dat ſy waar tegen ik het hebbe my dit toeſtaan ſullen / beſluite / datſe dan den Duivel ſulken grote godgeleerdheid als de ſpraak is niet en moeten toeſchryven. Verre van daar / dat ik hen die ſtelling / van den Duivel 't onderſoek der diepten toe te ſchryven / wil te laſte leggen.

84. IX. Dan ſegt hy §. 245. *in medio* [in 't midden I. 18. §. 6.]

Den Duivel ſchryftmen wonderen toe, die alle Gods werken in de H. Schrift vermeld te boven gaan.

Die 't 33. en 34. hooft ſtuk van den eerſten druk in 4°. of het 34. en 35. van den laatſten met beſcheid doorleeſen heeft; ſal aan de waarheid van mijn ſeggen geenen twyfel ſlaan. Doch ſo daar noch iet aan ontbreekt: men ſie dan verder; wat ik ter Viervoudige Beantwoordingen p. II. 5---14. 16/17/18. 33/34. enſ. op dat ſtuk vergaderd hebbe.

85. X. Dan vraagt hy §. 711. *in fine* [op 't einde] II. 31. of 32. §. 15 (daar ſtaat by misdruk §. 14)

Wat maakt ons dan ſo ſtout, dat wy onſen en Gods grootſten vyand goddelike eere doen?

Dit is eben eens als daar terſtond op N°. 83. al is aangetekend. Om dat ik vaſtelik vertrouwe dat de luiden daar ik mede pleite / enen grouwel hebben ſullen van den Duivel godlike eere aan te doen: ſo wil ik hen daar by dan overtuigen / datmen hem geen godſpraak in den droom toeſchryven magh; om dat het God alleen is die dat doet / en die ſyne eere geenen anderen / en minſt den boſen Duivel geven ſal. Siet dit verdraajien deſe mannen in dien ſin / als of ik onſe Leeraars / dien ik dat daar dus ten afſchrik

ſchuik te gemoete voere / daar ſelf aan ſchuldig maakte: een teken dat het hen aan reght gebruik der reden of aan lieſde feilt.

86. XI. En uit deſen hoofde is het / dat hy hen beſwaart met Ditheiſterye. *Praef. pag.* 17.

Dat is in de Voorreden in 4°. pag. 11. Lieve! ſiet de Voorrede ter gemelde plaats.

87. XII. Met Manicheiſterye §. 711. II. 31. *of* 32. §. 15. (misdruk §. 14.)

Siet Viervoudige Beantwoordingen pag. 30. 31.

88. XIII. Godslaſteringe §. 743. II. 33. §. 18. II. 34. §. 20.

Hier wijs ik na den text mijns Boeks: en 't is genoegh.

89. XIV. En verwijt hen / *Praef. pag.* 13. *ſub finem.* (Voorrede p. 13. tegen 't einde; of in 4°. pag. 9. in 't midden) dat sy den allerhooghſten ſyner eere en maght benomen, en die aan den Duivel geven.

't Gene ik daar ſegge dat ſeg ik daar: een beſcheiden Leſer wel ſiet / hoe; en dat het een voornaam gedeelte van mijn tweede boek is / 't ſelve te bewijſen.

90. XV. En §. 3. *ſub finem* [tegen 't einde] I. 1. §. 3. dat die ernſtelik geloven 't gene men doorgaans aan den Duivel plëeg toe te ſchryven, en ſo alsmen gemeenlik by geleerden en by leken daar van ſpreekt; niet bewyſen konnen datter geen meer Goden zyn dan een.

91. XVI. En § 762. *in fine* II. 34. of 35. §. 2. dat de Bybel Gods Woord is, dat Jehova God is, dat Jeſus de Meſſias is.

Op deſe beide ſtukken is genoegh te leſen in de VI. Onderhandeling mijner Viervoudige Beantwoordingen p. II. 1/2. enſ. Ende is buiten dat in 't aangetogene hoof dſtuk van het II. boek genoegh te ſien / wat grond ik hebbe om alſo te ſpreken. Ja dit wil ik onbeweeglijk / als een dievbovd hollwerk voor my houden / daar my niemant ooit uit ſal verneſtelen. Dit

was

was het ook / dat in de ſeſte Onderhandeling de bzoeders van de Claſſis dede tot gedachten komen / dat ik aan die zyde niet te winnen was; en derhalven deſen uitwegh kieſen / den welken de Vergadering den 22. Januar. 1692. ook dan goed vond in te gaan. Sulx dan niet te kunnen wederleggen / en daarom het niet te willen horen; is geen eerlike oozſaak om een Boek te willen doen verbieden.

Vergelykinge deſer Bylagen met d' andere Extracten.

Daar ſiet de Leſer nu / hoe naauw dat alles opgeſoght is / en by een gehaald / om my met d'alderhatelyxte beſchuldigingen te beſwaren: en hoe weinig dat het te beduiden heeft, ja hoe ſeer dat alles dient om myn gevoelen te verſterken / den Leſer ſmakelyk te maken / en myn doen en oogmerk te regtveerdigen. En om nu noch nader aan te wyſen / hoe los en wiſpelturig in dit werk gehandeld zy: ſo merkt hoe dat de Kerkenraad / en deſe Deputati Synodi, elk om het ſeerſt het alles hebbende by een gehaald / wat hen ter ſake dienſtig ſcheen; ſo datmen geenſins denken magh / dat een van beiden iet heeft willen overſlaan: nochtans ſo merkelik daar in verſchillen / dat van 77. die by den Kerkenraad / en 84. onderſcheidelike plaatſen by de Deputaten uitgetrokken / niet meer dan 36. dat is minder dan de helft / deſelf de zyn: ſo als in deſe Tafel is te ſien; alwaar de letter K den Kerkenraad en D de Deputaten Synodi beteken t; en het ſtreepje daar geen cyffer ſtaat beduid ſo veel / als dat de plaatſe dooz het nevenſtaande getal aangewеſen hen beiden gemeen is.

K.	D.	K.	D.	K.	D.	K.	D.
3	----	433	----	507	----	553	.
.	4	.	436	.	508	557	----
54	.	.	460	509	.	558	.
.	245	461	----	511	----	570	----
310	.	462	.	513	.	572	----
.	393	.	464	514	----	.	574
.	399	469	----	.	515	.	579
401	.	470	.	516	----	587	.
.	402	475	.	520	----	589	.
.	406	476	.	526	----	590	.
408	----	480	----	531	.	592	.
420	.	.	487	533	.	.	597
.	422	490	.	535	----	603	.
423	----	491	----	536	----	.	604
425	.	492	.	537	.	606	.
427	----	493	.	548	----	607	----
430	----	494	.	549	.	609	.
432	----	506	----	550	.	610	.

K.	D.	K.	D.	K.	D.	K.	D.
612	.	.	661	.	709	739	----
615	.	.	665	.	711	.	741
618	----	.	668	.	713	.	743
619	----	.	675	714	.	746	.
.	620	.	676	715	----	.	752
623	.	677	----	.	717	.	753
.	627	678	----	721	.	.	755
.	635	.	686	734	----	756	.
638	.	.	688	735	----	762	.
.	645	.	689	736	.	765	.
.	646	.	693	737	.	.	778
.	653	704	.	738	.	.	780

Uit de Voorrede.

K.	D.
in 8°.	in 4°.
. p. 12.	p. 9.
p. 13. ----	p. 9.
. p. 15.	p. 10.
. p. 17.	p. 11.
. .	p. 7.

. I. boek 24. hoofdſt. §. 18. of 20.

Wil de Leſer nu wat naauwer toeſien: hy ſal haaſt bevinden / dat ſy van de plaatſen dieſe elk beſonder hebben immers al ſo groten opheſ maken / als de gene die van beide zyden aangetekend zyn: wonder hoe 't magh komen / dat het gene d'een gewightig heeft geoordeeld / d'ander / al ſo naauw op alles letrende / nochtans heeft konnen overſlaan. So ſietmen dan dat hun getuigenis / hoe naauw geſocht / ook ſo noch nergens na eenpariy is.

Sy geven 't eindelik dan op: vermits ſy / om geen moeite meer te doen / aldus voor 't laatſt als in 't voorby gaan ſpreken.

Om nu niets te ſeggen van dien ſatyriſchen ſtijl, met welken den Auteur ſulke ſerieuſe ſaken behandelt.

Dit onwaarachtig en onvriendelijk verwyt / dat ſy my d' een voor d'ander na geduriglik in 't aangeſighte doen / verdriet my aldermeeſt; en heb ik my daar tegen hertelik verantwoord op d' Alkmaarſche Artykelen / in mijner Viervoudige Beantwoordingen p. II. 88/89. daar ik ook by blyven ſal. Dit alleenlik daar by voegende / dat de heer Marnix nooit by ons beſchuldigd

ſchuldigd is geweeſt/ over den ſatyriſchen ſtijl, en menigte ſarcaſmi, waar-mede hy in ſijnen Byenkorf en Tafereel der Religions verſchillen de ſerieuſte dingen door en door verhandeld heeft. Het ganſche boek is anders niet. Dat moght wel weſen tegen 't Pauſdom: maar ik en magh den Duivel niet beſchimpen / of ſelden eens een woord van ſchimpinge gebruiken; wanneer ik menſchen voor hebbe/die 's Duivels groot verſtand / en maght en kraght met ſpotteliike redenen beweeren / of met belacchelike uitvlughten verſchanen. Veel meer ſal een ſatyriſche ſtijl by myne tegenſtanders ſelf te vinden zijn / in't gene daar ſe tegen my geſchreven hebben. Magh ik van een dezen melden / om dat hy noch ſo verſch / in de Voorrede voor ſijn laatſte werk / om 't gene hy tegen my geſchreven heeft gepreſen word: ik neem in Groeneweegen aan te wyſen / dat ſijn boek de Pneumatica niet weinig ſcherts ſerpen en ſarcaſmi heeft. Ik ſalder eene uit aanteekenen: daar hy met den Duivel noch verdoolde menſchen / maar met den loffelijken man Ameſius / wien hy als vriend van ſijn gevoelen aantrekt / na ſijnen dood aldus beſpott. Pag. 25. in 't I. deel op 't midden. Alſchoon het waar is, dat de godgeleerde Ameſius en anderen noch verſcheidene argliſtigheden aantekenen; welker obſervatien ik pryſe: ſo ſal ik echter, (die niet geerne *Steerten* maar *Hoofden* telle) alleen het voornaamſte ſeggen. Wat ſin heeft dit; als dat Ameſius een Engelsman was / wien hy om ſijnen landaart dus beſpott? Maar ook het boek van Melchior Lydekker tegens my / wat is het beter dan eene gedurige Satyra? wat is er ernſtigs / wat is er deftigs in? Men vergelyke de latijnſche ſchriften van de heeren Spanheim en Van der Waaſen t'ſamen: en men ſal wel haaſt vergeten dat in myne boeken iet ſatyriſch is. Maar van de Boeken nu eens tot de Predicatien: die worden niet gebed begonnen en geeindigd / als wat heiligs; en 't volk ſtelter 't grootſte deel van hunnen Godsdienſt in; maar niet in 't leſen van een boek. Nadien dat ſelfs beroemde predikanten; *niet daar ſe ſpreken* van den Duivel / 't onwaardſte ſchepſel datter leeft; noch van de ſotſte dolingen en redeneeringen der menſchen: maar van de aanbiddelike Gods verborgentheden / ook met beſpotteliike woorden en gelykeniſſen ſpreken. Het luſt noch paſt my niet / met anders vuil my ſelve ſchoon te maken; ook heb ik / die daar mede in ſprake noch in ſchrift beſmet ben / dat niet van node: anders ſoude 't my aan ſtoffe niet ontbreken; ſelf tegen ſulke die my mondeling en ſchriftelik daar van beſchuldigd hebben. Wat willen ſy my ſtraffen / om 't gene daar niet ik / maar ſy ſelf meeſt aan ſchuldig zijn? Maar waar zijn die ſarcaſmi in den tweden druk; of wel hoe veel der ſelven zijn daar in gebleven / na dat ik die (ſchoon ongelooven / door loutere toegeventheid / al waar my enige aanſtoot aan wierd geweſen / ten beſten dat ik konde daar uit weeh genomen hebbe? Is dat dan kriſtelyk en broederlyk / de feilen ſijnes naaſten / (ſo 't hier al feilen zijn) door hem alreeds gebeterd / weder op te graven / en daar op dan beſchuldiging te maken?

Een ding / dat overlang al moeſte zijn gemeld geweeſt / ſal ik / om dat het hier nu noch te paſſe komt / te deſer plaatſe moeten ſeggen: waaruit men klaar-

lik ſal bemerken/hoe ganſch ontrouwelik met opſett myne woorden zijn verdraaid / om d' alderbeſte plaatſe van myn Boek/en daar ik myne pen voorzichtelik beſtierd heb / om Godes vreſe te betuigen / voor ganſch onheilig op te geven. De Gecommitteerden uit den Kerkenraad / om in 't eerſte Extracten uit myn Boek te maken / ſeggen onder anderen; als te ſien is pag I. 11. mijner Viervoudige Beantwoordingen. D' Auteur beſluit ſijn Boek met uitdaginge van den Satan. En op dit aangeven laſen ſy ter vergaderinge deſe myne woorden voor §. 774. II. 35. §. 19. II. 36. §. 20. Ik ondervinde van my ſelf, dat het waar is 't gene ik van des Duivels klein verſtand en onvermoghen ſchryve. Sonder na den boſen vyand om te ſien, beſtond ik in Gods naam dit Boek te ſchryven; en tot hier toe heeft my de Heere geholpen. Die boſe Geeſt, ſo ſchrander, ſo nagaande, ſo over al by alle dingen op ſijn ſcherpſt; hoe heeft die 't minſte niet geweten van dit myn beſtaan, of nooit gemerkt in al dien tijd dat ik met alle kraghten beſig ben, om hem de kroon van 't hoofd te rukken, en ſijnen troon in 't vuur te ſchoppen? Nochtans en heb ik hem niet onvoorſiens op 't lijf gevallen, maar lang gedreigd: noch door bedekte weghen op hem aangeleid; maar opentlik, ſo dat het al de weereld weet. De Duivel, dien ik dus bevechte, en weet er ſelf niet af. Of weet hy 't wel: die geeſt der booſheid en der hovaardye, hoe lijd hy ſulken hoon? Hoe laat hy my met vreden dus begaan? Ik ſie noch hoor hem niet, ik ſchrik voor ſchim noch ſpook. Dus verre laſen ſy het voor; als een bewijs van dat voorgedeelte eerſt gegeven / dat ik ſulken reukeloſen keerel was; en noemen dat uitdaginge des Satans. Waar is een enkel woord van uitdaginge? Op dat het dan voor al den ſchijn niet hebben moghte van godvruchtigheid; ſo lieten ſy / na ſo veel leeſens / deſe weinig woorden achter / die onmiddelik op de voorgaande volgen / en 't geheele hoof ſtuk ſluiten. Wat doe ik dan? Ik ſtelle den Heere gedurighlik voor my: om dat hy aan myne reghterhand is, ſo en ſal ik niet wankelen. Pſal. 16: 8. D'eerſte woorden op die wyſe als geſeid is voorgeſteld/ en die laatſte dus verſwegen zijnde / gaven enen indruk op de leden der vergadering / die meeſt alle ſonder boek zijnde / het van buiten hoorden leſen / dat het een verſoetelijk boek moeſt zijn. Derhalven viel het des te vlakker toe / dat het Boek eenpariglik verfoeid wierd. Siet / ſo moetmen doen / Leſer / alsmen ſtichtelike boecken by Synode / Claſſis / Kerkenraad wil doen verſoepen. Waren onſe hoghe Overheden ook ſo met Extracten te beleſen: ik gelove dat ſe ſich wel eer bewegen lieten/ſulke Boecken / die by kerkeliken dus verfoeid zijn / te verbieden.

III.

Op de Beweegredenen.

Doch de mannen van 't Requeſt bedenkende/datter anders wat geſeid moeſt weſen/ ſouden ſe hun oogmerk hier bereiken; pogen de Ed. Gr. Mog. Heeren Staten op deſe wyſe tot dat einde te bewegen: dat ſe eerſt vertonen.

al

al het quaad / dat mijn Boek alreeds veroorſaakt heeft / en daarna 't gevaar / dat daar af noch verder te bevreesen ſtaat. Tot het eerſte dienen deſe woorden.

Welke voorſz. Boeken alreede ſulke geweldige opſchuddingen in en buiten de Kerke veroorſaakt hebben, als misſchien nooit een eenig boek dee; en waar van te duchten ſtaat, dat noch groter beroeringen verwekken ſullen, indien daar tegen geen behoorlike voorſieninge in tijds gedaan werde. En is door de ſelve Boeken aan ſoo veel goede Kriſtenen een groot en algemeen ſchandaal, aan de vyanden van de Kerke ſtoffe van gejuich, aan de Atheiſten en Spotters menigvuldige occaſie tot vuile ſpotternye gegeven. Ende dat in een tijd, in welke Gods ontſagghelike oordeelen niet alleen ons lieve Vaderland, en de geheele Gereformeerde Kerke ſo ſwaarlik drukken: maar dat ook de verachtinge van het Woord des Heeren, en de Ongodiſterye ſo dapper toeneemen; en vele menſchen ſo jeukerig zijn, en ſich veel begeeriger tonen, om quade en onſtichtelike, dan goede en ſtichtelike boeken te leſen.

Die den onnooſelſten met laſtering beklladden wil / ſal nooit om ſchijn van redenen verlegen ſtaan: al ſoude 't weſen / dat het ſchaap / beneden ſtrooms te drinken ſtaande / de boven-wateren bedorven hadde. 't Is ſeer gemeen / en ook al oud / dat ſy die 't onweer ſelf veroorſaakt hebben / degenen die de waarheid en de ruſte meeſt bevveren / voor Iſraëls beroerders dezen ſchelden. Doch nademaal ik deſe ſake in myne Nodige Bedenkingen volſtrektelik behandeld hebbe; ſo dunkt my hier nu anders niet te doen / als maar deſelf de woorden / met welke ik alhier beſchuldigd worde / op de beſchuldigers ſelf toe te paſſen: dies ik alleenlik dus de ſake wil verklaren.

Dat over die voorſchrevene boeken nu tſedert 20. maanden ſulke geweldige opſchuddingen in en buiten de Kerke verwekt zijn; als misſchien nooit ergens over enig Boek te voren is geſchied: en waar van te duchten ſtaat, dat de genen die daar af tot hunder ſchande d' oorſaak zijn / noch groter beroeringen daarmede voor hebben; en ook ſekerlik verwekken ſullen, indien daar tegen geen behoorlike voorſieninge in tijds gedaan word. Ende is door dit onkriſtelijk gewoel tegen deſe ſelve Boeken, aan ſeer vele goede Chriſtenen een groot en algemeen ſchandaal, aan de vyanden van de Kerke ſtoffe van gejuigh, aan de Atheiſten en ſpotters menigvowdige occaſie tot vuile ſpotternye

gegeven. 't Weſt noch ſo veel te onbetamelijker is in enen tyd, in welken Gods ontſagghelike oordeelen ons lieve Vaderland, en de geheele gereformeerde Kerke ſo ſwaarlik drukken: even eens als ook voor 20. jaren een *Tractatus brevis de afflicto ſtatu ſtudii Theologici in hoc Belgio*, als een bloedig Requeſt / tegen alle leeraars onſes Nederlands / die op vordering van kennis in de Godgeleerdheid toeleiden / ten tyde van den Franſchen inval in Latijn en Duitſch wierd uitgegeven: met toeleg om de Kerk en Scholen ſo van binnen om te keeren / als de Staat van buiten wierd ontruſt. Indien dan heden de verachtinge van 't Woord des Heeren, en de Ongodiſterye meer dan anders toenemen: 't ſal zijn / om dat ſo vele menſchen in den dienſt der Kerken jeukerig zyn na verandering; en ſich ſo begeerig tonen, om hunne medebroederen te overheerſchen; de goede en ſtichtelike boeken voor de buiſt verſocijende; en genegen zijnde om te leſen degene die belangende des Duivels aart en kraght en werkinge vol van oudwijffſche fabelen / en alſo op 't hoogſt onſtichtelijk zijn.

Nu laat ons ſien / wat ſorge dat de Deputati noch al op den hals hebben; om 't quaad dat verder van mijn Boek te vreſen ſtaat.

En vermits voor ſekere waarheid gedebiteerd word, dat de meergemelte Boeken wederom op 't niews onder de perſſe gebracht zijn; en dat enige beſig zyn, om die in het Latyn te vertalen, en alſo door de geheele Weereld te verſpreiden:

Wel was het ſekere waarheid, dat de meer gemelde Boeken, doe al eens in 4°. gedrukt zijnde; wanneer hen de Synodus den laſt gaf / om bequame officien tot ſuppreſſe derſelve aan te wenden: daarna noch een en andermaal herdrukt zijn / eer ſy eens met hun Requeſt klaar waren; en noch al meer / na dat ſe 't hadden ingegeven; en dat ik ontrent de 7000. exemplaren / 't zedert dat het d' eerſtemaal verſoeid is / onderteikend hebbe. En wat is doch d' oorſaak van ſo ongehoorden overvloed geweeſt? Dat de boeken eer verkocht of verſcid / dan gedrukt waren; dat het eerſte boek herdrukt moeſt worden / eer het twede noch was afgedrukt; dat het woelen tegen ſulken Boek / 't welk door den eigen inhoud elk eens gading / en door onderſoek van waarheid meer begeerlijk was; alle man te yveriger heeft ontſteken / om te willen weten wat het weſen moghte.

Maar dat enige ook beſig waren / om het in 't Latijn te doen vertalen: die hen dat voor ſekere waarheid heeft gedebiteerd; is door 16. maanden tijds / die t'ſedert tot op heden toe verlopen zijn / genoeghſaam kenbaar voor ſulk een die loſſe ſtraatgeruchten voor de waarheid debiteert. En het blijkt wel uit mijn Antwoord op den Brief der Zeewſche Claſſen / mijn Verhaal der Kerkelyke Handelingh ingelijfd / wat van deſe waarheid is. Maar ſo dat nochtans

tans gebeurde: het ſoude zijn / om 't ſo de de ganſche weereld door te doen verſpreiden. Het Boek? 't is buiten dat genoegh verſpreid / door al 't gewoel van ongeſchikte menſchen; en ſo met een de ſchandvlek der gereformeerde Kerk voor al de weereld door ſulk doen ten toon geſteld. Maar hoe ſal't ſeggen deſer mannen hier met dat van anderen beſtaan? Want het is nu dikmaals / niet van vrienden / maar van ſulken die het ſchijnen wilden / voorgekomen / als ſe anders nergens henen konden: ſo ik myne boeken in't Latijn geſchreven hadde; daar ſoude ſulken ongenoegen niet uit opgenomen zijn geweeſt. Maar ſiet nu eens een bloot gerucht / hoe wel voor waarheid (ſeggenſe) gedebiteerd; als dat men noch maar beſig is om die vertalinge te doen: kan hier ſo veel te wege brengen / dat deſe mannen met Requeſten in de weere zijn; om voor te komen / dat door middel der latijnſche tale myne boeken ſich niet door de ganſche weereld en verſpreiden. Het zy dan Duitſch / het zy Latijn; de laſterſucht ſpreekt alle talen / en daar is niet ſo onnoſel daar ſy niet wat op te ſeggen vind. Nu volgt dan eindelik hun Eiſch.

IV.

Op het Beſluit.

So is't, dat de Supplianten, wel verſekerd zynde van den ſerieuſen yver van uw Ed. Gr. Mog. om alle ſulke onheilen tydiglik te weeren; ſich met allen onderdanigen reſpect daar henen keeren, ootmoedelik verſoekende, dat het U Ed. Gr. Mog. goede wille zyn magh, tegen het diſtraheeren en herdrukken van de bovengenoemde Boeken, als mede tegen het drukken van de twee overige Boeken, tot het ſelve Tractaat behorende, ſodanigen vigoreuſen voorſieninge op het alderſpoedigſte te doen, dat alle onheilen en ſwarigheden, welke daar uit alreede ontſtaan zijn, en noch verder ſouden konnen ontſtaan, moghen wechgenomen en voorgekomen werden. Het welk doende &c.

Ende was getekend,

PETRUS JACOBI,
Eccl. Ench. & Syn. Noordh. Deputatus.

JOHANNES CLAPMUTS,
Eccl. Edam. & Syn. Noordh. Deputus.

De

De grond van hun vertrouwen / dat sy 't versoek niet vruchteloos en sullen doen / is / datse wel versekerd zijn van den serieusen yver der Ed. Gr. Mog. Heeren Staten. En daar in hebbense voorwaar geen ongelijk. Maar 't gebrek is / datse van den aart en eigenschap des waren yvers / die den Ed. Gr. Mog. met reght word toegeschreven niet wel onderreght zijn; of de reghte bevattinge daar van niet hebben. God heeft ons Land / en sijne Kerk met een bewaard / dat d' yver van de Magistraten door dien van de kerkelijken niet vermeesterd is. Indien de politijke magt en goed beleid niet dikmaals sulken yver wat gematigd hadde; ik weet niet waar de Kerk op heden wesen soude. Van sulx zijn so veel oude en nieuwe proeven in ons Vaderland / dat ik daar af verhalende niet anders soude komen voortbrengen / dan dat ieder een genoegh bekend is; en daarom niet nodig dat ik 't doe.

Sy spreken van alsulke onheilen, als daar boven verhaald zijn / tydiglik te weeren. Dat sullen dan de Heeren Staten doen. Maar wien betaamt et meest en naast / d' onheilen die de Kerk betreffen / en uit de Leer ontstaan / te weeren? Zijn sy dat self niet / wien de sleutelen der kennis en het opsight over 's Heeren schapen so besonder aanbevolen is? Souden sy aan d' Overheden / hoog of laag / wel 't minste deel van 't Leer-amt willen toestaan / of enig stuk der Leere aan derselver oordeel laten? Neemt eens / dat hunn Ed. Gr. Mog. verstonden / datmen enige van mijne stellingen moest leeren / en het tegendeel verbieden: hoe souden Classen en Synoden tegen sulk bestaan ontwaken / en een wapenkreet maken / dat de politijke Overheden sich het reght der Kerke quamen aan te trekken. Wat hebben die van Utrecht niet al spooks gemaakt / om d' Overigheid het meesterschap der kerkelike goederen te disputeeren; en also seer (gelijk noch heden die van Rotterdam) het reght van approbatie (ik swijge noch electie) der predikanten? Nu denke een ieder by hemselve: of sy die het uitwendig aan geen Overheden toe en staan / hen 't innerlike wel betrouwen sullen? Maar gelijk sy niet en souden hun gevoelen / schryven / prediken / na Plakkaten van de Overigheden reguleeren willen; als meinende dat Jesus Koningrijk daar door geweld word aangedaan: so moetense dan ook wel weten / dat d' Overigheid in desen ook den Kerkelijken aanbeveelt / om self voorsieninge te doen; waar toe sy ook gesteld zijn. Te weten so sy selve geenen raad en weten / om opstaande dolingen te wederleggen / dat sulx een sober teken is: den toevlught tot plakkaten dan te nemen / 't gereedste werk der inquisitie. Laat dan de Leeraars doen wat hen in desen aanbevolen is; niet met klagen / maar met leeren: laat hen tonen / datse selve maghtig zijn de tegensprekers te weerleggen. Tit. 1: 9. Laat hen wakker zijn in alles, en so 't werk doen van Euangelisten: en maken datmen so van hunnen dienst, (en d' Overigheid van hunnen serieusen yver) ten vollen magh versekerd zijn. 2 Tim. 4: 5. So doende soudense voorwaar een vigoreuse voorsieninge doen, tegen 't distraheeren en herdrukken sulker boeken: die sich self alsdan verdrukken souden. Maar verdrukt zijnde op alsulken wyse als by desen ondernomen word /

wozd / ſal deſelve als de takken van de palmboom meer doen rysen. Het zy dan dat ſy doen dat hen betaamt / ſo ſal dan dit verloek onnodig zijn; alſulke Boeken ſullen dan van ſelf verballen: en wozd dat middel vzughteloos bevonden / ſo ſal het ander geenen dienſt doen. Geen dolingen zijn dooz Plakkaten ooit weerleid: de Waarheid noch veel min. Want wy en vermogen niets tegen de Waarheid, maar voor de Waarheid. 2 Koz. 13: 8.

Daar is op 't einde noch een eiſch / die klaarlik te verſtaan geeft / van wat aart den pver deſer mannen zy. Sy verſoeken dat ook die voozſieninge gedaan magh werden tegen 't dzukken der twee overige Boeken tot het ſelve Tractaat behoorende; die ſy noch nooit geſien hebben / en derhalven laſterende 't gene ſy noch niet en weten. Maar boven dien dat dit met allen onbetamelijk is; ſo doen ſy hier in regelreght tegen het beſluit van die Synode daar ſy hunnen laſt van hebben. Want nitsdien dat my op 't einde van dat Synodale Vonnis tot Edam geimponeerd, (dat is opgeleid) wozd mijne twee verdere boeken ſonder claſſicale viſitatie en approbatie niet uit te geven: ſo heeft de Synodus met my of met haar ſelve willen ſpotten, indien ſe viſitatie en approbatie eens boeks geeiſcht heeft / dat niet gedzukt moght wozden; of ook met hare eigene Gedeputeerden / hen laſtende 't verbieden van een Boek te doen bewerken / daraf ſy ſelf gedachten hadden / dat het van een harer eigene Claſſen noch geviſiteerd zijnde / ſonde konnen wozden geapprobeerd.

Het einde dat ſy met ſulk een verbod mijns Boeks beoghen / wozd by hen geſeid / wechneeminge en voorkominge van alle onheilen en ſwarigheden, welke daar uit alreede ontſtaan zyn, en noch verder ſouden konnen ontſtaan. Te weten (ſo als ik 't begrype / gelijk de boeken onlangs noch van Veldhuiſen en Wolzogen / die op alle Claſſen en Synoden / Duitſch en Walſch gewandeld hebben; of ook wel gelijk die van Coccejus / daar de Kerken en de Scholen om geſchuddet zijn; en van Luther en Calvinus; daar de Kerk ſo veel bloedigen verbolging om geleden hebben. Maar doch de Boeken ſelf / wat hebben die gedaan? maar 't waren meeſt Utrechtſe boeken die uit den Boſch / uit Leiden en Gzoningen beantwoozd wierden / die onſe Nederlandſche kerken / en daar buiten / ja den Staat veel jaren lang op veelerhande wijſe in onruſt en beweginge onderhouden hebben; daarin men d'een den anderen op 't hevigſte van onregtſinnigheid / en van verzekinge der Formulieren (ſo ſy my nu doen) beſchuldigd heeft; daar geen ſarcaſmi, geen ſcheldwoorden, geen ſatyriſchen ſtyl ontzoken heeft / daar Claſſen en Synoden / dooz de ſeven Nederlanden vijftien jaren lange van gedaverd hebben; en die nochtans tot geenen vzede komen konden dan om tot nieuwen oozlog t'ſaam te ſpannen / de Cocceianen en Carteſianen uit te roeijen; om 't meeſterſchap der Kerken voozhem ſelf en hunne geliken te behouden. Nu hebben ſich de laatſte twee partyen / na weinig tijds genoten ruſte / ſiende d'eerſten wederom wat aan 't bewegen / dooz vreeſe met deſelven tegen my onmooſelen vereenigd; om te tonen dat ſy mede vooz de oude waarheid ſozgen die ſo onlangs noch beſchuldigd zijn van Nieuwigheid. En ſy denken niet / dat het om hen ſelf te doen is / daarſe my aan wagen / die als een van hen (als was ik 't niet) ſo veel geleden en geſtreden hebbe; eer ſy noch den hoek te boven waren; die hen doe ſo ſwaar viel te beſeilen. Doch my aangaande / ik danke God / dat ik my nooit aan d'eene of andere ſtreng gehouden / noch ſcheuringe gepoogd heb of te maken / of te voeden; my nooit op vleeſchelijken arm verlaten hebbe / om dat ik hem met Job. 31. te ſpzeken / mijne hulpe in de poozten ſagh. Maar 't is alleen de waarheid die ik ſoeke / en die my ook wel bzy ſal maken / vermits ik mijnen Saligmaker wel gelove / die ons des wel trooſtelik verſekerd heeft. En dus betrouw ik vaſtelik op God / die alle Maght op aarden heeft beſteld / en voozſijn volk trouwhertig waakt / Hem biddende dat hy den Hooghe Mogheden wijsheid gebe / datſe de gemeene ruſt beſozgen / en 't beſonder

De grond van hun vertrouwen / dat ſy 't verſoek niet vrughteloos en ſullen doen / is / datſe wel verſekerd zijn van den ſerieuſen yver der Ed. Gr. Mog. Heeren Staten. En daar in hebbenſe voorwaar geen ongelijk. Maar 't gebrek is / datſe van den aart en eigenſchap des waren yvers / die den Ed. Gr. Mog. met reght word toegeſchreven niet wel onderreght zijn ; of de reghte bevattinge daar van niet hebben. God heeft ons Land / en ſijne Kerk met een bewaard / dat d' yver van de Magiſtraten door dien van de kerkelijken niet vermeeſterd is. Indien de politijke maght en goed beleid niet dikmaals ſulken yver wat gematigd hadde ; ik weet niet waar de Kerk op heden weſen ſoude. Van ſulx zijn ſo veel oude en nieuwe proeven in ons Vaderland / dat ik daar af verhalende niet anders ſoude komen voortbrengen / dan dat ieder een genoegh bekend is ; en daarom niet nodig dat ik 't doe.

Sy ſpreken van alſulke onheilen, als daar boven verhaald zijn / tydiglik te weeren. Dat ſullen dan de Heeren Staten doen. Maar wien betaamt et meeſt en naaſt / d' onheilen die de Kerk betreffen / en uit de Leer ontſtaan / te weeren ? Zijn ſy dat ſelf niet / wien de ſleutelen der kennis en het opſight over 's Heeren ſchapen ſo beſonder aanbevolen is ? Souden ſy aan d' Overheden / hoog of laag / wel 't minſte deel van 't Leer-amt willen toeſtaan / of enig ſtuk der Leere aan derſelver oordeel laten ? Neemt eens / dat hunn Ed. Gr. Mog. verſtonden / datmen enige van mijne ſtellingen moeſt leeren / en het tegendeel verbieden : hoe ſouden Claſſen en Synoden tegen ſulk beſtaan ontwaken / en een wapenkreet maken / dat de politijke Overheden ſich het reght der Kerke quamen aan te trekken. Wat hebben die van Utrecht niet al ſpooks gemaakt / om d' Overigheid het meeſterſchap der kerkelike goederen te diſputeeren ; en alſo ſeer (gelijk noch heden die van Rotterdam) het reght van approbatie (ik ſwijge noch electie) der predikanten ? Nu denke een ieder by hemſelve : of ſy die het uitwendig aan geen Overheden toe en ſtaan / hen 't innerlike wel betrouwen ſullen ? Maar gelijk ſy niet en ſouden hun gevoelen / ſchryven / prediken / na Plakkaten van de Overigheden reguleeren willen ; als meinende dat Jeſus Koningrijk daar door geweld word aangedaan : ſo moetenſe dan ook wel weten / dat d' Overigheid in deſen ook den Kerkelijken aanbeveelt / om ſelf voorſieninge te doen ; waar toe ſy ook geſtelt zijn. Te weten ſo ſy ſelve geenen raad en weten / om opſtaande dolingen te wederleggen / dat ſulx een ſober teken is : den toevlught tot plakkaten dan te nemen / 't gereedſte werk der inquiſitie. Laat dan de Leeraars doen wat hen in deſen aanbevolen is ; niet met klagen / maar met leeren : laat hen tonen / datſe ſelve maghtig zijn de tegenſprekers te weerleggen. Tit. 1 : 9. Laat hen wakker zijn in alles, en ſo 't werk doen van Euangeliſten : en maken datmen ſo van hunnen dienſt, (en d' Overigheid van hunnen ſerieuſen yver) ten vollen magh verſekerd zijn. 2 Tim. 4 : 5. So doende ſoudenſe voorwaar een vigoreuſe voorſieninge doen, tegen 't distraheeren en herdrukken ſulker boeken : die ſich ſelf alsdan verdrukken ſouden. Maar verdrukt zijnde op alſulken wyſe als by deſen ondernomen word /

woꝛd/ ſal deſelve alꝛ de takken van de palmboom meer doen rꝛſen. Het zy dan dat ſy doen dat hen betaamt / ſo ſal dan dit verſoek onnodig zijn; alſulke Boeken ſullen dan van ſelf verballen: en woꝛd dat middel vꝛughteloos bevonden / ſo ſal het ander geenen dienſt doen. Geen dolingen zijn dooꝛ Plakkaten ooit weerleid: de Waarheid noch veel min. Want wy en vermogen niets tegen de Waarheid, maar voor de Waarheid. 2 Koꝛ. 13: 8.

Daar is op 't einde noch een eiſch / die klaarlik te verſtaan geeſt / van wat aart den yver deſer mannen zy. Sy verſoeken dat ook die vooꝛſieninge gedaan magh werden tegen 't dꝛukken der twee overige Boeken tot het ſelve Tractaat behoorende; die ſy noch nooit geſien hebben / en derhalven laſterende 't gene ſy noch niet en weten. Maar boven dien dat dit met allen onbetamelijk is; ſo doen ſy hier in regelreght tegen het beſluit van die Synode daar ſy hunnen laſt van hebben. Want mitsdien dat my op 't einde van dat Synodale Vonnis tot Edam geimponeerd, (dat is opgeleid) woꝛd mijne twee verdere boeken ſonder claſſicale viſitatie en approbatie niet uit te geven: ſo heeft de Synodus met my of met haar ſelve willen ſpotten, indien ſe viſitatie en approbatie eens boeks geeiſcht heeft / dat niet gedꝛukt moght woꝛden; of ook met hare eigene Gedeputeerden / hen laſtende 't verbieden van een Boek te doen bewerken / daaraf ſy ſelf gedachten hadden / dat het van een harer eigene Claſſen noch geviſiteerd zijnde / ſonde konnen woꝛden geapprobeerd.

Het einde dat ſy met ſulk een verbod mijns Boeks beoghen / woꝛd by hen geſeid / wechneeminge en voorkominge van alle onheilen en ſwarigheden, welke daar uit alreede ontſtaan zyn, en noch verder ſouden konnen ontſtaan. Te weten (ſo als ik 't begrype / gelijk de boeken onlangs noch van Veldhuiſen en Wolzogen / die op alle Claſſen en Synoden / Duitſch en Walſch gewandeld hebben; of ook wel gelijk die van Coccejus / daar de Kerken en de Scholen om geſchuddet zijn; en van Luther en Calvinus; daar de Kerk ſo veel bloedigen vervolging om geleden hebben. Maar doch de Boeken ſelf / wat hebben die gedaan? maar 't waren meeſt Utrechtſe boeken die uit den Boſch / uit Leiden en Gꝛoningen beantwoꝛd wierden / die onſe Nederlandſche kerken / en daar buiten / ja den Staat veel jaren lang op veelerhande wijſe in ouruſt en beweginge onderhouden hebben; daarin men d'een den anderen op 't hevigſte van onregtſinnigheid / en van verꝛekinge der Formulieren (ſo ſy my nu doen) beſchuldigd heeft; daar geen ſarcaſmi, geen ſcheldwoorden, geen ſatyriſchen ſtyl ontbroken heeft / daar Claſſen en Synoden / dooꝛ de ſeven Nederlanden vijftien jaren lange van gedaverd hebben; en die nochtans tot geenen vꝛede komen konden dan om tot nieuwen oorlog t'ſaam te ſpannen / de Coccianen en Carteſianen uit te roeijen; om 't meeſterſchap der Kerken voor hem ſelf en hunꝛ geliken te behouden. Nu hebben ſich de laatſte twee partyen / na weinig tijds genoten ruſte / ſiende d'eerſten wederom wat aan 't bewegen / dooꝛ vꝛeeſe met deſelven tegen my onnooſelen vereemgd; om te tonen dat ſy mede dooꝛ de oude waarheid ſoꝛgen die ſo onlangs noch beſchuldigd zijn van Sabellianiſmus. En ſy denken niet / dat het om hen ſelf te doen is / daarſe my aan wagen / die als een van hen (als was ik 't niet) ſo veel geleden en geſtreden hebbe; eer ſy noch den hoek te boven waren; die hen doe ſo ſwaar viel te beſeilen. Doch my aangaande / ik danke God / dat ik my nooit aan d'eene of andere ſtreng gehouden / noch ſcheuringe gepoogd heb of te maken / of te voeden; my nooit op vleeſchelijken arm verlaten hebbe / om dat ik hem met Job. 31. te ſpꝛeken / mijne hulpe in de poꝛten ſagh. Maar 't is alleen de waarheid die ik ſoeke / en die my ook wel vꝛy ſal maken / vermits ik mijnen Saligmaker wel gelove / die ons des wel trooſtelik verſekerd heeft. En dus betrow ik baſtelik op God / die alle Maght op aarden heeft beſteld / en dooꝛ ſijn volk trouhertig maakt / Hem biddende dat hy den Hooghe Maghten wijsheid gebe / datſe de gemeene ruſt beſoꝛgen / en 't beſonder

reght en onſchuld hunſ getrouwen Onderdaans beſchermen; en my / dat ik door onweer noch door onraad ooit beſwijke; gelijk ik door Gods ſonderlinge kragt en bystand noch op deſer ure niet beſweken ben.

Op het Naſchrift van 't Requeſt.

Wanneer dat door hunne Ed. Gr. Mog. aan d'ordinarie Heeren Commiſſariſen bevolen was / en eer het in derſelver handen was; vonden de Gedeputeerden der Synode goed / dit volgende daar by te voegen.

Edele Mogende Heeren, de Heeren Commiſſariſſen van Haar Ed. Gr. Mog. ad res Eccleſiaſt.

VErtoonen met behoorlijke eerbiedinge de Gedeputeerde van de *Noord-Holl. Synodus* hare billige bekommerniſſe; of niet wel het Boek van *D. Balthaſ. Bekker*, de *Betoverde Wereld* geintituleerd, niet tegen-ſtaande de voorſieninge, welke door *Haar Ed. Gr. Mog.* ſoude mogen geſchieden, en die de Gedeputeerde van *Haar Ed. Gr. Mog.* gewonen yver ſekerlijk te gemoet ſien; ofte in andere Geunieerde Provincien mogte herdrukt, ofte in andere Talen over-gebragt zijnde, gedrukt werden: ende willen vervolgens *U Ed. Mog.* met onder-danig reſpect in bedenkinge geven, of niet door de Heeren Ordinaris Gedeputeerde van *Haar Ed. Gr. Mog.* ter Generaliteyt, ofte wel door ſijn Hoog-Ed. de Heer Raad-Penſionaris *Heinſius* ſoude konnen beſorgt werden, dat by de Heeren Staten van de andere Geunieerde Provincien in den haren een gelijke voorſieninge tegen het gemelte Boek gedaan wierde. In 's Gravenhage deſen 3. Novemb. 1691.

Ende was getekend als boven.

Op het Naſchrift.

Den yver deſer twee Gedeputeerden der Synode is te groot / om binnen Hollands palen ſich te kounen houden: gelijk als ook de Circulaire Brief des Rotterdamſchen Kerkenraads gediend heeft / om al de Kerken door de ſeven Nederlanden rondſom in den brand te ſetten; en d'Uitrechtſche woelingen neffens hen gediend hebben / om alle Claſſen en Synoden te bewegen. Of dat alles niet genoegh en was / of ook dat onſe Deputati Synode ſulk groot vertrouwen doe noch van de buiten-broeders niet en hadden; hunne kommerlike voorſorge laten ſy in deſen blijken / uit billige bekommerniſſe ontſtaan; of 't gebeurde dat mijn Werk in andere Provincien herdrukt, of in andere Talen overgebraght zynde herdrukt wierde. En uit die reden poghen ſy die Staats Vergaderingen gelykerwyſe als de kerkelike te verwezren; de Heeren uit den Staat van Holland tot dit werk gecommitteerd / voor 't aanvangen hunder beſoignes / en alſo veel meer voor den tijd van het de doene rapport / moeijelijk vallende / om die ter Generaliteit ſelf in te brengen. Doch ſy hebben ſedert wel geſien / hoemen t'Utrechten te Zutven tegen mijne ſchriften heeft gepverd / en 't Nieuwmegſch Gravamen wel geleſen / d'Eerſte twee hebben een verbod mijner ſchriften opgelopen / en de derde klaarlik te verſtaan gegeven / dat ſy die verbranden, en my op het lichtſte leevendig verbannen ſouden; ſo de Staad van Gelderland en de Stad Nieuwmegen / niet met veel meer beſcheidenheid wierd waargenomen dan de Kerk; welken beiden God genadig zy. Amen.